

Jakin180

iraila-urria
2010

*Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Euskararen
Normalkuntzako Zuzendaritza Nagusiaren laguntza jaso du*

.....

KULTURA SAILA

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

ZENBAKI HONETAN

7

GAIAK

11 1950-1980ko hamarkadetako etorkinen
integrazio moduak Hego Euskal Herrian

JULEN ZABALO

ILUNE BASTERRA

IKER IRAOLA

TXOLI AMTEOS

HISTORIA BIZIA

35 Joseba Intxaustiri elkarrizketa

IMANOL MURUA URIA

EGUNEN GURPILEAN

103 HAIZEA BARCENILLA

INAKI IRAZABALBEITIA

GOIZALDE LANDABASO

LIONEL JOLY

JOSU LARRINAGA

© **Jakin**

JAKINeko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

Jakin

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

ZUZENDARIA

Joan Mari Torrealdai

ERREDAKZIO-ARDURADUNA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20018 Donostia
Tel. 943 21 80 92 / Fax 943 21 82 07
jakin@jakingunea.com
www.jakingunea.com

2010eko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	55 €	—
Ale arrunta	9,20 €	12 €
EUROPAN		
Harpidetza	70 €	—
Ale arrunta	11,70 €	15,50 €
EUROPATIK KANPO		
Harpidetza	85 €	—
Ale arrunta	15 €	18 €

S U M M A R Y

WAYS OF INTEGRATING IMMIGRANTS IN THE DECADES 1950-1980 IN THE SOUTH BASQUE COUNTRY

The professors and researchers in sociology, Julen Zabalo, Ilune Basterra, Iker Iraola and Txoli Mateos, focus on an analysis of the integration process of numerous immigrants who arrived in the South Basque Country between the years 1950 and 1980. After explaining different keys to the concept of integration and the main characteristics of this migratory movement —laying special emphasis on the attitude shown by Basque and Spanish nationalism in view of the integration of immigrants— the authors gather together the opinions formed by the immigrants themselves regarding their own integration process. **JULEN ZABALO / ILUNE BASTERRA / IKER IRAOLA / TXOLI MATEOS**

INTERVIEW WITH JOSEBA INTXAUSTI

The journalist Imanol Murua Uria conducts a lengthy interview with the historian, Joseba Intxausti, a leading player throughout his life in endless cultural projects and activities, in a new issue of the series *Living History*. The interview takes a thorough look back over Intxausti's career: his childhood in Segura; his recollections of the Civil War and the post-war period; his religious studies in Arantzazu, Forua, Zarautz and Erriberri; his return to Arantzazu and his incorporation into the management of *Jakin* magazine; his participation in the debate about the linguistic model and the Basque language unification process; his university studies in history in Barcelona; his incorporation into the Jakin Group and the setting in motion of the new era of the magazine following its prohibition in 1969; the creation and management of UZEI, the terminology and lexicography centre; his research into the fields of the religious history of the Basque Country and the social history of the Basque language; his work in the Kulturaren Aldeko Euskal Fundazioa Foundation, and so on. **IMANOL MURUA URIA**

NEWS TODAY

This section gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. Current affairs in the field of art, technoscience, literature, socio-linguistics and globalization will be analyzed this year. This section draws on various specialists: Haizea Barceñilla, Inaki Irazabalbeitia, Goizalde Landabaso, Lionel Joly, and Josu Larrinaga. **VARIOUS AUTHORS**

ZENBAKI HONETAN

Eskuetan duzun hau bigarren aldiko 180. zenbakia da eta 2010. urteko bosgarrena.

Zenbaki honek ez du gai nagusirik jorratzen. Horren ordez, *Gaiak* eta *Historia bizia* sailek osatzen dute zenbakia. *Gaiak* sailean, Julen Zabalo, Ilune Basterra, Iker Iraola eta Txoli Mateosen 1950-1980 urteetako immigrazioaren integrazioari buruzko artikulua dator, eta *Historia bizia* sailean Joseba Intxaustiri egindako elkarrizketa.

Lehenengo artikuluan, beraz, Julen Zabalo, Ilune Basterra, Iker Iraola eta Txoli Mateosek 1950 eta 1980ko hamarkaden artean Hego Euskal Herrira iritsitako etorkinen integrazio moduak aztertzen dituzte. Integrazio kontzeptuaren gako batzuk azaldu eta immigrazioaldi horren ezaguerri garrantzitsuenak jaso ondoren (euskal zein espainiar nazionalismoek garai hartako etorkinen integrazioari buruz garatutako ildoei arreta berezia eskainiz), etorkinek eurek integrazio horretaz duten iritzia jasotzen dute egileek.

Historia bizia sailean, Joseba Intxausti historialari eta kultur eragilea elkarrizketatu du Imanol Murua Uriak kazetariak. Intxaustiren bizitzan eta jardunean sakontzeko aukera eskaintzen digu elkarrizketak: haurtzarora Seguran; gerra zibilari eta gerra osteari buruzko oroitzapenak; Arantzazu, Forua, Zarautz eta Erriberrin egindako erlijio ikasketak; Arantzazura itzulerari eta *Jakin* aldizkariaren zuzendaritzan sartzea; hizkuntza ereduari buruzko eztabaidan eta euskararen batasun prozesuan izandako parte hartzea; historiako unibertitate ikasketak Bartzelonan; *Jakin* Taldearen eta *Jakin* aldizkariaren aro berria, 1969ko debekuaren ondoren; UZEIren sorrera eta zuzendaritza; *Euskal Herria* egitasmo entziklopedikoaren, *Euskal Hitz* eta *Euskara Denona* erakusketen eta *Bidegileak* bildumaren zuzendaritzak; Euskal Herriaren historia erlijiosoaren eta euskararen historia sozialaren esparruetako ikerketak; Kulturaren Aldeko Euskal Fundazioan

egindako lana... Azken batean, bere bizitza eta lanari buruzko testigantza jasotzen du *Historia bizia* sailaren hamalagarren emanaldi honek, aurrekoetan Piarres Xarriton, Federiko Krutwig, Juan San Martin, Jesus Atxa, Antonio Zavala, Jean Louis Davant, Xabier Gereño, Iñaki Beobide, Gotzon Garate, Imanol Urbieto, Jose Antonio Arana Martija, Balendin Lasuen eta Ander Manterolarenak ekarri ondoren.

Egunen gurpilean saileko orrialdeetan, ohi bezala, arte, teknozientzia, literatura, soziolinguistika eta globalizazioaren inguruko berriak dituzte aipagai, estilo arin eta bizian, Haizea Barcenillak, Inaki Irazabalbeitiak, Goizalde Landabasok, Lionel Jolyk eta Josu Larrinagak. ¶

G A I A K

11 **JULEN ZABALO**
ILUNE BASTERRA
IKER IRAOLA
TXOLI MATEOS

1950-1980ko hamarkadetako etorkinen
integrazio moduak Hego Euskal Herrian

1950-1980ko hamarkadetako etorkinen integrazio moduak Hego Euskal Herrian

**JULEN ZABALO
ILUNE BASTERRA
IKER IRAOLA
TXOLI MATEOS**

Julen Zabalo, Iker Iraola eta Txoli Mateos EHUko
Soziologia Saileko irakasleak dira. Ilune Basterra
Politika eta Administrazio Zientzietan lizentziaduna da.

Euskal Herria hainbat herrialdetatik jasotzen ari den immigrazioa eztabaida eta gogoeta iturri agorrezina da azkeneko urteotan.¹ Gai asko dago ezbaian, eta horietako bat gure gizartean integratzeko moduari dagokio. Immigrazio hori ez da, ordea, gure herriak jasotzen duen lehena, ezta, momentuz, garrantzitsuena ere. Artikulu honetan, Euskal Herrian bizi izan zen aurreko migrazio prozesu batean ipiniko dugu arreta, 1950 eta 1980ko hamarkaden artean Hego Euskal Herrian gertatutakoa, hain zuzen ere. Oso prozesu garrantzitsua, ondorio nabarmen eta sakonak utzi zituen, baina, gure ustez, behar eta merezi zituen azterketak baino gutxiago jaso dituena. Aztergaia Hego Euskal Herrira mugatu dugu, oso ezaugarri propioak dituelako. Ipar Euskal Herriak jasotako immigrazio oldeek, berriz, bestelako jatorria eta bestelako arrazoi politiko, ekonomiko eta kulturalak izan dituzte, aparte tratatzea eskatzen dutenak.

1950-1980ko hamarkadetako immigrazio prozesuak eskaintzen dituen aztergaietatik, bestalde, integrazioari dagokiona hautatu dugu, horren inguruan hainbat eztabaida ger-

tatu delako. Izan ere, etorkin horiekiko euskal nazionalismoak garatu zuen jarrera ezbaian dago oraindik. Batzuentzat, hamarkada horiek inflexio puntua markatu zuten, euskal nazionalismoak ageriko egin baitzuen etorkinak bereganatzeko ahalegina. Besteentzat, berriz, euskal nazionalismoak aurreko joerari eutsi zion: etorkinak baztertu, eta bigarren mailako herritartzat jo zituen. Eztabaida hori argitu nahian, protagonistek eurek prozesu hartaz dituzten oroitzapenak eta sentsazioak bilatu ditugu, eta horretarako, euren gana jo dugu, zuzenean. Hori dela eta, xehetasun historikoei baino, garai hartako etorkinen bizipenei eman diegu garrantzia, beti oraingo ikuspegitik egingo dutela kontuan hartuta, noski.

Integrazio gaia, bestalde, arlo sozialetik eta politikotik landu da. Batetik, etorkinen eta harrera-gizartearen (banaketa horri egin behar zaizkion ñabardura guztiekin) arteko hartu-emana eta balizko integrazio prozesua aztertu dugu; eta bestetik, gai horren inguruan Hego Euskal Herrian lehiatzen diren nazionalismoek zer diskurtso garatu duten: euskal nazionalismoak etorkinak politikoki integratzeko ahalegina egin du, konpromiso politikoa hobetsiz (euskara ikasi beharrez gainetik, batzuetan); eta espainiar nazionalismoak euskal nazionalismoaren baztertzeko politika salatu du, behin eta berriro. Gai horien aurrean, etorkinek duten pertzepzioa azalerrazten saiatu gara.

Lau zatitan banatu dugu artikulua. Lehenik, integrazio kontzeptuaz gako batzuk azaltzen dira. Ondoren, *Euskal Herrira etortzea* izendatu dugun zatian, hizpide dugun immigrazio aldiaren ezaugarri garrantzitsuenak jasotzen saiatu gara, euskal zein espainiar nazionalismoek garai hartako etorkinen *integrazioari* buruz garatutako ildoak arreta berezia eskainiz. Hirugarrenik, *Euskal Herrian bizi izatea* izenekoan, immigratuek eurek integrazioaz duten iritzia jaso nahi izan dugu. Amaitzeko, ondorio nagusiak laburbiltzen dira.

Etorkinen integrazioaz eta komunitateez

Sarritan aipatua izanagatik, ez da erraza zehaztea zertan datzan *integrazioa*. Oro har, migratzaileak harrera-gizartean barneratze prozesuari esaten zaio integrazioa, baina agerikoa denez, *barneratze* horrek oso modu desberdinak har ditzake. Migrazioei buruzko diskurtso politikoan bereziki, baina baita eremu horretako lan akademikoetan ere, integrazioaz hitz egiten da etengabe, hitz berarekin errealitate eta xede desberdinak irudikatuz (horri buruz, ikus: Blanco, 2002). Horrela, batzuetan integrazioa asimilazioaren sinonimotzat jotzen da, askotan kutsu ezkorra hartuta ere; eta besteetan, aldiz, integrazioak kutsu *irekiagoa* hartzen du, eta alde biko harreman eta onarpen batekin lotu ohi da orduan, egun gailentzen diren multikulturalismoaren eta interkulturalismoaren ikuspegien ildotik.

Lehen adieraren arabera, hots, integrazioa asimilazioaren parekotzat hartzen duenaren arabera, integrazioa nagusiki migratzailearen egitekoa da. Etorkina da integratu behar dena, gure gizartean, gure kulturaren, gure komunitatean... Eta etorkina hartzen duen gizarteak, berriz, ez du ezer egin behar. Asko jota, immigrantearen integrazio prozesu hori *erraztu* behar du, bertako hizkuntza ikastera lagunduz, esaterako. Hori da, bistan denez, integrazioaz hitz egiten denean, maiz erabiltzen den ikuspegia, baina ez bakarra. Horrela, bigarren adiera baten arabera, integrazioa etorkinak *eta* harrera-gizarteak burutu beharreko alde biko prozesua da. Hau da, migratua hartzen duen gizarteak berak, etorkina bertara *egokitze*ko erraztasunak eskaintzeaz gain, aldaketarako prestasuna agertu behar du, jarrera aktibo edota irekia izan behar du. Horrek, ezinbestean, etorkinaren ezaugarrien nolabaiteko onarpena eskatzen du, kulturaren arloan, esaterako. Laburki aipatutako integrazioaren bi ikuskera horiek kontrajarriak izan daitezke edo, aitzitik, diskurtso mailako banaketa formalera mugatu daitezke. Integrazioak esangura horiek eta beste hainbat izan ditzake (sakontzeko, ikus: López Sala, 2005).

Halaber, integrazioa gizartearen arlo desberdinekin jar daiteke harremanetan. Horrela, integrazioaren zentzu soziala erabiltzen da maiz, gizarte batean txertatuta egotearen zentzu orokorrarekin, alegia. Era berean, lan munduari loturiko integrazioa aipatzen da batzuetan. Integrazioaren *egiturazko* aldeaz ari gara, orduan; hots, gizarte-egituran txertatuta egoteari dagozkionak. Horrez gain, integrazioak badu, noski, bai dimentsio kulturala (harrera-gizarteko hizkuntza edo hizkuntzak ezagutzea, adibidez) edota politikoa ere (etorkinak gizartearen bizitza politikoa parte hartzea, esaterako). Edozelan ere, azpimarratzekoa da egiturazko integrazioa ezinbestekoa dela etorkinaren bizimodu berria normaltasunez gara dadin. Integrazioaren alde politikoa eta kulturala, ordea, ez dira, halabeharrez, erabakigarriak: eremu sozial horietan integratzea ez da hil ala biziko kontua etorkinarentzat, lekuaren arabera, oso garrantzitsua izan arren.

Aztertu nahi genuen gaira ekarrita, etorkinek euren integrazioaz zuten *pertzepzioa* nabarmendu nahi izan dugu; hots, jakin gura izan dugu ea ikerketan parte hartu duten etorkinek beraien burua euskal gizartean integraturik sentitzen zuten edo ez. Etorkinok, ikusiko dugunez, integrazioaren egiturazko aldeaz arituko dira batez ere, integrazioaren alde kulturala edo politikoa bigarren maila batean utziz.

Dagokigun gai honetan, eta integrazioari lotuta, *komunitate* kontzeptua ere erabili da behin baino gehiagotan, eta hura bezala, hori ere zaila da definitzea, adiera asko erans ten baitzaizkio. Nolabaiteko tradizioa duen eztabaida sozial eta teoriko andana biltzen du kontzeptu horrek. Gaur egun, eztabaida hori bizi-bizirik dagoela esan daiteke, herrialde aurreratuenetan, bereziki, ezbaian ipintzen ari delako herri-tarrak baturik mantentzeko ahalmena. Kezka argia sumatzen da, hortaz, komunitate sentimenduaren galeraren kariatara. Gai horretan sakontzeko betarik ez badugu ere, geure aztergaiaren harira itzulita, azpimarratzekoa da zenbaitzuk, immigrazioari lotuta, Hego Euskal Herrian bi komunitateren existentzia aldarrikatu —edo salatu— dutela.² Iri-

tzi ildo horren aitzindari Manu Escudero har daiteke (1978). *Euskadi, dos comunidades* izeneko liburu zalapartatsuan, euskal nazionalismoari *komunitate nazionalistaz* eta bere ezau-garrien garapenaz baino ez arduratzea leporatzen dio. Beste balizko *komunitatea* —etorkinena, alegia— aurkezten ez badigu ere, ideia horrek —euskal gizartearen baitan euskal herritarren komunitate bikoiztasuna dagoelako iritziak— nolabaiteko indarra hartu zuen, eta, gaur egun ere erabiltzen da batzuetan, diskurtso politikoan batik bat, eta beti espainiar nazionalismoaren ahotik.

Espainiatik iritsitako etorkinen integrazioaz jardun duten beste ikertzaile batzuek, aitzitik, ez dute baieztatzen *etorkinen komunitaterik* dagoenik. Arlo horretan lan nabarmenak egin dituzte, besteak beste, Cristina Blanco (1990) eta Xabier Aierdi (1993) soziologoek, eta biek ukatzen dute etorkinen komunitatea. Etorkinek, oro har, euren burua euskal gizartean txertaturik dakusatela ondorioztatu daiteke idazlan horietatik.

Gauzak horrela, etorkinek eurek auzi horri buruz zein iritzi duten ikusi baino lehen, Hego Euskal Herrirako immigrazioaren ezaugarri garrantzitsuenen zertzelada batzuk emango ditugu, ondoren Hego Euskal Herrian diharduten nazionalismoek immigrazioaren aurrean garatutako jarre-raz gako batzuk azpimarratzeko.

Euskal Herrira etortzea eta horren ondorioa: nazio talka

Euskal herritarrek kanpora migratzeko prozesu historiko garrantzitsuak alde batera utziz, Hego Euskal Herrirako lehen immigrazio mugimendu esanguratsua XIX. mende bukaeran gertatu zen. Garai hartan, Bizkaiko Ezkerraldeko meategien eta industrializazioaren lan-eskuaren eskaerari loturik, inguru horretaranzko giza mugimendu handia gertatu zen inguruko eskualde eta herrialdeetatik, Bizkaitik, eta Hego Euskal Herriko eta Espainiako gertuko lurraldeetatik.

Bizkaiak, ondorioz, hazkunde demografiko handia izan zuen, eta inguru batzuetan —Ezkerraldeko herri batzuetan, adibidez— Euskal Herritik kanpo jaiotakoak gehiengoak izatera heldu ziren. Jatorriz nekazari xume izandako langileak ziren, oro har. Datu bakarra adierazita: 1900. urtean, bizkaitarren %26,4 herrialdeetik at jaiotakoak ziren (Fusi, 1984: 43). Lehen immigrazio aldi esanguratsu horren ostean, immigrazio kopuruak behera egin zuen, baina guztiz gelditu gabe, eta laster, industrializatzen hasiak ziren Gipuzkoako eskualde batzuetara ere helduz.

Immigrazio mugimendu handiak ez ziren berriro gertatu 1950eko hamarkadara arte. 1960 eta 1970eko hamarkadetan, batez ere, immigrazio kopuru handiak heldu ziren, eta ez, aurrekoetan bezala, Bizkaiko eta Gipuzkoako eskualde batzuetara bakarrik, baizik eta Hego Euskal Herri osora ere. Lau herrialdeetako biztanleriak nabarmen egin zuen gora, eta 1.422.000 biztanle izatetik 2.334.000 izatera pasatu zen (De Miguel, 1974: 251); baina herrialdez herrialde aztertuta, desberdintasun nabariak daude, noski, Nafarroaren kasuan batik bat, bertan biztanleria hazkundera benetan apala izan baitzen (sakontzeko, ikus: García-Sanz / Mikelarena, 2000). Etorkin horiek, gainera, ez ziren inguruko lurraldeetatik bakarrik heldu, Espainiako urrunagoko lurraldeetatik ere baizik. Gaztela, Andaluzia, Extremadura edo Galiziako jendea ikustea ohiko bihurtu zen. Kopuru horien adibide, 1973an Hego Euskal Herrian jaiotakoak eta bertan jaiotako gurasoak zituztenak %53 ziren (Jáuregui, 1981: 69). Etorkin horiek industriaguneetan eta hiri inguruetan metatu ziren nagusiki. Azpimarragarriak izan ziren, ildo horretan, Gasteiz, Bilbo, Ezkerraldea eta Irungo kopuruak, besteak beste.

Laburtuz, Hego Euskal Herriak etorkin olde handi bi eza-gutu ditu. Bata XIX. mende bukaeran (batez ere Bizkaian gertatu zena), eta bestea XX. mendeko 60 eta 70eko hamarkadetan bizitakoa (Bizkaian eta Gipuzkoan, nagusiki, baina baita Araban eta, maila apalagoan, Nafarroa Garaian ere nabaritu zena). Giza mugimendu horiek guztiak testuinguru

jakin batean gertatu ziren, eta industrializazioaren hedapena zein lurraldearen urbanizazioa ezin dira aipatu gabe utzi. Zentzu berean, migrazio horien testuinguru politikoa esanguratsua da. 60-80ko hamarkadetako immigrazioa frankismoaren pean garatu zen, eta ondorengo hamarkadetako aldaketa eta gatazka soziopolitiko guztiak ezagutu zituen.

Baina gaineko deskripzio horrez gain, guk arreta ipini nahi diogu immigratuak aurkitu zuen bi nazio definizioen arteko talkari. Argi dago oso intentsitate desberdineko talka izan zela, garaiaren edo ingurunearen arabera, baina sinbolikoki gutxienez presente izan da beti, eta horrek ondorioak izan ditu. Aztertu behar ditugu, hortaz, lehian dauden bi nazio proiektuetako ordezkariak, eta gainera, bi momentu historikotan. Izan ere, bi immigrazio prozesuok euskal nazionalismoaren garapenaren funtsezko bi unetan gertatu ziren: lehen a euskal nazionalismoaren sorreran (Sabino Arana eta Euzko Alderdi Jeltzalea); eta bigarrena, ezkerreko abertzaletasunaren sorreran (ETA). Egoera horren aurrean, espainiar nazio proiektua bi modu desberdinetan lantzen du immigrazioak: langile izanik, etorkinen erreferentzia nagusia ziren PSOE eta UGTren bidez, hasieran; eta ondoren, estatuak bulztzatutako ideologiaren bidez. Azal ditzagun banan-banan.

Sabino Aranak sortutako nazionalismoak aurkakotzat jo zituen etorkinak, eta batzuetan oso hitz bortitzak jaulki zituen euren kontra. Aranak *arrazaz* hitz egiten zuen, garaiko egileek egiten zuten legez, baina jarrera hori arrazismo biologiko zorrotz batean oinarritu beharrean, deituren euskaltasunean oinarritu zuen. Finean, abandotarrak kanpokoekiko, eta batez ere espainiarrekiko, bereizketa bilatzen zuen, eta helburu horretan lagundu ahal zuten materialak baliatu zituen (Larronde, 1977; Azurmendi, 1979).

Jarrera horrekin, Euskal Herrian geroz eta ugariagoak ziren espainiar jatorriko etorkinen aurka ekinez, aldarrikatutako nazioaren mugak argiki definitu zituen Aranak; baina aldi berean, nazionalismo sortu berria immigrante horiengan inolako erakarpenik eragiteko ezgaitu zuen. XX. mendean

sartuta, etorkinekiko jarrerari buruzko ardurak eta interesa agertzen hasi zirenean, EAJ kontraesan teorikoan jausi zen, ofizialki jarraitu baitzuen arraza euskal naziotasunaren esentzia gisa aldarrikatzen. Jarrera irekiagoak eta hurbiltzeko saioak EAJtik kanpo gertatu ziren, gehienbat. Diskurtsoan *arraza* alboratu ez bazen ere, Eli Gallastegiren Jagi-Jagi mugimendua edo Eusko Abertzale Ekintza sortu berria aipa daitezke ildo horretan (Gallastegi, 1993; Granja, 1986).

Benetako aldaketa, baina, aurrerago jazo zen, 1950etik aurrerako immigrazio aldi handiarekin batera. Hamarkada horren amaieran, ETaren sorrerarekin, euskal naziotasunaren ikuspegi berriak indarra hartu zuen, II. Mundu Gerra ostean European sorturiko nazionalismo berriaren olatuari loturik. Ezkerreko euskal nazionalismo berri horrek, hasierako eztabaida batzuen ondoren, naziotasuna hizkuntzan oinarritu zuen, eta ahalegin berezia erakutsi zuen etorkina euskal nazioan sartzeko (ikus, besteak beste, Garmendia, 1979; Jauregi, 1981). Oro har, euskara bilakatu zen euskal naziotasunaren oinarri, baina bere egoera ahularen eraginez, berori jakitearen ezinbestekotasunaren ordez, praktikan hizkuntzak maila sinbolikoan eragin zuen, funtsezko papera hartu zuen konpromiso politikoarekin batera (Zabalo / Mateos, 2005). Euskal nazionalismo berriak, sozialismoaren aldeko jarrerari loturik, aurrekoak baino dimentsio sozialagoa hartu zuen, eta *euskal herri langilea* formularen bidez, naziotasunaren irizpide *natural* eta esentzialistak gainditu, eta herritarrek egindako borondatezko hautua hobetsi zuen. ETak eta, ondoren, ezkerreko abertzaletasunaren espresio desberdinek bultzatuko zuten ikuskera berri hori euskal nazionalismo osora hedatu zen apurka, eta mugimendu horren teorizazioetan hegemoniko bilakatu zen.

Beste aldetik begiratuta orain, XIX. mende bukaerako etorkin gehienek PSOEn inguruko espainiar sozialismoarekin bat egin zuten. Orduko sozialismo nagusiarekin bat, langileek aberririk ez zutelakoan, sortzen ari ziren periferiako nazionalismoen kontra jo zuen alderdi honek, gogor

jo ere. Euskal nazionalismo sortu berriak euren kontra egiten zuen bezala, orduko sozialismoa euskal ikur eta identitate zeinuen aurka agertu zen behin eta berriro, eta praktikan espainiar nazio proiektua bultzatu zuen, euskal nazioari ez baitzitzaion kontrajartzen *langileen aberri* ideal bat, Espainiaren integritatea baizik.

Espainiartasunaren teorizazio hori ez dagokio, ordea, sozialismoari, eskuinari baizik. XIX. mende hasieratik liberalismoari loturik joan arren, Espainia nazio gisa XIX. mendean zehar eraiki zen, eta joera kontserbadoreagoa hartuz joan zen, mende horretako amaieran sortu zen *Regeneracionismo* izeneko mugimenduan ederki islatu zena. Eskuineko ideologia sendoa erakutsi zuen mugimendu hark faxismorako bidea egin zuen, eta Francoren oinarri ideologikoetako bat izan zen: Espainia bakarra eta betiko banaezina irudikatzen zen, eta balio horien alde jo behar zen.

Espainiar nazionalismoa are nabarmenago egin zen II. Errepublikaren garaian. Izan ere, gizartea bitan banatu zuen ezker eta eskuinaren arteko tirabira nabari eta garratzez gain, bada beste tirabira sakon bat ere, espainiar nazionalismoaren eta Espainiaren batasuna urratu nahi zuten Galizia, Katalunia eta Euskal Herriko nazionalismoen artekoa, alegia. Lehenengo tirabirako lehiakide ezin batuzkoak bat eginik agertzen dira, ordea, bigarren tirabiran.³

Errepublika amaierako gerra Francok irabazi zuen, eta espainiar nazionalismoa paroxismora heldu zen, baina, bestalde, espainiar nazionalismoa frankismoarekin identifikatzea ekarri zuen. Horrek espainiar nazionalismoarekiko desidentifikazioa ekarri zuen demokraten aldetik, halako moldez non, gerora, asko izan baitira espainiar nazionalismoa frankismoaren (edo eskuin muturrekoaren) kontua izan zela ziotenak. Hamar-hamabost urte behar izan ziren espainiar nazionalismoa berpiztu zedin, hasiera batez PPren eskutik, eta geroago PSOEnetik ere bai.

Frankismo eta frankismo osteko giro horretan gertatu zen bigarren immigrazio olde handia Hego Euskal Herrian, eta

etorkinak oso tresna erabilia izan ziren euskal nazionalismoari aurre egiteko, euskal nazionalismoak espainiar etorkinen bazterketa bilatzen zuela teorizatu baitzen; are gehiago, Euskal Herritik kanporatzea proposatzen zuela. Horrela indartu zen bi komunitateen teoria, immigrazioaren aurreko euskal nazionalismoaren jarrera itxia irudikatzen zuena.

Gaur egungo errealitatean, espainiar nazionalismoak zailantza bitxia bizi du. Alde batetik, estatuko nazionalismoek ukatu egiten dute euren nazionalismoa denik, eta izen hori periferiakoentzat uzten dute, nazionalismo terminoari esangura peioratiboa eman nahi diote eta. Hala ere, nazionalismoa ukatzeak espainiartasunari indar sinbolikoa kentzen diola konturaturik, batzuen aldetik espainiar nazionalismoa errebindikatzeko saioa ekarri du, beti termino zibikoetan eta demokraziari loturik ulerturik, eta frankismotik eta periferiako nazionalismo etnikoetatik aldentuta. Horrek denak berpiztea ekarri dio espainiar nazionalismoari Euskal Herrian, eta areagotu egin dira bere agerpenak, lehengo argudioak erabilia (komunitateena, besteak beste), baina berriak gaineratuta (terrorismoarena, adibidez).

Ikusi dugunez, 1950-1980ko hamarkadetako immigratua oso modu kontrajarrian irudikatu dute euskal eta espainiar nazionalismoen teoriek. Lehenaren arabera, etorkina euskal gizartean integratzeko deia egiten zen, euskal kultura onartzearen eta konpromiso politikoa bereganatzearen bidetik. Espainiar nazionalismoaren arabera, ordea, etorkina baztertzeko eta bigarren mailako herritar bihurtzeko jarrera argia garatu zuen euskal nazionalismoak.

Jarrera horien aurrean, diskurtso horren hartzaile potentzial izan zitezkeen batzuen iritzia biltzen saiatu gara, teoria batarekin edo bestearekin bat egiten zuten jakiteko asmoz.

Euskal Herrian bizi izatea

Hego Euskal Herrian bizi diren espainiar jatorriko etorkinak, ikusi dugunez, bi diskurtso kontrajarri nagusiren hel-

buru izan dira, XX. mendearen erdialdetik aurrera batik bat. Hori aztertzeko abiatu genuen ikerketan, etorkin horien sentsazioak eta iritziak jaso nahi izan genituen, teorion atzean zer zegoen jakiteko asmoz.

Urte horietako etorkinak (kopuruan edo ehunekotan) nabarmen jaso zituzten Hego Euskal Herriko zazpi herri aukeratu genituen: Barakaldo, Berriatua, Gasteiz, Bastida, Pasaia, Altsasu eta Iruñea. Bertan *eztabaida-taldeen* teknika (partaideen iritzi espontaneoak bilatzen duen teknika, hain zuzen ere) erabili genuen 2009ko uztaila eta 2010eko otsaila bitartean antolatu ziren taldeetan. Talde horietarako, Euskal Herrian urte mordera zeramaten etorkinak aukeratu ziren, 1950-1980 artean iritsi baitziren bertara. Baina horrez gain, bestelako ezaugarri hauek ere bilatu genituen: abertzale ez bozkatzea, euskara, oro har, ez jakitea eta ez ikastea, eta espainiar sentitzen jarraitzea. Beste era batera esateko, aberztasunak proposatutako *integrazio moduak* jarraitu ez dituzten etorkinak aukeratu nahi izan ziren, euren erreakzioa ezagutzeko.

Horrela, etorkinok euren burua euskal gizartean *integraturik* sentitzen duten ikusi nahi izan dugu, edota, aitzitik, espainiar nazionalismoak dioen legez, euren burua baztertua dakusaten; eta *integratuta* sentituz gero, zein integrazio modu eta bide bereizten dituzten, *integrazioarekin* errealitate desberdinak izendatzen baitira. Hori guztia denboraren distantziak oroitzen samurtu ditzakeela ahantzi gabe, bere ezaugarri nagusietan jada amaitutzat har dezakegun immigrazio prozesu batez ari garen heinean.

Integrazioaren pertzepzioa

Gaia aztertu duten zenbait ikerketa lanen ondorio nagusia aurreratu dugu jada: Hego Euskal Herrira 50-80ko hamarkadetan heldutako etorkinen integrazio maila altua izan da. Horixe frogatu daiteke etorkinen praktika sozialei begiratuta (Aierdi, 1993) eta, esparru politikoan, boto abertzalearen

banaketari erreparatuta (Garmendia et al., 1982), edo ikuspegi historikotik aztertuta ere (Fusi, 1984: 253). Horixe bera iradokitzen dute guk elkarrizketatutako etorkinek: ez dute etorreraren oroimen negatiborik, eta jasotako bereizkeriaz ere ez dira gehiago kexatzen. Nolabait leuna egin zitzaien, agian denbora pasatu delako, agian horrela izan zelako.

Hasierako momentu haiez gain, ea Euskal Herrira etortzeagatik zailtasun berezirik nabaritu ote duten galdetuta (hizkuntzaren eraginez, adibidez), elkarrizketetako partaideek ez diote jaramon gehiegirik ematen balizko *talka kultural* horri, ez ingurune erdaldunean bizi direnek, ezta ingurune euskaldunean bizi direnek ere. Horren eragina sumatzeotan, ondokoan gertatzen da: inguru erdalduneko etorkinek (iritzi hori Gasteizen ageri da, esaterako) inguru *euskaldunago* batzuetara joan direnek *integratze zailagoa* izan dutela uste dute; eremu *euskaldunagoetan* zailagoa omen baitzen integratzea. Baina uste horrek ez du oinarri sendorik, eta inguru euskaldunean bizi diren elkarrizketatutako etorkinek ez dute aparteko bereizkeriarik aipatzen. Are gutxiago, kasuren batean kontrakoa ere azaltzen da, mesedeko tratua jaso izana, alegia. Hortaz, *talka kultural* horretan baino, desberdintasunik markatzerakoan, herri txikien eta hirien artekoak indarra hartzen du.

Integrazio prozesua faktore batek baino gehiagok baldintzatzen du: etortzeko adina, hiri edo baserri ingurua, multzo handian edo txikian etortzea, etorkinaren izaera, eta abar. Umetan etorri zirenek eskolaren garrantzia azpimarratzen dute sozializaziorako bitarteko moduan eta lagun-sarea hedatzeko garaian. Horrekin batera, helduagotan ailegatutakoek lanbidearen eta lantokiaren garrantzia azpimarratzen dute. Harreman asko lanpostuan egiten baitira eta, zentzu horretan, funtzionario moduan etorritako ez beste guztiek, lanpostuak sozializazio tresna gisa izandako eragina azpimarratzen dute. Horrekin batera, seme-alabak izatea ere integrazio mekanismo arrakastatsutzat hartzen dute, eta, ba-

tzuek, bertako bikotekidea izatea ere. Finean, integraziorako estrategia berezien orde, egunerokotasuneko ekintza arruntak har daitezkeenak azpimarratzen dituzte.

Integraziorako eremu nagusi gisa, hortaz, eskola eta lantokia hartzen dira, adinaren arabera. Horrez gain, beste gizarte erakunde batzuk ere aipatzen dira sozializazio esparrurako, hala nola, mendi taldeak, «kintoak», edota bizilagunen elkarteak. Erregio etxeak, aitzitik, ez dituzte azpimarratzen, eta zalantzak agertzen dituzte euren egokitasunaz, etorkin eta bertakoaren arteko hurbilpena zaildu dezaketelakoan.

Oso esanguratsua da, azkenik, integrazioaz hitz egitean, arlo politikoa oso gutxitan agertu izana, eta garrantzi handirik eman gabe, gainera. Eta agertu denean, agerian uzten dute, gainera, jatorriarekin lotura zuzenik ez duela. Askorentzat erabat ulergarria da Espainiatik etorritako pertsona bat abertzale bilakatzea, ideologia eta jatorria argi eta garbi bereizten baitituzte. Hala agertu zuten, esaterako, Altsasuko eztabaida-taldean:

— hay gente que no es navarra, y que tiene unas ideas políticas de izquierdas cerradas-cerradas, e igual es extremeño. (Altsasu)

— ... veo grupos, pero no por el hecho de que sean de un lado o del otro, por la política. (Altsasu)

Hortaz, ikerketan parte hartu duten etorkinak integratuta sentitzen dira, eta integrazioaren arlo soziala azpimarratzen dute, aspektu politikoa bigarren maila batean utziz. Horrekin batera, ikerketan parte hartutakoek bertakotzat hartzen dute euren burua, ezbairik gabe, eta askok ez dute *immigrante* izatearen pertzepziorik, edo ez dute ahoz islatzen, behintzat.

Horrek lotura du etorkin horiek immigrazio berriaz duten ikuspuntuarekin. Oro har, bereizi egiten dira oraingo etorkinengandik, eta gizarteak islatzen dituen iritziak plazaratzen dituzte, eta gutxitan heltzen dira euren eta oraingoegoera konparatzera. Are gehiago, aurreko etorkinak *bertako* bihurtu omen dira oraingo etorkinak heldu ahala:

— Es que los andaluces habéis dejado de ser inmigrantes en esta comunidad desde el día en que empezaron a venir gente de fuera. (Iruñea)

— ... gracias a éstos, los marroquíes y todos los que han venido después, que gracias a éstos nos han quitado el nombre de inmigrantes. (Gasteiz)

Nahiz eta irakurketa desberdinak garatzen diren, gailentzen den diskurtsoa egungo etorkinengandik urrun mantentzearena da. Esaterako, gaurko migratzaileek harrera-gizartean txertatzeko ahaleginik ez dutela egiten salatzen da, gizarte laguntzez *aprobetxatzen* direla, etab. Oro har, eta arrazoitzen ez badute ere, egungo etorkinek integratzeko errazago dutela nabarmentzen dute.

Integrazioa oso gai zabala bada ere, nazio sentimenduaren gaiarekin amaituko dugu atal hau, ondoren, gai politikoekiko jarrerak agertuko ditugun atalean, gertuko gaiak landuko baditugu ere. Finean, nola ulertzen dute etorkin hauek, inoiz abertzale bozkatu ez eta euskararik ikasi ez dutenak, nazio atxikimenduaren afera? Zer da eurentzat euskal herritar izatea? Aztertu izan den bezala, abertzale ez denak zentzu esentzialistan ulertu ohi du euskaltasuna, *berezko zer-bait gisa* (Linz, 1986: 35), eta interpretazio horiek nahiko ondo betetzen dira gure ikerketan.

Zalantzak zalantza (gai honetan eraikitako diskurtsoak kontraesanez beterik baitaude), gure taldeetan gailendutako diskurtsoak tokiko identifikazioa hobesten du, euren burua 'euskal herritar' (*vasco, vasca*⁴) gisa hartuz, nahiz eta gutxi batzuek jaioterriko identitatea lehenesten duten. Hala ere, badira batzuk, diskurtsoan gailentzen ez badira ere, jaioterriarekiko —ez Espainiarekiko— identifikazioa azpimarratzen dutenak, eta baita nazio sentimenduaren afera erlatibizatzen dutenak ere, azkenik. Gailentzen den *euskal herritartasun* hori Espainia barruko Euskal Herri bati dagokio, eta ez dute inola ere euren espainiartasuna ukatzen. Hala ere, partaide gehienek azaldu dutenez, Euskal Herritik irteterakoan, paradoxa hau gertatzen zaie: Euskal Herrian espai-

niar, eta Espainian euskal herritar jotzen dituzte, eta halako sentimendua ere garatzen dute, nolabait:

— Es cierto que tienes un estigma que lo que hace, en cierto sentido, es que no te sientes ni de allí ni de aquí. (Bastida)

Politika, arazo

Ikerketan parte hartutako etorkinek integrazioaz zein iritzi duten aztertu dugu orain arte. Integrazioak aspektu politikoa badu ere, etorkinek ez dute arlo horretan interes handirik erakusten. Elkarrizketaturiko kideek ondo bizi direla adierazten dute, eta euren kezkarik handiena ekonomia da, zalantza barik. Horrekin batera, gizarte ereduak ere kezka sortzen die, eta askok langile kontzientzia adierazten dute. Politikari dagokionez, ikuspegi ezkorra da nagusi, eta politikarien okerrak salatzen dituzte. Horiez gain, biolentzia eta euskara ere askotan dira aipagai.

Politika, horrela, ez da izan, inondik inora, interesgune nagusia burututako eztabaida-taldeetan, baina politika gaiak ere agertzen dira, noski. Gatazka politikoari dagokionez, egungo egoera aztertzeko atzera jotzen da askotan, frankismoaren aurkako kontzientzia nabarituruz, eta euren jaioterrietan Euskal Herriari buruz duten ikuspegiarekin bat ez datozela adierazten dute, nahiko modu orokorrean. Elkarrizketatuak ez daude batere ados Espainian Euskal Herriaz duten iritziarekin, eta horretan eragin handia dute komunikabideek, beraien ustez. Oso okerra dela uste dute, eta Espainian daudela, iritzi hori ñabartu edo zuzendu nahi dute-nean, *abertzaletzat* joak direla ikusten dute.

Gatazkaz hitz egitean, segituan aipatzen dute ETA, berorekin aurkako jarrera irmoa adieraziz. Baina batzuek perspektiba historikoan ipintzen dute gaia, eta badira, gaitzesteaz gain, biolentzia beste aldean ere badagoela ohartarazten dutenak. Ñabardurak ñabardura, hala ere, gatazkarekiko jarrera urruna atzematen da taldeetan, gatazka eta horren konponbidea *politikarien* gaitzat joz.

Aztertu dugunez, etorkinak baztertzea, bigarren mailakotzat jotzea, edo Euskal Herritik egotzi nahi izatea leporatu dio espainiar nazionalismoak abertzaletasunari. Eztabaida-taldeetan horri buruz galdetuta, ez datoz bat inola ere kritika horrekin. Batzuk harritu egiten dira hori galdetzeaz, eta talderen batean baita barre algarak ere entzun ziren, hain egiten zitzaien harrigarria galdera. Arrazoi bat baino gehiago ematen da abertzaletasunaren balizko asmo hori ez sinesteko: batzuek ez dute ezta aukera kontuan hartzen ere; beste batzuek arrazoi *teknikoak* jartzen dituzte mahai gainean (lotura sentimental asko dago alde bien artean); badira abertzaletasunean, ezker abertzalean batik bat, etorkin asko daudela azpimarratzen dutenak; eta, azkenik, askok azpimarratzen dute gustura daudela eta ziur daudela inork ez dituela botako.

Beldur horiek uxatuta, azpimarratzekoa da abertzaletasunarekiko ez dutela urruntasunik erakusten, eta errezeloa badago noizbait, baina gehiago da ideologia politikoari loturik, ez etorkinak direlako. Batzuetan, gainera, euskal / espainiar nazionalismoen ardatzaren gainetik, ezker / eskuinarena azpimarratzen da, mugimendu abertzale batzuekiko nolabaiteko sinpatia agertuz. *Komunitateen* balizko zantzurik, hortaz, ez dugu inondik inora atzeman, gaia aztertu duten lanen emaitzak berretsiz. Edozein modutan, euskal gizarte etorkinez eta bertakoez osatutako komunitate bitan banatua ez ikusteak ez dakar, adierazpenetan beha daitekeenez, gizarte bateratu eta kohesionatu bat atzematea. Inoiz bere gordintasunean agertzen da jatorri geografikoak, hau da, immigrazioak eragindako gizarte-zatiketa hori, nola edo hala, eremu politikoari lotua beti:

— ... estamos en el País Vasco y aquí, en vez de desaparecer el odio, yo creo que cada vez estamos generando más odio; hay dos sociedades. Eso yo lo vengo conociendo hace 48 años que estoy aquí, y creo que me voy a morir y eso no se va a superar... (Barakaldo)

Euskarari dagokionez, bi iritzi ildo nagusi agertzen dira kasu guztietan, intentsitate desberdinez. Batetik, euskararen al-

deko jarrera orokor bat ageri da; baina, bestetik, euskara norberaren edo familiaren aurrerapenerako oztopo gisa ageri da, eta orduan hizkuntzarekiko balorazio negatiboagoak jaurtitzen dira. Horrela, euskararen aldeko argudioak askotarikoak dira: batzuek hizkuntza bat ikastea beti positiboa dela uste dute, eta besteak euskararen berreskurapenaren alde daude.

Hala ere, oro har, elkarrizketan parte hartu dutenek ez dute euskara ikasteko beharrik sentitu (erdaldunak dira, daki-gunez). Gainera, euskara norberaren edota seme-alaben lan aukerekin lotzen denean, hizkuntza arriskutzat hartzen da, eta euskararen kontrako jarrerak indarra hartzen du. Elkarrizketatutako etorkinek, hortaz, euskararekiko jarrera anibalentea adierazten dute, euskararen aldeko jarrera orokorraren diskurtsoak lekua baduelako, baina euskararen aurkako jarrerak ere badu lekurik, lan munduarekin lotzerakoan, batez ere:

— A mí lo más triste, más triste y repugnante, me parece del euskera es que lo necesiten los médicos para trabajar, que jóvenes se tengan que marchar porque no tengan euskera [...] A mí eso me parece denigrante. (Barakaldo)

— ... te puede pasar lo que le ha pasado a mucha gente, que le tiene asco al euskera, ¡oye euskera y se le pone carne de gallina! (Barakaldo)

Integraturik eta gustura: ondorio gisa

Jasotako datuen arabera, 1950-1980ko hamarkaden bitartean Hego Euskal Herrira etorritako immigratuekin osatu genituen etorkin taldeetako kideak ondo integraturik eta gustura sentitzen dira. Aitortzen dute harrera-gizartearen aldetik erreakzio onik eta negatiborik ere jaso zutela, eta nolabaiteko bereizkeria jasan behar izan zutela Euskal Herrira heltzean. Baina jarrera horiei buruz sakontzean, agerian geratzen da garrantzia kentzeko nahia: bereizkeriak ez zuela luze jo, umekeriak zirela, leku guztietan gertatu ohi diren erreakzioak direla, eta abar. Eta batez ere, azpimarratzen dute horrek guztiak ez dituela gerora markatu, eta ez

dela Euskal Herriaren berezko ezaugarria. Aitzitik, harrera onaren sentsazio orokorra gailentzen da, eta harreman ona edo oso ona mantentzen dute bertan jaiotakoekin. Euren seme-alabak 'bertakotzat' jotzea ukaezina zaie, hemen jaiotzeaz izanagatik, baina haiek ere, hemen jaiotzeak ez diren arren, ez dute Euskal Herriarekiko daukaten lotura galdu nahi, jatorriko herrialdearekiko maitasuna gorde arren.

Ikerketan parte hartu duten etorkinek, hortaz, euskal gizartean ondo integraturik daudelako pertzepzioa dute. Baina, noski, integratuta egoteaz zer ulertzen duten azaldu beharko litzateke. Alde horretatik, elkarrizketatutakoek egiturazko integrazioari ematen diote garrantzia. Hau da, lan munduaren bidez gizartean barneratuta egoteari, batez ere. Integrazio soziala azpimarratzen dute, eta integratuta sentitzen dira lana badutelako, oro har, eta inolako diskriminaziorik ez dutelako sentitzen gizarte mailan. Argi ikusten da hori euren kezka iturri eta eztabaidagai nagusiei erreparatuta: ekonomia, ongizatea, seme-alaben lanbide etorkizuna eta antzeko gaiak dira gehien agertzen direnak. Maila politikoari garrantzi txikiagoa ematen diote, ordea. Izan ere, albo batera uzten dute kultura edo politikari loturiko integrazioa.

Horrek kontraesan nabaria dakarkio orain arteko literatura politikoari, kultura eta politikaren inguruan zentratu baitira eztabaida gehienak, bai euskal nazionalismoaren aldetik, zein espainiarraren aldetik ere. Finean, arazoa ikuspuntuari datza, gure ustez. Espainiar eta euskal nazionalismoa mugimendu politikoak dira, eta arlo horri ematen diote garrantzia. Integrazioaz hitz egiten dutenean, hortaz, integrazio politikoan ari dira pentsatzen, gehienbat. Baina etorkinek ez dute berdin pentsatzen.

Euskal nazionalismoak, hain zuzen ere, 50eko hamarkadatik aurrera, arrazan oinarrituriko teoriarekin apurto, eta euskal nazioa hizkuntzan eta borondatezko atxikimenduan oinarritu zituen. Lehena erreferente sinboliko bihurtu zen, eta bigarrena nagusi praktikan. Era horretara, aktibismoari eman zitzaion (eta ematen zaio) lehentasuna, eta ez nazioa-

ren ardatza zen hizkuntzari; eta, horrela, ontzat eman zuen herritarrak ez euskalduntzea, baldin eta euskal kulturaren bestelako agerpideen alde eta, batez ere, alderdi abertzaleen eskakizunen alde egiten bazuten.

Espainiar nazionalismoak, bestalde, euskal nazionalismoak etorkinen eskusioa bilatzen zuela defendatu du, eta egotzi izan dio euskal nazionalisten komunitate bereizi bat sortu eta etorkinak baztertu nahi izatea. Bazterketa hori bi modutan gertatzen dela teorizatu da. Batetik, bazterketa fisikoa, zeinaren arabera euskal nazionalismoak Euskal Herritik kanporatu nahi baititu etorkinak, bertan eurentzat lekurik ez dagoela adierazita. Espainiar nazionalismoak abertzaletasunari hori egotzea klasikoa izan da, eta jarrera hori gaur egun nagusia izan ez arren, berpiztu egin da, birformulaturik, ETArek eta euskal nazionalismoaren mehatxupearaino hainbat herritarrek alde egin behar izan duela esanez. Bestetik, bigarren bazterketa herritar mailari dagokio. Hori da espainiar nazionalismoaren argudio nagusia gaur egun. Horren arabera, abertzale gisa jokatzeko ez duten etorkinak bigarren mailako euskal herritartzat jotzen ditu euskal nazionalismoak, eta hori dela-eta euren eskubideak zanpatuak izaten omen dira sarri askotan.

Ikusten ari garenez, ordea, euskal eta espainiar nazionalismoen jarrera horiek aktibismo edo militantzia politikoari emaniko garrantzia ez dator bat urte haietako etorkin askoren pentsaerarekin. Etorkin horiek erakusten dute, politikatik at, bide gehiago dagoela gizartean integratzeko. Areago, elkarriketatutako etorkinek bestelako integrazio bideak lehenesten dituzte, lanari zein gertuko harremanei lotutakoak azpimarratuz, eta oso garrantzi txikia ematen diete besteei.

Horrez gain, politika bezala, euskal nazionalismoak euskarari eta euskara ikasteari emaniko garrantzia ez dute etorkin horiek partekatzen. Euskarari errespetua eta errekonozimendua diote ondare kultural gisa, baina ia inor ez da ahalegindu euskara ikasten, hura gabe ondo moldatu ahal izan direlako euren bizitzan. Euskara ez dute integrazioarako

bidetzat hartzen, ezta *guztizko integraziorako* ezinbesteko elementutzat ere, eta, hortaz, ez jakiteak ez ditu bigarren mailako herritar gisa sentiarazi. Arlo honetan, kezkatuta daude batzuetan euskara gehiegi baloratzen baita lan munduan, eta euretako batzuk kaltetuta sentitzen dira, normalean euren seme-alaben etorkizuna arriskuan ikusten dutelako. Horrek abertzaleen kontrako kexa gehienak batzen ditu gaur egun. Euskara ikastea hautu pertsonaltzat jotzen dute, bestelako eraginik izan beharko ez lukeena.

Politikaz badute iritzirik, ordea. Oro har, oso iritzi negati-boa dute politika eta politikariekiko, baina jakitun dira, bestalde, Hego Euskal Herrian duen garrantziaz. Iritzi zabaldua da euren artean Euskal Herriak bizi duen gatazka politikoa konpontzeko, politikariek jesarri eta konponketa bilatu beharko luketela. Edozein modutan ere, ohikotzat jo daitezkeen iritzi horiez gain, nabarmentzekoa da elkarrizketatuek erakusten duten urruntasuna, eta batzuetan neutraltasuna. ETArekiko desadostasuna erakusten badute ere, ez dute inolako beldurrik sentitzen arlo horretan, batzuen egoera pertsonala ulertzen duten arren.

Funtsean, espainiar nazionalismoaren ustez, espainiar etorkinen artean erroturik ei dagoen beldurrik ez da inon ageri, ez herritar gisa, ezta espainiar izateagatik ere. Ez dute mehatxu fisiko ez politikorik atzematen, ez bestelako arazorik ere sentitzen; azken batean, Espainiako herrialde batetik bestera mugitu direla uste dutelako. Hori horrela izanik, pentsaezina iruditzen zaie Euskal Herritik kanporatuak izatea, abertzale batzuek inoiz hori esan omen dutela aipatzen duenik badagoen arren. Edozein modutan, ez diote ezelako garrantzirik ematen horri, eta horren adierazgarri argiena gaia mahai gainean jarri zaienean izandako erreakzioa da, barre algaraka hartu baitute aukera hori.

Izan ere, abertzale jendearekin oso harreman ona dutela esaten dute, beste jendearekin izan dezaketenenaren parekoa. Ondo ezagutzen dute abertzale jendea, eta iritzi ona dute haietaz, bai pertsona gisa, noski, baina baita politikoki ere.

Arlo honetan, agian euren ezkertiaratasuna dela eta, iritzi hobeaz sumatzen zaie ezker abertzaleari dagokionez beste abertzale aukerez baino.

Politika mailan, ezagun dituzte abertzaleen eskaera politikoak, eta errespetatu egiten dituzte, baina zalantzaren bat ageri da balizko autodeterminazio erreferendum batean botoa emateko eskubiderik izango zuten. Zalantzok, ordea, eurek argitzen dituzte, gehienek ezintzat jotzen baitute etorkin izandakoei botoa emateko eskubidea ukatzea. Eurei ere galdetuko litzaiekeela uste dute, eta argi dute, gainera, parte hartuko luketela.

Euskal eta espainiar nazionalismoen arteko talkan, hortaz, orduko etorkin horien jarrerak azken ondorio bat utziko liguke, alegia, badela Hego Euskal Herrian biztanle sektore garrantzitsu bat abertzaletasunean integratu ez dena eta espainiar sentitzen dena; baina Euskal Herriarekiko maitasuna erakusten duena eta Euskal Herrian bizitzen jarraitu nahi duena, ez baita Espainiara alde egiteko mehatxatua sentitzen. Euskal Herriaren etorkizuna erabakitzeko berarekin kontatu behar dela uste du, bera ere prest baitago etorkizun horretara beste herritarrekin bat eginda joateko. Gasteizko kide honek dioenez:

— Si quieren una mano para que este país sea independiente, nos van a tener que contar a nosotros también, porque sin nosotros tampoco tiene sentido.

Izan ere, Gasteizko kide honek oso argi du Hego Euskal Herrian bizitzen jarraituko duela, eta argi du, hortaz, hura gabe ez dagoela Euskal Herriaz hitz egiterik. Baina hori esatean, nolabaiteko errezeloa agertzen ari da, nolabaiteko kritika abertzaletasunari, berorrek ez dezan aurrera eraman ezelako proiekturik etorkin izandakoekin kontatu gabe. Kritika horretan ikusten da espainiar nazionalismoaren eragina, alderdi abertzaleek inola ere ez baitute defendatzen ezin euskal herritarren bazterketarik. Hori ez dago inoren ahotik jasota, espainiar nazionalismoarenetik ez bada.

Hala ere, beste aldetik, kexa hori ez da salaketa hutsa, eta ez dio espainiar nazionalismoak markatutako bideari jarraitzen. Aldiz, bat egiteko deia da. Bi komunitateen ideiatik urrun, eta abertzale izan gabe, baita independentzia ere onartuko lukeen euskal herritar integratu baten oharra eta deia da.¶

-
1. Artikulu hau 'Etorkinak eta integrazioa. 50-80ko hamarkadetako etorkinen integrazio moduak Hego Euskal Herrian' ikerketaren laburpena da. Ikerketa horrek GITE-IPES elkarteak antolatutako Julio Araluze 2009ko bekaren laguntza izan zuen. Eskertu nahi diogu GITE-IPES elkarteari artikulu hau argitaratzeko eman dizkigun erraztasunengatik.
  2. Komunitate sentimenduaren ustezko galeraren harira, herrialde garatuetan zabaldu den kezka, ikus, besteak beste, Putnam, 2002. Euskal gizartea, bestalde, *hiztun komunitate bik* osatua irudikatu da zenbaitetan, 90eko hamarkadan, batez ere. Nolabaiteko arrakasta lortu zuen gogoeta horrek, beti ere euskararen erabilera areagotzea helburu zuena. Ikus, adibidez, Sarasua, 1997.
  3. Horrela erakusten du eskuinaren lider goreneta batek, José Calvo Sotelok, «Prefiero una España roja que una España rota» esaldi famatua bota zuenean, 1936an. Eta horrela ere erakusten du ezkerren beste lider batek, gerra denboran Errepublikako presidente izan zen Juan Negrínek, Espainiaren zatiketaren aurrean, Francoren garaipena nahiago zuela adierazi zuenean, 1938an (Taibo, 2007: 16).
  4. Nafarroako taldeetan *navarro*, *navarra*-rekin nahasirik.

Bibliografía

- Aierdi, Xabier (1993): *La inmigración en el espacio social vasco. Tentativa de descodificación de un mundo social*, Bilbo: EHUko Argitalpen Zerbitzua.
- Azurmendi, Joxe (1979): *Arana Goiri-ren pentsamentu politikoa*, Donostia: Hordago.
- Blanco, Cristina (1990): *La integración de los inmigrantes en Bilbao*, Bilbo: Bilboko Udala.
- Blanco, Cristina (2002): 'Los inmigrantes y su integración. Apuntes en torno a una creciente nebulosa de conceptos, modelos y políticas', in García Castaño, F.J. eta Muriel López, C. (zuz.): *La inmigración en España: contextos y alternativas. Actas del III Congreso sobre la Inmigración en España*, Granada: Laboratorio de Estudios Interculturales, 71-80.
- De Miguel, Amando (1974): 'Estructura social e inmigración en el País Vasco-navarro', *Papers* 3, 249-273.
- Escudero, Manu (1978): *Euskadi, dos comunidades*. Donostia: L. Haranburu.
- Fusi, Juan Pablo (1984): *El País Vasco. Pluralismo y nacionalidad*, Madril: Alianza.
- Gallastegi, Eli «Gudari» (1993): *Por la libertad vasca*, Tafalla: Txalaparta.
- García-Sanz Marcotegui, Angel / Mikelarena Peña, Fernando (2000): 'Evolución de la población y cambios demográficos en Navarra durante el siglo XX', *Gerónimo de Uztariz* 16, 125-138.
- Garmendia, Jose Mari (1979): *Historia de ETA*, Donostia: Haranburu-Altuna.
- Garmendia, José Antonio / Parra, Francisco / Pérez-Agote, Alfonso (1982): *Abertzales y vascos. Identificación vasquista y nacionalista en el País Vasco*, Madril: Akal.
- Granja Sainz, José Luis de la (1986): *Nacionalismo y II República en el País Vasco. Estatutos de autonomía, partidos y elecciones. Historia de Acción Nacionalista Vasca: 1930-1986*, Madril: CIS-Siglo XXI.
- Jáuregui, Gurutz (1981): *Ideología y estrategia política de ETA*, Madril: Siglo XXI.
- Laronde, Jean-Claude (1977): *El nacionalismo vasco, su origen y su ideología en la obra de Sabino Arana-Goiri*, Donostia: Txertoa.
- Linz, Juan José [Manuel Gómez-Reino, Francisco Andrés Orizo eta Darío Vila-rekin batera] (1986): *Conflicto en Euskadi*, Madril: Espasa-Calpe.
- López Sala, Ana María (2005): *Inmigrantes y Estados: la respuesta política ante la cuestión migratoria*, Bartzelona: Anthropos.
- Putnam, Robert D. (2002): *Solo en la bolera. Colapso y resurgimiento de la comunidad norteamericana*, Bartzelona: Galaxia Gutenberg/Círculo de Lectores.
- Ruiz Olabuénaga, José Ignacio / Blanco, Mª Cristina (1994): *La inmigración vasca. Análisis trigeracional de 150 años de inmigración*, Bilbo: Deustuko Unibertsitatea.
- Sarasua, Jon (1997): *Txepetxekin solasean. Biziaren hizkuntzaz*. Bilbo: Gara argitaletxea.

- Shafir, Gershon (1995): *Immigrants and Nationalists. Ethnic Conflict and Accommodation in Catalonia, the Basque Country, Latvia, and Estonia*, Albany: State University of New York Press.
- Solozábal, Juan José (1979): *El primer nacionalismo vasco. Industrialismo y conciencia nacional*, Donostia: Haranburu.
- Taibo, Carlos (zuz.) (2007): *Nacionalismo español. Esencias, memoria e instituciones*, Madril: Catarata.
- Zabalo, Julen / Mateos, Txoli (2005): 'Euskara euskal nazioaren funtsa, periferia erdaldunean ere?', *Jakin* 146-147, 165-181.

HISTORIA BIZIA

Joseba Intxaustiri elkarrizketa

37 IMANOL MURUA URIA

Joseba Intxaustiri elkarrizketa

IMANOL MURUA URIA

Kazetaria

Orrialde asko dituzte Joseba Intxaustiren curriculumak eta bibliografiak. Asko, eta mamitsuak. Historialaria da, baina historialarienak ez diren hamaika lanetan ere nabarmendu da. Aitzindaria izan da euskararen historia sozialaren eta Euskal Herriaren historia erlijiosoaren ikerketan, baina aitzindaria izan da historiatic kanpo ere, bereziki euskararen terminologiaren arloan, oso gazte zela *Jakin* sortu berritik garbizalekeriari aurre egitera ausartu zenean, edota UZEIren sorrera bultzatu eta zuzendu zuenean, gerora. Askoz orrialde gehiago beharko lituzke elkarrizketa honek, duela 74 urte Seguran (Gipuzkoa) jaio zenetik egin duena eta eragin duena behar bezala jasotzeko.

Gerra zibila piztu berritan jaio zen Joseba Intxausti, Seguran (Gipuzkoa), 1936ko uztailaren 29an. 12 urte zituenerako garbi zuen fraide izan nahi zuela eta, horretarako, Arantzazura joan nahi zuela. Frantziskotarren santutegiko seminario txikian hasi zituen, beraz, ikasketak 1948an. Handik hiru urtera Forura jo zuen, Imanol Berriatua zuzendari zuen apaiz ikastetxera. Han beste hiru urte egin ondoren, Zarauzko nobizio etxean urtebete egin zuen. Eta 1955ean Erriberriko seminario nagusira iritsi zen, Filosofia ikasketak egitera.

Euskalgintzan egin duen ibilbide luzeko lehen pausoak Erriberrin eman zituen, artean ikasle zela ikaskideei alfabetatze eskolak emanez, batetik, eta ikasleek urtean behin argitaratzen zuten *Gure Izarra* aldizkarian hainbat lan argitaratuz, bes-tetik; azken urtean, gainera, bera izan zen aldizkariaren zuzendaria. *Jakin* aldizkari sortu berri baina itzal handiagokoan aritzeko aski trebatuta zegoela iritsi zen Arantzazura, Filosofia ikasketak bukatu Teologia ikastera etorri zenean, 1958an. *Jakineko* sortzaileek erreleboa behar zuten, eta zuzendaritza hartzea egokitu zitzaion Erriberritik ailegatu berriari.

Garai hartan euskal letretan nagusi zen *jatorrismoak* euskara itoko ote zuen kezkatuta zegoen ordurako Intxausti gaztea, eredu harekin ezinezko ikusten baitzuen euskaraz arlo guztiei buruz aritzea, besteak beste zientziari eta teknika modernoei buruz irakurleek ulertzeko moduan idaztea. 1959an *Jakinen* argitaratutako «Illobira bultzaka» artikulua da Intxaustik arlo horretan izandako aitzindaritzaren lekuko.

Teologia ikasketak burututa, apaiz frantziskotar bihurturik, Foruko apaiz ikastegian irakasle aritu zen 1962tik 1964ra. Ondoren, Kataluniara jo zuen, Bartzelonako Unibertsitatean ikasketak osatzera: Historia Garaikide eta Modernoko lizentziatura egin zuen. Historia irakasle egin zuen urtebete Bartzelonan; jarraitzeko aukera ere eman zioten, baina aldaketa sakonen zurrumbiloan sartua zegoen Euskal Herrira itzultzea erabaki zuen 1970ean.

Jakin zuen berriro zain, nahiz eta ez izan baldintzarik onenetan: Espainiako Gobernuak aldizkaria argitaratzea debekatu egin zuen 1969an, eta geroztik liburuak argitaratzea izan zen *Jakinen* irtenbidea; seminarioak ordurako husten hasiak zirenez, garai bateko harrobia guztiz urritua zegoen; eta ordura arte *Jakin* egin zutenak sakabanatuta zeuden, Europako unibertsitateetan barreiatuta gehienak. Bide berri bati ekin zion *Jakinek*, Intxaustiren zuzendaritzapean: Joan Mari Torrealdei, Joxe Azurmendi, Paulo Agirrebaltzategi, Manolo Pagola eta horiek bezala atzerrian ziren beste hainbatekin lankidetzan, aldizkariaren ordez liburuak argitaratzen jarraitu zuten, baina

horretan ari ziren bitartean, haiek guztiak Tolosako frantziskotarren etxean bildu eta han idazle etxe modukoa antolatzeko bidea bultzatu zuen Intxaustik. 1972an egitasmoa onartu zuten frantziskotarrek, eta geroztik han bildu ziren *jakinkide* izango zirenak euskal kulturaren aldeko lanerako.

Frankismoaren bukaerak aukera berrien garaia ekarri zuen, eta Jakin Taldeak bide berriei ekin zien. Batetik, aldizkaria berriro argitaratzen hasi ziren, Joan Mari Torrealdairen zuzendaritzapean. Eta bestetik, euskararen terminologia arazoari irtenbidea ematen hasteko garaia zela erabakita, UZEIren sorrera bultzatu zuen, Joseba Intxaustiren gidaritzapean. Hamar urte eskaini zizkion Intxaustik UZEIko lanari, lehenengo bost urteak zuzendari, eta ondorengoak langile.

Bitartean, euskararen historia sozialarekin zerikusia duten hainbat lanetan ere jardun zuen: Euskaltzaindiaren *Euskarren Liburu Zurian* parte hartu zuen, Eusko Jaurlaritzaren *Euskal Hitz* eta Nafarroako Gobernuaren *Euskara Denona* erakusketen arduradun izan zen, eta *Bidegileak* bildumaren aurreneko zuzendaria ere bai, besteak beste. 1994. urtetik, Kulturaren Aldeko Euskal Fundazioko idazkari da.

Azken urteotan bi iker lerro nagusiri jarri dio arreta Intxaustik. Batetik, euskararen historia sozialaren ikerketa sistemati-koa abian jarri eta jarraipena segurtatu du Euskaltzaindiaren Joanes Etxeberri proiektuaren bidez, eta Euskal Herriko historia erlijiosoaren ikerketan aitzindari lana egin du, lekukoa hartu nahi dionarentzat oinarriak jarritz.

74 urterekin, ez du erretiroa hartzeko asmorik. «Zertarako?», atera zaio barrutik.

Hautzaroa Seguran

Gerra hasi eta 11 egunera jaio zinen Seguran. Gerraostekoa da, beraz, zure hautzaroko Segura.

Gerra ezagutu gabe, gerraondoko lehenengo belaunaldikoa naiz. Horrek esan nahi du etxean oroitzapen batzuk badaudela gerrari buruzkoak. Aitak gerra egin zuen, oso adineko joanik, 28 edo 29 urterekin.

Non ibili zen badakizu?

Italiarrekin ibili zen gure aita. Guadalajara (1937ko martxoan), Teruel (1937ko abendua) eta Extremadurako erasoaldietatik ez zen urrun izan, hain zuzen Guadalajaran zauritu zuten, eta Oñan ospitaleratu.

Alde nazionalean egin zuen gerra, orduan.

Bai, noski. Herrira berehala etorri ziren erreketek eta gure herriko jendea nazionalek eraman zuten. Aita ere horrela eraman zuten. Osabaren bat denbora batez atxilotua egon zela ere oroitzen naiz, eta horrelako kontuak.

Baina Seguran, gerrako une hura ez zen hain latza izan. Beasainen, ni jaio nintzen egunaren inguruan, hildakoak izan ziren; hartu eta garbitu zituztenak. Seguran hildakorik eta horrelakorik ez zen izan, eta gauzak modu nahiko itxurosoan joan ziren.

Zenbat zineten etxean?

Ni bizkia naiz. Bi haur etorri ginen kolpetik, eta berehala beste bat etorri zen.

Gerran hiru izan ginen. Baina bai nire bizki laguna eta bai ondokoa hil egin ziren. Eta hurrengo ere bai, gero. Hiru hildako, haurren artean. Sei senide izan ginen eta hiru bizi gara.

Nola moldatu zineten, aita frontean zenean?

Ama jostuna zen eta jostundegi bat jarri behar izan zuen, familia aurrera ateratzeko, nahiz eta herrian bertan zituen

gurasoak, eta laguntza bazegoen aiton-amonen aldetik. Hala ere, ahalegina egin beharra zegoen.

Aitak tailerra izan zuen gerra aurretik Beasainen, aroztegi bat. Beste lagunen batekin sozio zela, baina gerrarakoan utzi egin behar izan zuen. Gero, bueltan etorri zenean, urtetan herriko *xexterian* (Etxeberria eta Gabilondotarren lantegia) lan egin zuen, bertako arotz tailerra eramaten. 1945ean-edo, bere kontura jarri zuen aroztegia, etxean bertan. Ekonomia juxtuko langilea zen. Aitari ez zitzaion falta izan ekimenik, lanerako grinarik, baina gogor lan eginda aurrera atera behar izan zuen. Gerraosteko goseterik nik ez nuen ezagutu.

Baserria eskura zeneukatelako?

Bai. Ni kalekumea nintzen, baina aita baserritarra jaiotzez. Aitak herrian baratze bat bazuen, eta baso batean soilgune bat hartu eta patata edo garia sartzen zuen... Oso apal bizi zen mundu osoa, gu ere bai, baina gosearen kontu hori ez dut gogoratzen. Gosea ez, baina apetitu galanta bai, Arantzazuko seminarioan sentitu nuen. 1949an joan nintzen hara, eta oraindik blokeo ekonomikoaren hondarrak iristen ziren hara ere.

Zer duzu gogoan, zure haurtzaroko jaioterriko giroaz?

Eskola, eliz mundua, dotrina, pilota... Herrian beti izan zen pilotarako zaletasuna.

Zuk ere bai?

Nik zaletasun handia nuen pilotarako. Eskolatik irten eta, aginduta zegoen bezala, etxera joan partez, nik beti pilotalekurako gogoia. Oso gogoan dut: nire jolas grina hori ezin menperatua nire barruan. Baina ni haur gaixo bat izan nintzen 6-7 urtetatik kasik 16 urtetaraino.

Zer zenuen?

Neuk ere ez dakit zer gaixotasun izan zen. Ganglio guztiak hazita, ziur aski tuberkulosi

“

Oso apal bizi zen mundu osoa, gu ere bai, baina gosearen kontu hori ez dut gogoratzen

”

punturen bat izango zen, edo ez dakit. Hazteko urteetan, osasun txarra. Arantzazuko seminaria joan eta gero ere bai. Bi urtetan etxera itzuli behar izan nuen osasunagatik. Arantzazura joan eta urtebetera, udan, bizpahiru hilabete egon nintzen etxean gaixorik. Geroago ere, 14-15 urte nituela, etxera joan behar izan nuen, martxotik abenduraino. Momentu horretan planteatu ere egin zuten, nagusiek, ea horrelako osasunarekin seminarioan jarraitzerik baneukan. Hori izan zen nire haurtzaroko sufrikario pertsonala. Gai-xotasuna ez zen mingarria, baina nire gurasoek sufritzen zutenagatik sufritzen nuen.

Noiz gairitu zenuen?

Zarautza nobiziatu joan eta orduantxe. Hortik aurrera ez zen arazorik egon.

Erroldan euskarazko izena onartu zioten azkenetakoa izan zinen, ezta?

Bai. Iritsi ziren erreketek, alkate berria, udal berria, aber-tzaleak-eta udaletik kanpo... Baina gauzak ez dira berehala egun batetik bestera egiten. Ikusten da erregistroa oraindik lehengo irizpide malguekin zegoela, eta niri eta abuztuan bataiatu zuten haur bati euskarazko izena eman zitzaigun, erdarazkoaren aurretik. Beste hiru-lau bazeuden altxamen-dua baino lehenagotik. Ni, orduan, euskarazko izenarekin gelditu nintzen eta, parentesian, erdarazkoa: «Joseba Mirena (José María)».

Zeuk kontatua da, zure haurtzaroko Seguran mundu guztiak euskaraz egiten zuela adierazte aldera, guardia zibilen seme-alabek ere euskaraz ikasi zutela.

Garai hartan guardia zibilen seme-alabak herriko seme-alabekin ibiltzen ziren. Kuartela gure etxetik bertantxe zegoen, kale berean, Erdiko kalean. Herriko erakundeetako bat zen: eliza, udaletxea, eskola eta kuartela. Gure herriko erakun-deen sistema hori zen.

Guardia zibilak etxera etortzen ziren, aitzak zerra zeukalako: txirbila eraman, zerrautsa eraman... Harreman normalizatua zegoen. Ni aurkitu naiz geroztik hango sarjentu edo komandante zegoenetako baten semearekin, eta euskaldun peto-petoa da gaur; Gasteizen bizi da. Gerraoste berehalako hartan inork ez zuen pentsatzen askatasun kontuetan. Jendea isilik zegoen. Ez zegoen biderik inolako ekintzetarako.

Eskolan aurrena mojekin ibili zinen, gero San Viator eskolan eta ondoren herriko eskolan, beti gaztelania hutsean.

Eskola sistema erdaraz zen. Hori bistan da. Ez zegoen besterik. Gotzon Egaña maisua etorri zen arte herriko eskolara, 1945 eta 1946 inguruan. Donostiarra, uste dut EAJko kidea zela, euskaltzale suharra. Formak mantenduz, baina berarekin euskarak izan zuen bere tokia eskolan. Antzerkiari ere eman zion lekurik, eta Euskal Herriko gauzak kontatzen zizkigun. Denbora bat egin zuen, ez zen irakasle postuaren jabe eta, bukatu zuenean, eraman egin zuten. Ondoren etorri zena beste modu bateko maisua zen, sistemaren guztiz barrukoak, eta horrek moztu zuen Gotzon Egaña egin zuen susperralditxo.

Mojek-eta ez zuten inolako euskaltzaletasunik erakusten. Sistemaren barrukoak ziren, edo albokoak. Esan beharra dago, hala ere, nik guztiz erregimenekoa zela uste nuen moja bat, nagusi egon zena, gero sistema horretatik guztiz atera zela, eta euskaltzale eta ikastola lanean hasi zela, Andoainen.

***Cara al Sol* abestu eta horrelakoak egiten zenituzten eskolan?**

Horren oroitzapenik ez daukat, baina seguru baietz. Ez Gotzonekin, noski.

Erdal sistema horrek ez zuen lortzen Segurako umeak elkarren artean gaztelaniaz hitz egiten jartzea?

Ez. Seguran, ez. Guztiz euskalduna zen herria. Orain bertan ere ehuneko altuak ditu Segurak euskaldunetan. 1996an, %88,3. Euskaldunak ginen eta kito. Ez genuen beste hizkun-

tzarik erabiltzen. Noski, eskolako gauzak erdaraz egin behar ziren, baina bizitza eskolatik kanpo egoten da. Segurako karlista guztiak euskaldunak ziren, euskaraz egiten zuten.

Etxean amak eragina izan zuen zure irakurzaletasunean, eta euskal mundua ere hurbildu zizun, ezta?

Bai. Amak bazuen bere tradizio txikia gerra aurrean antolatzen ziren euskal gauzetan. Garai hartako neskek ez zuten alderdiko kargurik izaten, baina euskaltzale edo euskal joerako jendeak bazekien nora jo behar zuen, eta normalean EAJra izango zen noski.

Ama EAJkoa izan zen?

Ingurukoa, baina ez alderdikoa. Pentsamenduz, joeraz, sentimenduz, atxikimenduz, gazte esperientziaz... horkoa zen. Etxean zegoen lehenengo Aberri Egunari buruzko liburu eder hura: *Aberri Eguna. Berbizkunde igandia* [1932], gero berrargitaratua izan dena, amaren eskutik zetorren.

Zuk noizbehinka irakurtzen omen zenuena, ez behin bakarrik.

Hori da. Noizean behin, pribilegio bezala, ikusterik banuen. Bi gauzatxo nituen, haur bezala, oso nire gustukoak. Bat zen Erregetan ekarritako eskusoinua; urtean behin hura ere, bestela hautsi egingo baitzen... Bestea, liburua.

Liburu debekatua izango zen.

Noski. Ezkutukoa zen. Ez zitzaion inori erakusten. Aber-tzaletasuna eta euskaltzaletasuna, garai hartan, familiako gertakaria zen. Familiak transmititzen zuen. Niretzat gerra oso urrunekoa zen, ez geografiaz bakarrik, baita denboran ere. Pentsa, ni jaio aurrekoa. Baina oroitzapena iristen zitzaizun ingurukoengandik. Hor katea ez zen hautsi. Bere bidea egiten dute pentsamenduek, oroitzapenek eta norbere joerek.

Txikitatik zara irakurzale? Zein izan ziren zure lehen irakurketak?

Zaletasuna banuen, eta ez bakarrik euskaraz, erdaraz ere bai. 8-9 urte nituenean, Donostiara familiarteko batzuega-

na etorri, eta *Mundo* asterokoan Bigarren Mundu Gerrari buruzko albisteak irakurtzea gustatzen zitzaidan. Eta benetakoa grina neukan, igandeetan behintzat, prentsa erosteko. Bi saltoki zeuden herrian, ni herriko plazara joaten nintzen *La Voz de España* erostera. Beheko kalean eros zitekeen *El Diario Vasco*. Eta bestelako irakurgairik ere banuen: gerra aurreko liburuxka bat edo beste, Santa Jenobebaren bizitza (beharbada, J. K. Zapirainen *Brabante'ko Jenobeba*, 1929koa), eta abar. Gero, erlijio munduan *Argi Donea*, gerra aurreko eliz liburu jantziena, eta horrelako gauzak baziren, gure ama oso elizkoia baitzen.

Esolan dena gaztelaniaz eginda, euskaraz irakurtzeko zailtasunik ez zenuen?

Ez dut gogoan. Idatzi ere, amak behartzen ninduen zertxobait idaztera, nire egunkaritxo baten modukoa. Arau ortografiko bat zeukan gure amak: euskaraz ez zegoen ‘s’-rik; ‘s’ denek ‘z’ izan behar zuten!

Elizkizunak nola ziren, euskaraz edo erdaraz?

Euskaraz. Gure herrian haurtzaroan ez dut sekula, parrokiari, erdaraz elizkizunik ezagutu. Guztiz euskaraz. Dotrina ere, berdin. Mojen hiru komunitate zeuden herrian, eta horietan erdarazko ohiturak bazeuden, baina guregana ez zen hori iristen. Gu parrokiara joaten ginen, eta dena euskaraz egiten zen. Beti.

Euskaraz irakurtzen eta idazten katekesian hasiko zinen, beraz.

Noski. Katekistak euskaldunak ziren, herrikoak. Dotrina euskaraz zegoen. Baina ez nolana hiko euskaraz. Ortografia hautatu batean: *Cristau dotriña, guipuzcoaco eusqueraz. Lenengo malla osoa* [Gasteiz, 1941]. Ortografiaren balio sinboliko-politikoak agerian zegoen, beraz. Horrela ezabatu nahi zuten Lekuona eta abarren gerraurreko txukuntze-lana.

“

Gure herrian haurtzaroan ez dut sekula, parrokiari, erdaraz elizkizunik ezagutu

”

Arantzazuko lehen egonaldia

12 urterekin, Arantzazura joan zinen, apaiztegira, zeuk hala erabakita. Zer neurritaraino kezka erlijiosoan eraginez, eta zer neurritaraino ikasketekin jarraitzeko gogoaren eraginez?

Arantzazura joatea gauza handia zen niretzat. Hau da, zortzimilako mendietara igotzen diren horiek beren tontorra duten bezala, nik Arantzazu nuen. Txiki-txikitatik joan nintzen urtero Arantzazura, eta hara joatea ilusio handia zen niretzat. Hor motibazio erlijiosoa bazegoen. Bestetik, askatasun mundua balitz bezala sentitzen nuen seminarioa, eta hala izan zen gainera. Nire gisara ibil nintkeen seminarioan. Etxean, erdi gaixorik nenbilenez, medikuek esandakoa eginarazten zidaten gurasoek: pilotarik ez nuen egin behar, futbolik ere ez... Seminaria joan, eta ez zegoen hainbeste umeren artean nire kontrola eramango zuenik. Gero, ikastea gustatzen zitzaidan.

Nolakoa zen zu iritsi zineneko Arantzazu, 1948ko urte hartan?

Kultura aldetik, ondoko urteetakoa baino mundu askoz itxiagoa zen, gizartea bera eta Eliza bera ere itxiagoak zirelako. Hara iritsi nintzenean, hura erdal mundua zen, erdaraz egiten zen. Nik, seminaria joan eta hilabete batzuetara, gurasoak bisitan etortzen zirenean, zailtasunak nituen euskaraz behar bezala hasteko. Haurrari hori gertatzen zaio: oso erraz ikasten du eta, momentu batean, ahaztu ez baina berriro hizkuntza bere normaltasunean erabiltzea kostatu egingo zaio.

Ikasleak zuen artean gaztelaniaz jartzerainoko eragina zuen erdal giroak?

Bai. Murgiltze sistema zen. Oro har, sistema osoa erdaldundu behar zen, etortzen zirenek murgiltze sistemaren bidez ikas zezaten. Horrek ez du esan nahi herri edo eskualde bereko lagunek euskararako joera erabat galtzen zutenik; zarauztarrek ez, adibidez.

Noiz hasi zineten aldaketa nabaritzen?

Aldakuntza urteak berehala etorri ziren, 1950ean hasita. 1949an Paulo Lete etorri zen probintzial, oso irizpide garbiekin. Kuban egon zen gerra garaian, kanpotik ikusi zuen hemen zer gertatu zen, eta bazekien zer egin nahi zuen, Euskal Herrira etorri zenean. Santutegia, Leterentzat, ez zen Oñatiko tontorrean gelditu behar zuen zerbait, Euskal Herri osoarentzako zerbait baizik. Ideiak argi zeuzkan.

Gainera, Salvatore Mitxelenaren bultzatzaile izan zen Lete. Esan nahi du euskarak har zezakeela beste errespetagarritasun bat. Oraindik urteak joango ziren Arantzazuko sistema osoa euskalduntzen edo hizkuntzaren ohitura berriak sortzen. Baina orduan hasi zen aldaketa.

Han aldakuntzak sumatzeko astirik izan al zenuen lehenaldi hartan? 1951n joan egin baitzinen Arantzazutik.

Gauza gutxi gogoratzen ditut, detaileetan, garai hartakoak. Baina gogoratzen dut nola egun batez irakasleak *Garoaren* gerra aurreko edizioko ale pila bat banatu zigun. Guztiok *Garoa* irakurtzeko aukera izan genuen. Hori berria izan zen. Gogoan dut, gero, Salvatore Mitxelenaren *Arantzazu* poema atera zenean [1949an], eta Arantzazuko historia ere atera zenean, sermoietan jendeari nola gogoratzen zitzaion gauzak jakin nahi baldin bazituzten, euskarazko liburuak ere bazeudela.

Berehalako gerraostean, Arantzazun ere garaileak garaile izan ziren, lehenengo batean behintzat, eta barruko bizitza diskrezioarekin eramaten zen. Hori hautsiz joan zen pixkanaka. Lehenengo, Mitxelenaren poemak. Eta urte horietan, Villasante euskaltzain egin zuten [1951n]. Orduan, barruko jendeak sentitu zuen nolabaiteko protagonismoa bazutela santutegiak eta santutegiko jendeak, baita kulturaren ere. Villasanterekin izendapenak eta horrelakoek, kanpotik zetozen aitormen horiek, barruan ere bere indarra izan zuten. Horrelako gauzeekin, barruko giroan, pixkanaka gauzak aldatuz joan ziren.

Eta 1950etik aurrera, Teologiako ikasleen artean geroago etorriko zen *Jakinen* moduko asmo bat aurrera eraman nahi

izan zuten, baina ezinean aurkitu ziren. Azkenean, 1956ra arte itxaron behar izan zuten.

Arantzazuko basilika berriaren lehen harria jarri eta berehala alde egin zenuen Forura, ezta?

Bai, 1950eko irailaren 9an jarri zen Basilikarako lehen harria, eta hurrengo urtean joan nintzen Forura. Arantzazuko eraikuntza, 1950etik 1956rako, Euskal Herriko kulturaren barruan egin zen, nahiz eta horko artista batzuk ez diren euskaldunak, ezta Euskal Herriko semeak ere.

Arantzazutik Forura

Arantzazutik Foruko seminariora joan, eta han beste mundu bat aurkitu zenuen.

Foruan, erretorea bera euskarazko klaseen irakaslea zen: Imanol Berriatua. Frantsesa ere ematen zuen. Oso pertsona dinamikoa. Perfekzionista bat. Zubia ere gertatu zen: Bilbora joaten zen euskaltzale batzuen bileretara, Federiko Krutwig ere tartean zela, eta Euskaltzaindiaren inguruko gauzen berri ematen zigun. Imanol bere ideiekin militantea zen. Euskara garbia euskara zikinaren kontuan bazituen muturrerako joera batzuk; gauza bat sinesten zuenean, benetan sinesten zuen, hurrengora arte. Bizitasun handikoa. Irakasle ona, batez ere gramatikaren arloan. Ez zizun emango literaturaren gozotasuna, baizik eta gramatikaren zehaztasuna. Ondo etorri zitzaidan.

Euskara ereduaren kontuan, gerora aztertuko dugun auzian, izan zuen eraginik zuregan?

Orain galdetzen didazunean, neure buruari ere horixe galdetzen diot... Ez dut sekula horren kontzientziarik eduki. Baina Imanolek Foruan zegoela katixima aleman bat euskaratu zuen, euskara guztiz mordoiloan; orduan ez nuen hori gustukoa izan.

Garbizalekeriaren kontrako ereduari, alegia.

Bai. Hizkuntzaren kontu horretan geroago berriz begiratu behar izan nuen arazo hori. Gogoan dut Erriberrin geundela, behin, garbizaletasuna erabat utzi eta guztiz beste ildo batean nengoela, nik ere horrelako saio bat egin nuela, eta baliteke Imanolen eragina izatea. Nik ez dut horrela gogoratu sekula, baina baliteke. Behintzat, banekien Imanolen joera zein zen. Gertatzen da bere joera horrek ez zuela lortu orduko fraideen artean izen onik.

Azkarregi zen?

Azkarregi zeterren. Eta, ziur aski, euskara ezin zitekeen izan berak nahi zuen moduan. Saio hura egin nuen, baina ez nuen gero jarraitu hizkuntza-molde harekin.

Aditzarekiko zure interesa edo zaletasuna Imanol Berriatuarengandik jaso zenuen, ezta?

Guztiz. Areago, informazioa ere berarengandik zeterren. Eta nik *Euskal Aditza* egin eta liburu bezala argitaratu nahi izan nuenean, Imanoli eskatu nion bere izena jartzea: bera eta neu. Baina berak ez zuen nahi izan. Neuk egiteko, esan zidan. Liburuaren aurretik, Imanolek gurekin egin zuenarekin jarraitu egin nuen nik, nire ikasle lagunekin, Erriberrin: bai idazteko prest egon zitezkeenei eta bai gaitasun gutxiago zutenei trebatzen laguntzen nien. Hori ere Imanoli zor diot.

Bizkaiera ere ikasi zenuen orduan?

Bai, noski. Kontu egin behar da gerra aurrean dotrina guztiak euskalkietan zeudela. Bizkaitarrei bizkaiera ematen zitzaizen seminarioan, eta gipuzkoarrei gipuzkera. Neu, biek ibili nintzen. Aditza ere, bietara atera zen. Ez batuaren kontra egon nintekeelako, baizik eta arrazoi praktikoengatik: bizkaitarrek beren eliz lanak beren euskalkian egin behar zituztelako. Gaur egun daukagun bitasuna, liturgian eta abar, tradizio horretatik dator.

Zure lehen lan argitaratua Forukoa da: barne aldizkarirako idatzi zenuen, Lutherri buruz. Eta lehen poema ere bai, Gipuzkoako *Anaitasunan* argitaratua. Poesia?

“

Uste dut zorte handia izan nuela frantziskotarrena egokitu zitzaidanean, zeren eta umeak aukeratu ez zuen egiten

”

Bai, olerki txiki bat. Nik bi olerki argitaratu ditut nire bizitzan. Gustatu zait olerkia, baina olerkaria sekula ez naiz izan. Irakasle izan nintzenean ahalegindu nintzen ikasleei bai euskaraz eta bai gaztelaniaz olerkiaren eta literatura-ren mundu hori irekitzen. Baina bai, tokatu zait horrelako gauzatxoren bat egitea.

Lutherri buruzko lan hori euskaraz izango zen. Foruan bazegoen aldizkaritxo bat, ikasleentzat, eta bertan idazten genuen euskaraz, gaztelaniaz, grekoz eta latinez. Urtean aldizkari bat, original bat, kopiarik gabe. Ikastetxe hori erre egin zenez, dena erreko zen.

Zarauzko parentesia

Seminario txikitik handira joan aurretik, nobiziatuko ikasturtea egin zenuen Zarautzen, 1954-1955 urteetan. Parentesia?

Nobiziatu-urtea da batez ere gizaki erlijiosoaren heziketa tradizio oso jakin baten barruan bideratzeko urtea. Zorionez eliza katolikoan kongregazioetan tradizio handi batzuk badaude. Bata da beneditarra, bestea frantziskotarra, bestea jesulagunena... Estilo ezberdinak dira, historia desberdinekin. Nik uste dut zorte handia izan nuela frantziskotarrena egokitu zitzaidanean, zeren eta umeak aukeratu ez zuen egiten; egokitu egin zitzaidan. Hor tradizio aberats baten kontaktua izan nuen.

Nobiziatuak marka uzten du. Urte sabatikoa bezala da. Ikasketa guztiak uzten dituzu, sartzen zara mundu berri batean eta ikasten dituzu espiritualitateari dagozkion gauzak, frantziskotarra izateari dagozkionak, eta irakurtzen dituzu maisu espiritual esaten zitzaien lanak.

Klaserik ez zenuten, orduan.

Ez. Irakurketak eta, egunero, hitzaldiren bat edo. Ordutegia oso egina zen: garai bat irakurtzeko, eta gero, ikasi behar ziren ordenako erregelak, zer obligazio moral sortzen zituen erlijioso izateak... Sistema oso bat, oso egina. Nahiko mundu itxia zen.

Nire kulturgintza edo eskolatze pertsonalean erreferentzia pila bat ordukoak dira. San Frantziskoren bizitza ezagutu nuen, Elizaren historian oso pertsonaia berezia, interes handia sortu duena. San Frantziskoren tradizio hori jaso nuen. Horrek mundu bat ematen dizu, gerora hor gelditzen zaizuna. San Frantziskoren zera hori oso interesgarria iruditzen zait momentu honetan Elizan dauden gatazkak-eta ulertzeko, bere ikuspegi historikoaren barruan bizi ahal izateko.

Zarautza iritsi zinenerako, zazpi urte zeneramatzan Seguratik kanpo. Urte horietan guztietan, seminarioko ikasleak nola eramaten du familiarekiko eta herriarekiko harremana?

Etena handia zela uste dut. Oso handia, modu fisikoan behintzat. Baina psikologikoki, nik neure familia ez dut sekula galdu bistatik. Nire bizitzan egon da, harremanak beti izan ditut. Orduan ere, zer esanik ez. Baina elkar oso gutxi ikusten genuen. Dena den, sistema berrira jarrita zaude, eta horregatik ez duzu sufritzen. Zure eguneroko bizitza betea dago: ikasketa, otoitza, lagunartea... Lagunarte horretan zure lagunak dituzu, zuk aukeratuak, eta etxe barruko giro horretan konplizitateak sortzen dira, bakoitzak dituen gauzak besteari pasatzen dizkio eta besteak ondokoari pasatzen dizkio... Elkar osatuz dabilta.

Jaioterria urrun geldituz doa pixkanaka, baina ez Euskal Herria, zeren eta egoera pribilegiatuan zaude. Zure jaioterriko gazteek ez dituzten gauza asko dauzkazu han: biblioteka, aldizkariak, musika... Gerra aurreko gauza asko dago bibliotekan; eskatu eta eman egiten zaizkizu. Kanpoko berriak hemendik eta handik etortzen dira. Gainera, lagunon artean aldizkariak egiten ditugu, txikiak, oso apalak, guz-

tiok gure artikulutxoak idatziz. Elkarren berri badugu, guztiok elkarren gaitasunak ezagutzen ditugu, posible da de-
non edo batzuen zerbitzuan elkartu eta mintegiak egitea.
Zeu zoaz zeure burua definituz.

Erriberrin euskalgintzan

Zarauztik Erriberrira joan zinenean, 1955ean, bizimodua berriro aldatu zitzaizun.

Ikasketa batzuk hastera zoaz, Filosofia, eta mundu berri bat irekitzen zaizu. Filosofia hori ez da filosofia modernoaren bidetik joango, eskolastikaren bidetik baizik, baina tradizio garrantzizko batzuekin topo egiten duzu: Aristoteles, Platon, eskolastikoak... Gauzak jakiteko interesatuta bazau-
de, aukera ederra daukazu; bere muga guztiekin, mundu bat dago hor. Bistan da: gero konturatzen zara zer hutsune zitu-
en sistemak, eta oso motz gelditzen zela gaur egungo filo-
sofia arazoei erantzuteko. Baina pentsamenduaren mundu-
ra eramaten zaitu. Niretzat Filosofia oso momentu ona izan
zen, alde guztietatik, nire formazioan.

Aldi berean, euskalgintza munduaren lagun arteko gidari-
tza moduko bat egitea egokitu zitzaidan. Neure lagunei-eta
euskara klaseak ematen nizkien.

Adin berekoak izanda, nolatan zu irakasle?

Imanolengandik [Berriatua] jasotako gaitasunagatik eta
zaletasunagatik. Hori horrela izaten zen. Mintegietan beti
ere elkarri lagunduz egiten ziren gauzak. Ez zen bakarrik
maisua ikasleari. Bazegoen harreman horizontalagoa: ba-
tzuek besteei laguntze horretan, batek gehixeago jakingo
zuen, eta hura zen irakasle, edo irakasle ordeko, edo minte-
giaren gidari, edo aldizkaritxo baten arduradun.

Gidaritza horretan, zure zeregina zer zen?

Gramatika klaseak ematea. Gainera, *Gure Izarra* aldizkaria
zegoen. Hirugarren urtea egiten zutenetako batek hartzen

zuen zuzendaritza, lagunen artean aukeratuta. Egokitu zitezaidan aldizkaria eramatea ere. Gauzak antolatzeko eta bultzatzeko ekimen pixka bat bazenuen, bazegoen espazio libre bat horretarako. Oso eroso egon nintzen horretan. Gainera, lagun onak izan nituen: Kepa Enbeita, Joxe Azurmendi, Juanito Laskibar... Bazegoen konplizitate euskaltzale bat talde txikiagoan. Zerbait finkatua sortzen zen, segida zuena. Bazenekien zuk egiten zenuenak segida izango zuela halakoren edo bestelakoren bidez. Nolabait ere kate batean zeunden.

Izan ere, zuek iritsi zinetenerako *Gure Izarra* aldizkaria egiten zen.

Noski. 1950ekoa da. Ni hara iritsi nintzen 1955ean. Kopia bakarreko aldizkaria zen. Irakurgela bat zegoen, eta han gelditzen zen, nahi zuenak irakurtzeko. Gogoan dut ale handia egin genuela, ia 500 orrialdekoa, ni zuzendari izan nintzen urtean. Galdu egin da ale hura. Denetik zegoen: poesia, ipuinak, filosofia lanak... *Gure Izarra* izaten zen filosofiaz euskaraz lan luzeagoak eta sakonagoak egiteko aukera. Gogoan dut San Bonaventuraren iluminismoaz egin nuela idazlan bat, Etienne Gilson-en liburutik hasita¹. Ikaragarri kosta zitzaidan euskaraz hori idaztea.

Zer eredutan idatzi zenuen?

Orduan eredu zaharrean egiten ziren gauzak, neurriren batean; baina ikusita oso zaila zela, ez zegoela modurik jendearekin komunikazio onik izateko.

Eredu garbizalean, esan nahi duzu.

Bai. Tradizio terminologikorik gabeko geure harrobi hutsetik termino eta hitz berriak bat-batean sortuta. Orduan bertan nik sumatu nuen (ziur aski, nik behar hainbat euskararik ez nekielako) Orixeren idazteko moduak ez zuela funtzionatzen nire baitan. Eta, gainera, traba ezin gaindituzkoak izango genituela eredu hura gizarteratzeko. Bi arazo zeuden.

“

Gure Izarra aldizkarian ale handia egin genuen, ia 500 orrialdekoa, ni zuzendari izan nintzen urtean

”

Batetik, ezin genuela ulertu molde hartan adierazten zena. Eta bestetik, transmisio soziala ez zela posible.

Erriberrin Salbatore Mitxelenaren *Arantzazu* poema aztertu eta hitzaldi bat ere eman zenuen, euskaraz. Hori garrantzitsua izan zen zuretzat, ezta?

Duns Eskotoren egunez, azaroaren 8an, ekitaldi akademiko bat egiten zen. Ordura arte, dena erdaraz egin zela uste dut, eta euskarazko hitzaldi koskor bat ematea oso arrotza gertatzen zen. Eta Erriberrira iritsi eta berehala horrelako egitekoa gaztetxo bati ematea, bazen zerbait. Polita izan zen niretzat, barrutik indar berria eman zidan. Gauza horiekin sartzen zara, pixka bat, kulturgintza euskaraz egiten. Eta egin ahala, zure espazio txiki horretan, zure gizarte txiki horretan, gutxieneko estimu bat irabaziz zoaz. Seminarioan ikasle onak zein ziren? Latinean, gaztelanian eta matematiketan ondo zebiltzanak. Euskaraz ondo ibiltzeak ez zuen itzalik. Baina, pixkanaka, euskarak irabazi egingo zuen hori. Ikusi egingo zen euskaraz egiten den lanak kanpoan ere oihartzuna duela.

Erriberrin bertan hasi zinen hori sentitzen?

Erriberrin hasi egin ginen hori sumatzen. Erriberrin bertan ez zegoen gurearen tamainako aldizkaririk gaztelaniaz, ezta urrutitik ere. Gaztelaniaz ari zirenek bazuten euren aldizkaria, baina tamaina horretara ez zen iristen. Eta, batez ere, segida ahulagoa zuen.

Nire frantziskotar belaunaldiko jendearen artean, azkenean kulturaren gelditu garenak euskaraz ibili ginenak izan gara, ia denak. Gaztelaniaz ari zirenak askoz motzago gelditu dira. Herria falta izan zaiela esango nuke. Ikusten baduzu aldizkaria atera eta oihartzun soziala irabazi duela, *aurrera!*, esaten diozu zure buruari.

Euskarazko zer aldizkari jasotzen zenituzten Erriberrin?

Egan etortzen zen, *Euzko Gogoa* ere bai... *Euzko Gogoa* nork ekartzen zuen eta nola moldatzen ziren ekartzeko, ez dakit. Ezkutukoa zen, baina nolabait sartzen zen. Bibliotekan

egoten zen, *Egan* zegoen bezala. Inork ez zuen esaten «hau klandestino da». Normal irakurtzen genuen. Irekita zegoen.

Jokin Zaitegi zuentzako eredu garrantzitsua zen?

Bai, noski. Ederra zen ikustea aldizkari batean euskal poesia bazegoela, saioak bazeudela, eztabaidatxoak ere bazeudela... Badakizu Salvatore Mitxelenaren *Arantzazu* poema ez zela dena argitara eman hemen, 1949an? Hirugarren parte bat zeukan, «Bizi nahi». Hori *Euzko Gogoak* atera zuen. Oso gogoan dut zer sentitu nuen testu hura irakurtzean.

Erbesteko munduaren berri izaten orduan hasi zineten?

Jakina. Ikasleongana ez zen iristen aldizkari politikorik, baina posible zen iristea bestelako liburuak: *Desde Guernica a Nueva York, pasando por Berlín*, Jose Antonio Agirrere-na. Hori ere Erriberrin irakurri nuen, Ekinen edizio txikian. Beste horrelako batzuk ere iristen ziren noizbehinka.

Santi Onaindiaren *Mila euskal olerki eder* eta Axularren *Gero* ere garai bertsuan irakurri zenituen. Garrantzitsuak izan ziren zuretzat?

Oso bereziak izan ziren biak. *Mila euskal olerki eder* gehiago, bestea baino. Aurrean jarri zigun euskal literatura bat egon zela, mendeetan zehar. Hizkuntza bat bazegoela, eta literatura bat. Hori oso garrantzitsua izan zen. Kontu egin oraindik euskal literaturaren historiarik ez genuela eza-gutzen. Santi Onaindiak hori eskuetan jarri zigunean, esan genuen: bagara kapaz literatura egiteko hizkuntza honetan! Egin dugu! Datu historiko hori, niretzat behintzat, munta handikoa izan zen.

Manuel Lekuonaren *Geroren* edizioak beste esanahi bat zuen niretzat. Biblia bezala irakurtzen nuen nire gelan, Ebanjelioa bezala, ahoz gora ere bai. Prosa horrekin gozatu egiten nuen, apenas beste inoiz egin ez dudana bezala. Bestearen osagarri izan zen. Corpusaren gihar bizia zen hura. Hizkuntza hau gai da gauzak ederki esateko, prosan ere bai, ez olerkian bakarrik. Horrek egin badu, guztiok ere egin beharko genuke.

Barruko konbentzimendu berritze eta berrindartzea ekarri zidaten. Gauza horiek batez ere gaztetan gertatzen dira: ukitu horiek indarra dute, iraun egiten dute.

Zu Erriberrin zinela jaio zen *Jakin*. Jasotzen zenuten han?

Bai. Guretzat *Jakin* gauza handia zen, goian zegoen zerbait, guk egiten genuena baino hobea izan zitekeen zerbait; eta gure itxaropena. *Gure Izarran* genbiltzanontzat, normalean, gure hurrengo plaza *Jakin* zen.

Joxe Azurmendi aipatu duzu lehen, Erriberrin kide izan zenituen artean.

Erriberrin ezagutu nuen Joxe. Ni hirugarren urtean nintzela, bera lehenengoan. Bera zegamarra eta ni segurarra. Orduan hasita, bide luzea egin dugu elkarrekin. Nire gauzarik handiena Joxe gure taldera ekartzea izan zen; kidedasun hori mantendu dugu, emaitza onekin, nik uste.

Jakinen zuzendari

Erriberrin Filosofia ikasketak bukatuta, Arantzazura joan zinen berriro, Teologia ikasketak egitera. Nolako Arantzazu aurkitu zenuen 1958an?

Oso aldatua aurkitu nuen, fisikoki oso aldatua. 1950etik 1956ra basilika berria eraiki zen. Berori bukatuta zegoenean iritsi nintzen berriro Arantzazura. Arantzazuko urtea deitu zena, jubileu urtea, 1956koa da. Urte horretan basilika elizkizunetarako ireki zen, *Jakin* sortu zen eta Euskaltzaindiak gerraondoko lehen biltzar irekia egin zuen han. Ni ez nintzen egon han momentu horretan.

Arantzazura iritsi nintzenean, komunitate handia aurkitu nuen: seminario txikia ere lehen baino jende gehiagoz, eta Teologian talde eder bat, beharbada 60 bat. *Jakin* egina zegoen, abiarazia. Euskarak bazuen toki bat. Aita Villasantek klaseak ematen ditu, Gandiaga han dago, 1956an sariketa literario bat ere badago... Horrek guztiak euskal kulturako

zenbait jende erakarri zuen Arantzazura. Ikastolak ere laster hasiko ziren hara agertzen. Hau da, 40ko hamarkadako isolamendu hura hautsi zen, beti ere euskal munduari lehentasuna eskainiz. Hori ulertu zuten euskaltzaleek ere, eta herri-
tar euskaltzaleekin harreman berriak lotuta zeuden.

Zu Arantzazura iritsi zinenean, zure buruan zerk zuen lehentasuna, *Jakinen* hasi nahiak edo Teologia ikasketak egiteak?

Zure bizitza normalean ikasketak ziren betebeharra. Nobiziatua pasatu ondoren, erlijiosoa zinen. Fraidea zinenez, fraide bizitza egiten zenuen. Hori zen bizitza. Ikasketek leku handia zuten. Filosofia utzi duzu, formazio txiki bat baduzu, eta orain Teologian sartzen zara. Gogoratzen dut Teologian beti galdezka ibiltzen nintzela klasean. Nahiz eta neu esaneko gizona izan naizen, hainbeste galdetzeak irakasleak nekarazi ere egin zituela uste dut. Interesarekin hartu nuen Teologiako nire zera. Gero, nire zaletasun handiena eta denbora libre gehiena, *Jakinerako*.

Denbora libre zen, beraz, *Jakini* eskaintzen zeniotena.

Guri ez ziguten esaten: «Ikastordu hau utz dezakezu *Jakine*-ra joateko». Hori inori ez zitzaion burutik pasatu ere egiten. Baina gazteok ikasketetatik aparte beti izaten genituenez beste zeregin batzuk, obrak zirela, baserrira joan behar zela edo garbiketa batzuk egin behar zirela, posible zen ordu horiek *Jakinerako* izatea, lan aitortua zenez. Zenbakia ateratzera bagindoazen, posible zen, ez bakarrik zuk orduak sartzea, baizik eta lagunei lan horretarako deitzea, bidalketa egiteko eta. Alde horretatik, seminarioak bide ematen zuen: etxe partikular batean ezin egin zitekeena, horrelako kolektibo batean askoz ere errazagoa zen.

Nolatan hartu zenuten zuek, iritsi berritan, *Jakinen* zuzendaritza?

Sortzaileak (Iñaki Bastarrika, Iñaki Bereziartua, Fernando Mendizabal, Imanol Urbietta) alde egitera zihoazen. Urtebete zeukaten oraindik han egoteko, eta irten aurretik erabaki behar zuten segida nork emango zion. Orduan, errazena zer

zen: segida izango zuen jendea behar zen, gutxienez beste bi urtetan egongo zena; gu Erriberritik etorri berriak ginen, *Gure Izarrako* eskarmentua genuen... Naturala bezala izan zen Kepa Enbeitak eta biok hori hartzea. Nik eraman nuen, nolabait, aldizkariaren proiektu kulturala eta Kepak kudeatzaile lana egiten zuen, harpidedunekiko harremana eta.

Jakin Arantzazuko gazteen aldizkari xumea baino gehiago zen ordurako, ezta?

Lehen zenbakiak arrakasta izan zuen, onarpena izan zuen bat-batean. Euskaltzaindiaren biltzarrean liburuak banatu, eta berehala tirada berri bat egin zuten. Jendearen eskea bazuen, eta nagusiek esan zuten: «Ez dago hau hiltzen uzterik». Ez zuten inolako erreparorik jarri, eta inplizituki erraztasunak eman zituzten, ikasleei aukera ematen zieten lan horretan jarraitzeko.

Erriberrin hori dena etxe barrurako egiten zen eta Arantzazun hori dena kanporako egitea abentura bat zen. Kanpoko seminarioekin harremanetan jarri ziren sortzaileak, eta guk jarraitu egin genuen noski. Horrek euskaltzaleen sare bat sortu zuen, idazketarako, euskararako. Izan ere, beste etxe horietan ere aldizkari berriak sortuko ziren berehala. 1959an bi aipa daitezke: Urretxuko pasiotarren *Laiaketan* eta Areatzako sakramentinoen *Arnas*; 1960an, Oñatiko latorandarren *Erein*, eta 1965ean Begoñako karmeldarren *Gogoz*. Eskola txiki bat zen, nolabait. Lehia horrek lagundu egiten zuen, indar egiten zuen, euskalgintzari lagundu egiten zion. Inork ez zuen izan nahi gutxiago.

Jakin erreferentzia zen beste aldizkariarentzat?

Seguru. *Jakinen* harpidetza talde nahiko zabala genuen, eta besteek mugatuagoa zuten. Hori batetik. Aldizkari horiek etxe bakoitzeko idazleekin egiten ziren. Baina guztiek jarraitu zuten gurean ere lan egiten. Orduan, alde horretatik erreferentzia zen belaunaldi gaztearentzat. Koordinazio handirik gabe, baina eredutxo bat sortuta. Inor ez zen ino-

ren sukurtsal. Guk ez geneukan inolako eskurik ez presentziarik beste aldizkari horietan. Baina haiek bazuten gurean.

Eta, nolabait ere, Arantzazuko aldizkariari egokitu zitzaion guztiekiko harremanak eramatea. Nobedadea zen kanpoko apaizgaiak eta fraidegaiak Arantzazura etortzea urtero, *Jakinen* bilerara. Ez dut uste beste inongo aldizkari-tan gertatzen zenik. Eta nola sarea toki ezberdinetara iristen zen, horrek ekarri zuen hizkuntzaren batasunaren arazoa laster agertzea. Erredakzioko jendeok lankideen adostasuna behar genuen, zuzenketa lanak egiteko.

Beraz, lehen unetik izan zenuten hizkuntza ereduari eta batasunari buruzko kezka.

Hara iritsi eta berehala, 1959an, Euskaltzaindiak hitzen euskal jatortasunari buruzko bere agiria eman zuen, eta horrek leihatila bat ireki zuen.

Agiri hark garbizalekeria baztertu zuen, ezta?

Bai, hizkuntzaren ondare lexikalari jatortasuna aitortu zitzaion, tradizio literarioaren barruan ulertuz eta erabilera-aren indarra aitortuz. Beraz, ez zegoen zergatik ibili izen berri eta aldrebesak sortzen. Aitorpen historikoa izan zen. Horrek indarra eman zuen gauzak berriz ere pentsatzeko, eta beste mailegu batzuen bila bidea irekitzeko.

Baina agiri horrek baino gehiago, *Jakinen* sartu ginenok hasi genituen harreman berriek izan zuten eragina. Lehengo taldearekin ez genuen sekula inolako arazorik izan. Haiek joan zirenean, gurea egin genuen, baina etenik gabe, sentituz guri lana egin zigutela aurretik, haien ondokoak ginela, haiei esker ari ginela lanean; baina, pentsatuz, beste nolabait egin behar genuela guk.

Zein izan zen aldaketa?

Orixeri begiratu partez, *Egani* begiratuko genion gehiago, edo Txillardegiri, bere *Leturiaren egunkari ezkutuari*... Eutsi genien, nola ez, lehendik zetozen harremanei, baina harreman berri horiek, eta ez lehengoek, baldintzatu gintuzten.

Neure lanak eraman ninduen harreman berrietara, Koldo Mitxelena eta Txillardegi ere tartean zirela. Gutun bidezko harremanak ezagupidezkoen bitartez estutu ziren. Jende berri horren sentierak eragin zuen gure baitan kulturarekiko eta modernitatearekiko jarrera berritze bat. Interes intelektual ezberdinak, filosofiako autore modernoagoak. Eta, ezer handirik egin gabe ere, eraman gintuen bide berriak ireki nahi horretara.

Gero, noski, hizkuntzaren ereduaren kontu hori nahitaez konpondu beharra geneukan.

«Illobira bultzaka» artikulua

Zure kezka horren ondorio izan zen «Illobira bultzaka» artikulua, zeuk idatzia *Jakinen* hasi zinen urtean bertan, 1959an, 9. zenbakian. Artikulu gogorra zen: garbizalekeriak hizkuntza he-riotzara zeramala ohartarazi zenuen.

Oso barruan neukan hizkuntzaren herioaren zera hori. Beti bizi izan dut. Foruan nire irakasle zen batek esan zidan: «Baina zertan zabiltzate euskara kontu horietan? Hori hiltzera doa!». Horrek min ikaragarria egin zidan barruan. Ni herio horren kontra borrokatzen ari nintzen. Garbizalekeria sabindarra ez zen nire buruhaustea (hori galdutzat ematen genuen), hurbilagoko eredu garbizalearen muga modernoek kezkatzen ninduten.

Inork kritikatu al zuen ordura arte hain argi eta zorrotz Orixeren eredu? Orixe ez zenuen artikuluan aipatzen, baina berari buruz ari zinen.

Argi eta zorrotz ez nuke esango, gordin baizik. Errespetu gutxirekin egin nuen. Euskaltzale zaharrek merezi zuten gauzak beste modu batean esatea. Baina gazte batek bere mugak ditu, ezta? Bere modura egiten du. Harritzekoa bada ere, badi-rudi artikulua eragina izan zuela; nik uste, batez ere Arantzazutik idatzi zelako, askorentzat itxaropen-talaia zen Santutegitik, eta nolabaiteko elkartasunean idazkuntzara zetorren

gazteria berriari zuzendua, gainera. Asmo berri handien jaiotze-unea ziren urte haiek: ikastola, testugintza, irratiak, aldizkariak... Eta guztiek hizkuntza modernoagoa behar zuten.

Bazetorrenaren lehen seinalea-edo izan zitekeen zure artikulua?

Egon bazegoen arazo zaharrari eta egiteko berriei begira egindako idazlantxoak zen hura, ondoko historialari kritikoek gogoratu izan dutena.

«Idazlantxo» horri garrantzi handia eman dionik bada, ordea. Joxe Azurmendik esan izan du artikulua hori, beharbada edukiatik beste mundukoa ez bada ere, zirkunstantziengatik euskararen gerraondoko norabidean erabakigarria gertatu zela. Bate-tik, belaunaldi zaharra jarraipenik gabe gelditu zelako, eta beste-tik, belaunaldi berria batasunera eta normalizazio bidean martxan jarri zelako, une hartan egon bazeuden eskakizun sozio-kulturalek berariazko indarra eman ziotela artikuluari. Azkenean, gerraosteko belaunaldiak zuri eta *Jakini* jarraitu zizuetela.

Ni ere horretan nago, eta geroko euskararen ibilerak erakutsia du hori. Aitortu gabe gora zetorren sentiera bati erantzun niola esango nuke, 1959ko udaberrian. Hain zuzen, zenbaki berean agertu ziren «Euskaltzaindiari [agurra]», «Yakin-larien billera»ko eztabaida terminologikoa eta «Illobira bultzaka». Eliz Ikastetxeetako ikasleen mahai gainean zegoen arazoa. Gerraosteko belaunaldiak orduan *Jakinen* inguruan hasi zuen euskara estandarerrako bidea ez ezik euskara batu modernorakoa ere, 1958 eta 1963 artean. Artean, esan beharra dago, zientzia positibo eta teknikoetarako euskalgintza hamar urte geroagokoa izango zela. Asmoari bidea urratu-zabalduz, Baionan egon nintzen 1964ko abuztuan, eta Ermua etorri zen gero, 1968ko ekainean, noski beste hainbat idazle batuzalerekin elkartzuta. Txillardegik ere lagundu zigun, kanpotik. Mitxelena, alderantziz, ez zegoen, artean, sintonia berean; 1968tik aurrerakoa izan zen

“

Gerraosteko belaunaldiak orduan *Jakinen* inguruan hasi zuen euskara estandarerrako bidea ez ezik euskara batu modernorakoa ere

”

horren batasun-lana. Eta Orixe begira-begira eta begirame-
nez agertu zen gure aldizkariko orrialdeetan, baina argi ze-
goen ez zuela gogoko iradokitzen genuen, eta nuen, eredia.
Nik 1958-1964 urteetan jardun nuen zeregin horietan, eta
Ermuan ez nintzen egon (une horretan Joan Mari Torreal-
dai zen gure zuzendaria). Laburtuz: belaun gazte azkarre-
nak, bizitzak ere horretaraxe behartuta (testugintza, kazeta-
ritza...), ez zuen zalantza handirik izan proposamen berria
onartzeko, aurreko ereduak ahaztuta.

**Orduan berehala eta geroztik ere bai, idazlan haren eragina be-
re itzulinguru historikoan aztertu duenik egon da. Nola ikusi
izan duzu hori?**

Gu, *Jakinetik*, zuzendaritza hartu eta berehalaxe, Euskal-
tzaindiaren 1959ko agiriaren alde agertu ginen, tradizioare-
kin izan zuen begiramenagatik; baina, gainera, hurrengo
urratsa eman nahi izan genuen, euskarazko tradizioak hel-
du gabeko gaietara pasatuz, komunikazio bizi baten bila gri-
naturik. Euskalkien gainetik, eta europar kultura eleanitza
gogoan genuela. Euskal idaztegi ziren seminarioetan —une
hartan horiexek bakarrik genituen— hori ulertu zela uste
dut, gero idatzi denaren arabera. Orduan, Joxe Azurmendik
hitz egin zuen horretaz, eta *Euskeran* dago haren lana, Eus-
kaltzaindiaren 1963ko Biltzarreko hitzaldien artean². Han-
dik honago Joxek berak³ eta Paulo Iztuetak⁴ aztertu dute
gaia. Zinezko arazo kultural baten parean aurkitu nintzela
uste dut, orduan beste asko bezala, eta nolabait hori adiera-
zi nuen, eta hainbat euskaltzale gazte langilek ongi ulertu
zuen hori, barrutik askatu egin ginen, eta modernitaterako
maileguei beldurra galdu: handik aurrera, idazle hasibe-
rrientzat, ‘historia’ *Historia* izango zen eta ez *Edestia*, ‘geo-
grafia’ *Geografia* eta ez *Lutelestia*. Beste nolabait esateko, na-
zioartekoa zena gurea ere bazen, beste gabe. Horrek bere
arriskuak izan ditu, baina, horri esker, okerragotatik sano
atera gara. Bistan da, bestalde, euskal kulturagintzaren gara-
pen sozialari lagundu zion horrek, eta, alderantziz, garapen

horrek eredu-proposamen berriari. Dena den, hori guztia ez da belaunaldi arteko gerra, denon arteko ahalegin kulturala baizik. Lehendik Gabriel Arestik eta berehala Lur argitaletxearen ingurukoek ere eman zioten jarraipena, beren moldez, hasitako ahaleginari, Xabier Kintana tarteko.

Artikuluarekin bukatzeko: inork erantzun zion?

Ez zen egon eztabaida idatzirik, eta Orixek ere begiramen handiz hartu gintuen beti; bere lanetako baten bukaeran ohartxo bat egin zidan garbizaletasun jator baterako deia eginez. Hori izan zen dena. Gaur esango nuke bi lan-eremu ezberdinez ari ginela hitz egiten: kultura modernoarenak arduratzen ninduen ni, filosofian bezala zientzia positiboetan jarduteko balioko zuen hizkuntzak.

Zuk, *Jakin*eko zuzendariak, artikulu hura idatzi zenuen urte berean, *jakinlari*en urteroko batzarrean eztabaida handia izan zenuen, eta zure joerakoek galdu egin zenuten, nonbait: *Jakinen* erabiltzen ari zineten kultur hitzen zerrenda Orixeri bidaltzea erabaki zenuten, hark oniritzia eman zezan.

*Jakin*era biltzen ziren kanpoko hainbat lagun, beste zenbait apaiztegitakoak, Orixeren ildoan zeuden, Elizako beste jende asko bezala. Horien ahotsa gure artean zegoen. Guztiekikoa egiteko onartu zen kontsulta-proposamena; baina, egia esan, irtenbide onik gabekoa zen hori, azken finean terminologiaren arazoa egiteko handi eta astuna baita. Orixek ez zion horri segidarik eman, horrela ezinezkoa zen eta. Laster ikusiko zen bezala, eginkizun terminologikoak lan-antolamendu profesionala behar zuen, ongi oinarritutako zerbait egitekotan.

Hizkuntza ereduan aitzindari

Hizkuntza ereduaren auzian zuek hartutako joeran kanpoko harremanek garrantzia izan zutela esan duzu. Zer neurritaraino eragin zizuen garai hartan, esate baterako, Koldo Mitxelena?

Ez dut uste Mitxelenak guk eskuartean geneukan arazoa bere gain hartzeko gogorik zuenik. Ez orduan eta ez gero. Ezta batasunerako egin zuen hitz zerrendan ere. Mitxelenak garbi ikusten zuen ez zela filologo baten lana etorkizuneko euskararen lexikoa *asmatu* eta proposatzea, aurreko ondarearen segida jatorra segurtatzea baizik. Hori horrela, esango nuke Mitxelenak itxaropenez begiratu zuela *Jakineko* gazteon orduko lana. *Eganen* badago gure idazlan dezente jaso zuen zenbakiren bat.

Jakin lege baimenik ez izateagatik etenda egon zen garaian izan zen, irakurri dudanez.

Alde horretatik atea zabalik izan genituen *Eganen*, eta guk eskertzen genuen. Egia esan, garai hartan ez ginen konziente gerora Mitxelenak Euskal Herrian hartuko zuen pisuaz. Baina, ordurako, bere mundu akademikoan oso gizon errespetatua zen. Oso, gainera, eta horrela ikusten genuen.

“

Gure kezketako bat zen Europara begira gauzak egitea, hau da, Espainiako mundu itxi honetatik kanpora zerbait egitea

”

Txillardegik zenbateraino eragin zuen zuengan?

Txillardegi gehiago interesatu zitzaigun modernitate kutsu hori zekarrelako, existentzialismoa zela eta ez zela. Gure kezketako bat zen Europara begira gauzak egitea, hau da, Espainiako mundu itxi honetatik kanpora zerbait egitea, eredu beste nonbait bilatzea. Txillardegi ildo horretakoa zen. Jakina, Txillardegik Orixerekin ere bazituen bere gauzak eta, testuinguru hartan, Orixerekin ez banengoen, Txillardegirengandik gertuago egongo nintzen. Hori pentsa liteke. Baina lexiko arazo horrekin generaman purgatorioa gehiago zen geure baitakoa. Neure kasuan behintzat bai.

Eta Villasantek? Etxean bertan zenuten, euskaltzaina zen, hizkuntzaren ereduaren arloan zuengandik urruti ere ez zen ibiliko...

Hurbiltasun handiak izan zituen gurekin. *Axularren hiztegiaren* lan handi bat Erriberrin bertan egina da. Joxe Azur-

mendi eta lagunek egin zuten. Harreman onak izan nituen Villasanterekin: klaseak ematen zizkigun, edozein gauzatarako beti zegoen prest... Baina bere teologiagatik-eta, urru-neko gizon bezala ikusten genuen. Eta gero, bera ez zebilen zuzenean *Jakine*koekin.

Uste dut Villasante lider txarra zela, nolabait esateko. Ez zen erraza gazteek berarengan gidari eredu bat aurkitzea. Informazio ona zuen eta miresten genuen. Nola hain urrun zegoen Orixerengandik, bai idazkeran eta bai erabiltzen zuen lexikoan, neurri batean guk eredia bagenuen. Baina ez genuen eredu ideologikoa! Eta gazteak hori ere behar zuen. Villasante urrun geratzen zen gure modernitate gogo horretatik.

*Jakine*ko arduradunak zineten, baina aldi berean ikasleak. Arantzazuko zuen nagusiek eskuak libre uzten zizkizueten *Jakine*ko lan horretan?

Nagusiak ez zeuden gure gainean, ez ziren agertu ere egiten gure bileretara. Bagenuen arduradun bat, argitaratzen genituen gauzak begiratzen zituena. Baina sekula ez zen funtsezko zentsurarik egon. Kandido Zubizarreta zen hori egiten zuena, eta kidekoa genuen.

Zuzendari zinen garaian lege arazo garrantzitsu bat izan zenuen, eta aldizkari sortu berria argitaratu ezinik izan zineten aldi batez. Zer gertatu zen?

Hasieran *ciclostilatuta* egiten genuen, moldiztegira eraman gabe, geure gisara, makina txiki batean gelatina bidezko kopia-sistema erabiliz, etxe-barnerako argitalpen pribatu gisara; baina, lehenengoz inprimategira eraman genuenean, Información y Turismoko hemengo delegatuak, Felipe Ugartek, kontuak eskatu zizkien Santutegiko nagusiei. Neuk joan behar izan nuen berarekin egotera, neuk bakarrik, fraidegai kaskamotza, kalera irteten ez nekiena. Barne kontsumorako egiten bagenuen, ez zela arazorik, baina inprimatuz gero, baimena behar genuela eta zentsuratik pasatu.

Aldi batez argitaratu ezina ekarri zizuen horrek, ezta?

1962 eta 1963 urteetan ez zen zenbakirik argitaratu. 1962an irten nintzen ni Arantzazutik, Forura irakasle joateko. 1962tik 1964ra egon nintzen Foruan. Baina nola ordura arte nik eraman nuen dena, praktikan zenbait gauzatarako zuzendari izan nintzen oraindik. Baina, noski, barruan zeudenek zeramaten benetako lana, Joxe Azurmendik eta.

Arantzazun zinela argitaratu zenuen *Euskal Aditza* liburuxka. Zenbateraino izan zen tresna aitzindari eta baliagarri?

Zenbaterainoko eragina izan zuen, ez dakit, baina bere neurrian praktikoa gertatu zela, bai. Ez da noski inondik inora gauza filologiko eta zientifikoa. Gehiago da ahalegin bat aditza jendeari nola irakats erakuts zezakeena. Izan dezakeen balio bakarra didaktikoa da, ez zientifikoa. Eliz ikas-

“

Jakinlarien bileran aldez aurretik erabaki genuen Euskaltzaindiak Baionan erabakiko zuena onartu egingo genuela gure idazlanetarako ere

tetxeetan euskara ikasten eta alfabetatzen ari zirenek jaso zuten hori. Bizkaian askotan gogorarazi didate horrekin ikasi zutela aditza. Gipuzkeraz eta bizkaieraz atera nuen. Ez zuen aditzaren batasuna egiteko asmoa, beste betekizun bat zuen, baina berehalako batasunerako ere lagundu zuen bere bitasunarekin, bizkaitarrei batik bat.

1962an Forura joan zinen, baina *Jakineko* taldean jarraitzen zenuen. *Jakinen* ordezkari izan zinen, hain zuzen, Euskaltzaindiaren Baionako bilera erabakigarrian, 1964an.

”

Batuaren asmoak guztiz indartu ziren 1964an, Baionako bilera hartan. Ni *Jakineko* ordezkaria izan nintzen. Baina horren aurretik, aste pare bat lehenago-edo, jakinlarien bileran aldez aurretik erabaki genuen Baionan erabakiko zena onartu egingo genuela gure idazlanetarako ere.

Eztabaida handia izan zenuten *Jakinen* Euskaltzaindiaren erabakia onartu edo ez erabakitzeke?

Ez dut gogoratzen. Baina eztabaidak izaten genituela, bai. Bileraren batean Patxi Altuna egon zela eta ez ginela egon biok batere ados, hori ere gogoratzen dut.

Zuek hartutako bidea Euskaltzaindiak hartutako bidearekin bat zetorrela ikusteak segurtasuna emango zizuen, noski.

Guk bidea zabaldu nahi genuen, eta Euskaltzaindiak oraindik ez zuen erabat ireki bide zabalago hori. Baina garbizale zaharrei zera esan zien: «Kontuz, orain arte egiten ari zaretena gauza batzuetan ez doa zuzen, *txadon* esatearekin ez dugu ezer irabazten *eliza* baldin badaukagu». Horrek behintzat maileguetarako eskubideari bideren bat irekitzen zion.

Baionara joan zinenerako euskaltzain urgazle zinen, 1961ean izendatua. Urgazle izanik Euskaltzaindiko lanetan ezertan parte hartu zenuen?

Nik uste dut Txillardegik proposatu zuela nire izena. Tartean ere egongo zen nik Europari buruz egin nuen artikuluxka bat⁵, eta, bestetik, aditzaren liburuxka zegoen. Baina, artean, ez nenbilen Euskaltzaindiko lanetan.

Forura irakasle

Ikasketak bukatu, apaiztu, eta atzera Forura, seminario txikiko irakasle. Zer izan zen zuretzat Foruko bi urteko aldi hori?

Batek unibertsitateko edo dena delako tokiko ikasketak amaitzen ditu eta bide berri bat hasi behar du. Filosofia eta Teologia bukatuta, Forura joatea mundu berri batean sartzea zen niretzat: literaturaren eta hizkuntzaren munduan. Alfabetatze munduan esperientzia lehendik nekarren, baina literatura irakastea, hori berria nuen. Gogoz ibili nintzen. Zorte handia ere izan nuen. Ikasturte batean edo bestean oso ikasle onak izan nituen: Iñaki Beristain, Lontxo Oiarzabal, Migel Loinaz... Ikasle on horiek eman ahala jasotzen zuten, eta eman ahala egin ere bai. Ez ziren hartzaile bakarrik, baizik eta sortzaile ere bai. Egia esan behar baldin ba-

dut, nik urte pare horretan gozatu egin nuen literatura ematen. Neurri apal batean eta nire modura, hizkuntzaren edertasuna nola sor zitekeen erakusten saiatu nintzen.

Irakasle garai horretan zer leku zeukan euskarak?

Greziara eta erdal literatura ere ematen nituen, ez zen euskara bakarrik, baina euskara zen nire eginkizunik maiteena, eta bihotzik gehiena jartzen nuena. Erdaldunei ere ematen nien euskara, baina ez zuten euskara handirik ikasi. Kontu egin behar da hizkuntzen irakaskuntzarako metodologiak-eta falta genituela, eta ni bezalakoak transmisioa modu tekniko-didaktiko egokian emateko prestakuntzarik gabe geunden. Hala ere, emaitza on batzuk lortzen ziren.

Garai hartako giro politikoaren barruan, salbuespenekoa zen zure euskararen aldeko ekina seminarioan, edo orokorragoa zen?

Horrelako erakunde batean, ekintzaile eta bide berritzaile izan daitezkeenak ez dira asko izaten. Neurri batean, behar ere ez dira asko behar. 40 ikasle badituzu, horientzat lan egitea eta batek egitea, oso garrantzizkoa izan liteke. Eta izaten zen. Ez dut gogoratzen inoiz inguruan nire euskaltzaletasunari oztopo jarri zionik. Nik, ez *Jakinen* eta ez Foruan izan nuen, gogoratzen dudanez, inolako arazorik. Besterik da, oro har, giro osoan euskarari zer garrantzi ematen zitzaion. Seminarioetan garrantzizkoa latina zen! Garrantzizko hizkuntzak latina eta gaztelania ziren. Euskara bigarren mailakoa zen.

Handik urte batzuetara apaiztegiak husten hasi ziren. Foruan zeunden hartan, hori gerta zitekeela susmatzen hasteko moduko arrastorik bazen?

Inork ez zuen ikusten hori, ezta urrutitik ere! Gogoan izan urte haietantxe hasi zirela Arantzazun seminario berria egiten. Lehendik zegoena botako da gerora, eta seminario handi hura, oraindik ere beste modu batera irauten duena, orduan hasi zen egiten. Bien bitartean, eliz jendearen artean, 1968ko Maiatzaren aurretik beste iraultza bat ezagutu genuen, Kontzilioarena.

Nola jarraitzen zenuen zuk Kontzilioa?

José Luis Descalzo idazleak *La Gaceta del Norte*n idazten zituen kroniken bidez. Ziur aski Kontzilioko kronikaririk onena zen Espainian. Filosofian eta batez ere Teologian genituen zenbait arazo bizi-bizi atera ziren. Ez hori bakarrik: Elizaren barruko boterearen kontzepzio berriak zeuden. Bartzuentzat hori krisi ikaragarria izan zen, eta guretzat, gaztea-goentzat, mundu berri bat irekitzea.

Bartzelonara historia ikastera

Forutik Bartzelonara joan zinen 1974an, historia ikastera. Nola-tan historia? Nolatan Bartzelonara?

Beti izan nuen gogoia, ahal bazen behintzat, ikasketak unibertsitatean egiteko. Unibertsitate zibilean nahi nuen, gainera. Nola ordurako Euskaltzaindian sartua nengoen urgazle bezala, eta *Euskal Aditza* aterata nuen, bazirudien, kanpotik begiratuta, nire bokazioa filologia izango zela. Aukera bat egin behar eta erabaki zen filologia klasikoa egingo nuela.

Nagusiek erabaki zuten?

Neurri batean, bai. Baina gero ikusiko duzu azkenean neuk hartzen dudala erabakia. Jakin nahi nuen Espainian hizkuntza klasikoetan zein ziren unibertsitate jantzienak, aurreratuenak edo egokienak. Eta nire erreferentzietatik bi atera ziren interesgarriak: Salamanca, klasiko-klasikoa, eta Bartzelona. Baina Bartzelonan bigarren osagai bat zegoen, niretzat interesgarria: Katalunia ezagutu nahi nuen, kultura gaztelautik kanpoko testuingurua nahi nuen. Azkenik, ikasketen barruan aukera egin behar izan nuenean, Filologia utzi eta Historiari heldu nion, neure kabuz.

Unibertsitatean nolako giroa topatu zenuen?

Bizpahiru gauza azpimarra daitezke. Lehenengo eta behin, 1964-1968etako urteak bereziki errebolatuak izan ziren Bar-

tzelonako Unibertsitatean ere, ideologia eta politika berriek beren toki naturala aurkitu zuten unibertsitatean. Hamaikaxo asanblada egin genuen orduan. Oso bizia zen giroa. Hango euskal unibertsitario euskaldunekin ibiltzeko aukera ere izan nuen: gazteak, Euskal Herriaz kezkatuak, nik orduan ikusten nituen baino politikoagoak, inondik ere. Ikasle talde horretako ekimen kulturaletan hartu nuen parte, meza eta hitzaldietan esku hartuz, euskara klaseak emanaz. Gero politikan ibili den zenbait lagun han ezagutu nuen.

Jakinekin etena izan zenuen, Bartzelonan zinen bitartean?

Idatzi nuen zerbait, baina huskeria batzuk. Zentratu egin nahi izan nuen nire hango eginkizunean. Hemengo gauzak, gainera, aldatuz zihoazen bizi-bizi, eta segitzeko modurik ez zegoen barruan egon gabe. Joan Mari Torrealdaik hartuta zeukan zuzendaritza, idazleen elkarte moduko bat ere sortuta, Ermuko bilerak ere orduan egin ziren... 1964tik 1968ra bitarteko hizkuntzaren batasun prozesuan ez nintzen barruan egon.

Ikasketak bukatu orduko, historia irakasle aritu zinen Bartzelonan.

Urtebetez egon nintzen. Informala, baina irakasle, Eliza Kristauen Historia ematen.

Aukera zeneukan irakasle jarraitzeko, baina halako batean erabaki zenuen itzuli egin nahi zenuela. Zergatik?

Hori izan zen nire bizitzan ondoriorik luzeena izan duen erabakia: unibertsitateko bidea hartu partez euskal kulturara haren kanpotik itzultzea, Euskal Herrira itzuli eta hemengo kulturgintzan ibiltzea. Jarraipena izateko aukera izan nuen, baina garbi eduki nuen itzuli egin behar nuela. Modu egoista batean begiratuta ere, aurreko urteetan landutako bidea utziko nuen bestela. Gogoak eta bizitzaren ekonomiak agindu zuten.

Ez nuen zalantzarik izan. Arantzazura etorri nintzen, historia ematera. Baina ordurako beste bat ari zen historia irakasten, eta, lekuren bat egin behar eta, aurkitu zen modua

erosoa izan zen niretzat: ez neukan ikastaro osoan egunero eskolak eman beharrik, baizik eta mintegiren bat edo beste. Horrela hasita, 1978ra arte, urtero eman nituen zortzi-hamabost eguneko ikastaro bereziak, trinkoak. Disidentzia erlijiosoak arretaz begiratu izan ditut beti, eta berorien historia ematen saiatu nintzen, protestantismotik hasita.

Jakinen birsortzea

Bartzelonatik Euskal Herrira itzuli zinenean, 1970ean, zer aurkitu zenuen?

Inpaktu handiena zerak egin zidan: jendeak bere balio sozio-etikoak aldatu zituela. Jende askok onartzen zuen egoerari irtenbide bat bilatu behar zitzaiola egin behar zena egin ez. Biolentziaren arazoa zegoen, bete-betean. Kontu egin behar da lehenengo hilketa 1968koa dugula. Horrek berak dakar salbuespen egoera, jendea asko sufritzen ari da, dilema baten aurrean dago. Urte horietan gauza horiekiko jende askoren sentiera aldatu da. Ez dut uste aldaketa hori Euskal Herrikoa bakarrik izan zenik, baina beharbada berezi-kiago hemengoa. Geroxeago, Carrero Blancorena etorri zenean [1973ko abenduaren 20an], Espainiaren %51 horrekin ados egon zen, baina mentalitate-aldaketa aurreko urte haietatik zetorren, gurean behintzat. Hori da aurkitu nuena.

Eta kulturaren munduan?

1960aren inguruan modu xumean hasitako errealitateak, ikastoletan, egunkarietan, irratietan ikusitako errealitate hark, beste garapen eta indar bat hartu zuen. Euskal kulturak atzetik zuen gizarte bat, kulturgintzarako prest eta gogoz. Ikustekoa izango litzateke, adibidez, *Jakinen* harpidetzek nola egin zuten gora urte horietan. Ni joan nintzenean 300-400 harpidedun bazituen, hori biderkatu egin zen beste halako bitan edo hirutan.

Alde horretatik, gizartea bera aldatu zen, eta *Jakinen* produktua ere Joan Mari Torrealdaik oso aldatu zuen; berari

esker, eta inguruan izan zuen taldeari esker, Karlos Santamaria, Rikardo Arregi eta abar. 1969an hasi zen argitaratzen Lur editoriala, baina horren aurretik gazteak jada, eta ez bakarrik seminarioetakoak, baita gazte *paisanoak* ere, kultura egiteko bildu ziren, eta lehenengo pauso batzuk behintzat *Jakinen* bertan eman zituzten, Joan Marirekin. Hori aldakuntza handia zen.

Eta beste aldakuntza, geure etxeari begira, [Manuel] Fraga Iribarnek debekatu egin zuela aldizkaria 1969an, eta debekuaren aurkako gora-deiak 1970eko ekainean agortu ziren.

Beraz, baimenik gabe eta zuzendaririk gabe zen aldizkaria, To-realdai kanpoan zenez.

1970eko udazkenean arazo horri aurre egiteko talde txiki bat sortu zuten frantziskotarrek eta, momentu horretan libreena ni nintzenez, eta lehendik *Jakinen* egona, niri suertatu zitzaidan zuzendari izatea. Debekuaren historia idatzita dago⁶, ez dugu hemen errepikatuko.

Zu Bartzelonatik iritsi zinenean, *jakinlarien* talderik bazen Arantzazun?

Ez zegoen talderik. Gauzak likidaturik zeuden. 1968tik berehala, seminarioetan krisi handi bat etorri zen. Horrekin ez zegoen kontatzerik. Orduan, Bartzelonako ikasleekin egindako harreman horiekin jarraitu nuen, eta saiatu ginen beste unibertsitateetan zeuden ikasle euskaltzaleekin ere harremanak izaten. Urte pare batean Arantzazun bildu ziren unibertsitatean zebiltzan gazte euskaltzaleak: hitzaldi batzuk eman, elkarrizketa batzuk egin eta horrelakoetarako. Beti maila kulturaleran. Gerora konturatu naiz ziur aski han zeuden batzuk politikan ere sartuta zebiltzala, orduan legez kontrakoan noski. Nik neure rola nuen, kulturarena, eta haiekiko harremanetan kulturarena laguntzen nuen. Alde horretatik, seminarioetako *jakinlarien* zera hura ordezkatzeko modua ez zen egon, baina halako zerbait eratzen saiatu nintzen. Horrela hasi ginen.

Nola asmatu zenuten *Jakin* berrabiatzen?

Lankideak sakabanatuta ageri ziren, baina heldutasun hobe zuten: *Jakineko* jendea hamar urte zaharragoa zen, helduagoa, eta batzuk, hurbileneko batzuk, Europako unibertsitateetan zebiltzan. Jende horrekin konta nezakeen lanak egiteko, informazio eguneratua biltzeko eta kalitateko informazioa edukitzeko. Horietaz baliatu nintzen neurri handi batean gauzak aurrera ateratzeko.

Zeinek osatu zenuten talde sakabanatu hura?

1970-1972etan nire egitekoa batez ere frantziskotar idazle-talde berria biltzea izan zen, bertako kide izan zitezkeenekin hitz egin eta nagusiekin ere kontatuz. Paulo Agirrebaltzategi Erroman zegoen, Joxe Azurmendi Alemanian, Joan Mari Torrealdai Okzitaniako Tolosan edo Parisen, Manolo Pagola Erroman, eta ni bakarrik nengoen, Tolosan. Nire ondoan beti izan nituen Arantzazuko gazte batzuk (Jose Antonio Aduriz, Juan Joxe Iturriotz, Karmelo Ajuria, eta abar), eta bulego bat eramán zuten handik. Gutun bidez izaten genuen elkarren berri, oraingo posta elektronikorik gabe. Horrek bere emaitza eman zuen, eta etxe jakinen batean elkartzeko prest geundenean, frantziskotarren Probintziako Biltzar Nagusiari aurkeztu genion idazle-etxe baterako proposamena, Tolosan izan zitekeena. Biltzar horrek 1972an onartu zuen asmoa: *Jakin* talde profesional bat bildu zen orduan Tolosan. Libururen bat edo beste argitaratzea baino garrantzizkoagoa izan zen erabaki hori.

“
Jakin talde profesional bat bildu zen 1972an Tolosan

”

Aldizkaria argitaratzeko debekuari nola egin zenioten aurre?

Aldizkariaren orde z lankidetzaz liburuak atera genituen, hainbat lagunek gai baten inguruan egindako idazlanak batura, *Jakin Sortan*. Eta bestetik, liburu solteak, autore bakarra zutenak, *Jakin Liburu Sortan*. Bi horietatik maiteena lankidetzan egindako saila dut.

Aldizkariaren ordez liburuak ateratze hori lehendik zetorren edo zeuk asmatutako irtenbidea izan zen?

Debekuaren ondoren, Joan Mari Torrealdaik hasi zuen lankidetzako liburuena, Salvatore Mitxelena eta Iparraldeari eskainitako argitalpenekin, eta horren aurretik ere *Euro-pa* eta *Filosofiaren kondairari* eskainitako bi argitalpen bazeuden, 1965ean argitaratuak. Zera gertatzen zen, ordea: ni kanpotik itzuli nintzenean errealtate berri batekin aurkitu nintzela. Argitaletxe berriak eta gazteak sortu ziren: bate-tik, Mensajerorekin lanean jardun zuten Etor edo Gero, eta bestetik, Lur (hasteko, Jakin Taldean Rikardo Arregik eta proposatu zutena, eta gero bere bidetik garatuz joan zena). Belaunaldi berri bat sartu zen eta beste molde bateko lanak egin ziren. Lurren bildumak-eta oihartzun sozial garrantzi-tua izan zuten. Itzulinguru horretan, *Jakin Sortak Jakini* bere lankidetzaz ezaugarriak gordetzen lagundu zion.

Formula horrekin ez zenuten arazorik izan zentsurarekin?

Ez dut gogoan arazorik izan zenik. Bakarrik gogoratzen dut hasiera hartan Madrileran joan behar izan nuela Información y Turismo Ministeriora, debekua kentzeko bideren bat aurkitzea posible ote zen begiratzeko. Bi laguntzaile izan nituen. Bata zen Karlos Santamaria. Santamariak harreman onak zituen Luis Maria Lojendioarekin. Luis Maria Lojendio hori Jose Maria Lojendio euskaltzainburu (1964-1966) izandakoaren eta Juan Pablo Lojendio diplomatikoaren anaia zen, Madrilen Eskola Diplomatikoko zuzendari izana. Une hartan, ordurako beneditar egina baitzen, Valle de los Caídosko abadea zen Luis Maria Lojendio. Noski, sarrera onak zituen ministerioetan. Orduan, horrekin egon nintzen, elkarrekin bazkaldu genuen, berak atea ireki zituen eta joan nintzen Información y Turismoko aholkulari erlijiosoaren Santos Begiristainengana, Obanosko apaiz nafarra berori. Noski, erregimeneko gizona. Joan nintzen, esplikatu nion eta berehala ikusi nuen ez zegoela zer eginik. Ez zuen ikusten euskarak zertarako behar zuten Filosofiarik...

Garai hartan egokitu zitzaizun, 1973-1974 urteetan, *Anaitasuna* aldizkariaren zuzendaritza ere eramatea. Nolatan?

Neureak nituenaz gain, bilatu gabeko saltsa ezberdinetan ibiltzea suertatu zait bizitzan. Ingurutik eskatu zaidanari erantzun behar izan diot. *Anaitasuna* gure eskuetara etorri egin zen, geu bila ibili gabe. Egoera ekonomiko larrian zegoen hamabostekaria, eta barruan eztabaida ideologiko eta politikoa bizi-bizi. Hurbilekoenak geu ginelako-edo, birmoldaketan laguntzeko eskatu ziguten, eta horrela sartu nintzen *Anaitasunan*.

Arazo politikoa edo ekonomikoa konpontzeko?

Ekonomikoa... eta bestea ere bai. Gidaritza bat behar zuten aldizkariaren proiektuari bideragarritasuna emateko. Sartu nintzenean, 11 puntuko programa bat mahai gainean jarri nien, erantzunez joateko. Adostasunik baldin bazegoen, hartuko genuela, alegia, aldizkariaren ardura. Proposamena ia aho batez onartu zen. Eta hortik aurrera egin genuen kontseilu ekonomiko bat. Hor egon ziren Xabier Agirre, gero Osasun Sailburu izan zena Eusko Jaurlaritzan, Joxe Mari Makua, Bizkaiko diputatu nagusi izango zena, Xabier Gereño idazlea... Dozena erdi bat lagun, parte ekonomikorako. Eta aldizkariaren zuzendaritza neuk hartu behar izan nuen, erredakzio-taldea ere birmoldatuta.

Krisia bideratzen asmatu zenuten?

Aldizkariaren irakurle goa gogoan nuela aritu nintzen. Ez nintzen nire predikuak egitera joan. Alde horretatik, enpresak zer nahi zuen, hura ematen aritu nintzen. Ez nik uste nuenaren kontra, baina besteek pentsa zezaketaren alde. Arazo horiek nik uste dut kazetari guztiek dituztela, beti izan dituztela, eta nik ere izan nituen orduan.

Bartzelonatik itzuli berritan, nola aurkitu zenuen hizkuntzaren estandarizazioaren auzia? Une erabakigarriak pasatuta zeuden ordurako, baina eztabaida bizi-bizi zegoen.

Oinarrizko proiektu bat eginda aurkitu nuen etorri nintzeanean, idazle eta Euskaltzaindiari esker. Gure hasiera apal hartatik, sei urteko tarte horretan, gauzak asko mugitu ziren. Ez zegoen esaterik seminarioetako gazteen kontua zenik. Herri-tar laikoak bete-betea zebiltzan, eta sendo zebiltzan, euskara batuaren arazoarekin. Sozialki, jende gazte berria zegoen, formulazio berriekin eta helduagoekin. Hona etortzean, *Jakinen* lerro horri berari eustea izan zen nire rola.

“

Baina giroa gaiztotua zegoen. Zuk zuzenean parte hartu zenuen Arantzazuko 1968ko bileraren ondoko urteetako eztabaida liskartsu hartan?

Batuari dagokionez, herrietako hitzaldien bidez lagundu nahi izan nuen hizkera estandarraren aldeko ahalegina

Bi gauza ditu 1970etik 1975erako bitarte horrek. Batetik, arlo ideologikoa: marxismoa bai edo marxismoa ez; eskoletan erlijioa bai edo erlijioa ez... Horrek tirabira latzak sortu zituen. Eta hor tartean zegoen: batua bai eta batua ez. Eztabaida ideologikoari buruz hor daude argitara eman genituen lanak, betiere nahikoa kritikoak kolore ezberdinetako dogmatikoekin. Batuari dagokionez, herrietako hitzaldien bidez lagundu nahi izan nuen hizkera estandarraren aldeko ahalegina.

”

Zer moduzko giroan joan zen hori dena?

Apaiza eta fraide izanik batuaren alde egotea, sinestun eta ateoak nahasita bereizi gabe, errakuntza handia zen gure euskal mundu txikian... Eskema hori hautsi egiten nuen *Jakinen*. Jakina, Arantzazuko historian eta *Jakinen* historian eskema horrek ez zuen funtzionatzen. Gogoan dut inoiz kanpaina pertsonal txikiren bat ere gertatu zitzaidalda, nire kontra: inprimaki batzuk atera zituzten, marxista omen nintzela esanez. Jaioterrian bota zituzten. Familiarentzako abisua.

Eztabaidan zuzenean parte hartzeak ekarri zizun hainbat jenderetikiko etenik? Santi Onaindia, Lino Akesolo eta beste hainbat elizgizon beste aldean zeuden.

Adibide horiek entzunda, esango dizut Santi Onaindiarekin beti harreman normala izan nuela. Egia esan, ez zen erraza Santi Onaindiarekin haserretzea. Baina nola harreman handirik ere ez zen egon, etenik ere ez zen izan. Gehiago zen errealitate sozial bat, pertsonala baino gehiago. Bakoitza zegoen bere lekuan. Nik nire arrazoiak emango nituen eta kito.

Arazoa zen jende guztiak ikusten zuela gizartean elementu ideologikoez pisu handia hartu zutela, oso aldakorra agertzen ari zen gizarte batean. Eta borroka ideologiko hori, nahi edo ez nahi, hor zegoela. Zuk parte hartu edo ez hartu. Horrek harrapatzen zintuen beti, edozein tokitan zeundela. Azkenean, gu hizkuntzaren lanean genbiltzanok, eguneroko borroka gordin horretan ez geunden. Behintzat ez hain bete-betean.

Euskaltzaindiaren aditz batuaren batzordean parte hartu zenuen. 1972an finkatu zenuten eredu. Zure irizpideek eraginik izan zuten?

Batzordean gehienek uste zutenarekin nengoen ni, bere osoan behintzat. Inoiz galtzaile atera nintzen. Adibidez, ni ez nintzen *diezaiozun* eta horrelakoen aldekoa; *dezaiozun* esatearekin nahikoa genuela uste nuen, eta urruti samar gindoazela hortik. Orokorrean, onartua dagoen aditz sistema defendatu nuen. Ez nuen lan handirik egin. Nekientzoxa esan besterik ez.

Seminarioetako krisia aipatu duzu lehen. Zuk zeuk nola bizi izan zenuen seminarioen hustea, gizartearen sekularizazioa?

Ni bizitzan ez naiz izan tragedia handiko gizona. Nire adinkideek edo ni baino gaztixeago zirenek dolore eta samin handiagoarekin bizi izan zuten aldakuntza hori guztia. Niretzat, Kontzilioa askatzailea izan zen eta nengoen tokian neure askatasuna aurkitzeko modua izan nuen. Beraz, nik ez nuen sufritu arrazoi ideologiko, erlijioso edo sozialengatik antsia larririk. Lagun batzuek bizi izan zuten. Gainera,

hori gertatu zenean, ni ez nengoen hemen. Ni han nengoen. Distantziatik jakin nuen zer ari zen gertatzen. Aldakuntza-ren prozesu ideologiko, sozial edo instituzionala nire gisara eta nire erritmora eraman ditut. Kontzilioarekin oso aska-tua sentitu nintzen. Geroztik, nire bidea egin dut. Baina beste asunto bat da hori.

UZEIren sortzaile

Francoren heriotzak non eta zertan harrapatu zintuen?

Ezin dizut erantzun. Francoren heriotzak non harrapatu ninduen ez dakit. Francoren heriotzaren aurreko hilabeteak ikaragarri gogorak izan ziren. Oso gogorak. Antonio Año-veros gotzainaren homilia⁷ zegoen tartean, Eliza-Gober-nuen arteko krisi-une hura sortu zuena. Hurrengo urtean, 1975eko irailean, Txikiren eta Otaegiren heriotzak. Geure etxean, taldeko bat preso eraman zuten, sermoi batengatik: Manolo Pagola. Hilabete edo gehiago egon zen preso. Giro gogorra, oso gogorra.

Txikikeria bat nahikoa zen gauzak aldrebesteko. Gogoan dut *Anaitasunan* argitaratutako artikulua bat zela-eta auzite-gietara eraman ninduela Bizkaiko Información y Turismo-mo ordezkariak, Parisko Plataforma Demokratikoak eginda-ko agiri bat atera genuelako.

Nola bizi izan zenuten *Jakinen* aukera berrien aro hura?

Berrikuntzak alde guztietatik zetozen. Giroa oso berezia zen, dena estu baina itxaropenez betea, ahuleziaz eta indarrez betea. Lehengo sistematik zetozen gizarteko eragile so-zialak zalantzaz beteta zeuden, ez zekiten zer gertatuko zen. Eta oposiziotik zetorren jendeak aukera berri bat izango zuela uste zuen.

Jakinen beste fase bat hasi zen. 1975eko azaroan Franco hil eta gu 1977ko urtarrilean hasi ginen aldizkaria berriro kale-ratzen, Joan Mari Torrealdei ere hemen genuen eta berak hartu zuen zuzendaritza. Berehala heldu genion UZEIko

proiektuari. Aurreko hamar-hamabost urteetako euskalgingtzak agerian utzi zuen hizkuntza-tresna berrien premia. Terminologiaren beharra ez zen gure burutazio hutsa.

Orduan, *Natur Zientziak* hiztegi txikia egitea erabaki zen *Jakinen* bertan. 1976an atera zen berori, aurreko bi urteetan-edo landuta. Ez genuen guk bakarrik egin. Teologia edo filosofia ikasita geunden, natur zientzietatik deus gutxi. Jesus Altuna eta Aranzadiko taldearengana jo genuen. Elkarrekin lan egin genuen, ikusi zen zer lan zaila zen, eta ikusi zen ezinezkoa zela hori ordura arte bezala eramatea, nahitaezkoa zela horretarako erakunderen bat edo elkarteren bat sortzea. Hortik sortu zen UZEI (Unibertsitate Zerbitzuetarako Euskal Ikastetxea), lantalde berezituak bildu eta terminologiak finkatzen lagun zezan.

Azaldu ezazu zergatik sortu zenuten UZEI eta nola bideratu zenuten sorrera.

Jakinen egitekoa, eta beste askorena, beti izan zen hizkuntzaren maila kulturala gora bultzatzea, bai hizkuntzaren baitatik, eta bai hizkuntza horrek zuen gizartetik, hiztunen aldetik. Hizkuntza trebatzearen arazo horretan, garbi ikusi genuen terminologiaren garrantzia. Ez geneukan teoria handirik. Geneukan eskarmentu txarrak eraman gintuen horretara. Uste genuen hori ezin zela konpondu banakako eta bakarkako lanekin, hain zuzen ere, terminologiaren xede nagusietako bat hiztegi batasuna delako. Zientzia bati buruz hizkuntza bera eduki behar da, zientzia hori egin nahi baldin bada. Orduan, terminologia batasun batean egitea nahitaezkoa da. Eta hori erakunderen batek egin behar du.

Gu orain baino gazteagoak ginen, presa pixka bat ere bagenuen, bagenekien zer nahi genuen, eta erabaki genuen proiektu txiki bat egitea. Horren dimentsio politikoa ez genuen gehiegi pentsatu, nik dakidala behintzat. Bazuen, noski. Esa-

“

Hizkuntza trebatzearen arazo horretan, garbi ikusi genuen terminologiaren garrantzia

”

ten baldin baguenen batasun batean egin behar zela, horrek esan nahi zuen gizarte osoari begira egingo zela; beraz, bazuen dimentsio politikoa, eta izan zezakeen instituzionala ere. Guk denbora batez egiteko asmoa genuen, eta gero egingdako lan hori edo sortutako errealitate hori eraman behar bazen beste nonbaitera, ez zen gure arazoa, egingo genuen. Ez gindoazen teorian guztiz egonkorra izango zen zerbait sortzera, baizik eta denon artean irtenbide egokiagoa aurkitzen ez genuen bitarteko lan bat, urte batzuetan egitekoa.

Nolanahi ere, abiaraztea erabaki genuen, eta hiru gauza behar ziren: proiektu bat, hori finantzatzeko zuten ongileak, eta proiektuan lan egingo zuten lankideak.

Proiektua zuk idatzi zenuen?

Bai, oro har nik egin nuen, baina gure artean eztabaidatu genuen, ñabardurak egin... Eta aurkezpena egiteko txostena prestatu.

Finantzabideak lortzeko arazo handiak izan zenituzten?

Bai. 1977ko udaberrian proiektu xume bat egin genuen. Gaur irakurtzen duzu eta lotsa ematen dizu. Ez dago terminologiari buruzko teorizaziorik. Esaten dugu: hau behar da eta hau egin behar dugu. Orduan, aukera bat izan genuen oso berezia. Joxe Mari Ormaetxea, Lan Kide Aurrezki Kutxako⁸ zuzendaria, prest egon zen gure proiektua aurkezteko Arrasaten bost finantza erakundetako zuzendariak egingo zuten bilera, beren gauzak tratatu ondoren. Guk prestatu genuen dosierra, eman genion Ormaetxeari, Ormaetxeak eman zion liburu forma, eta halaxe aurkeztu zuen.

Bost erakunde zeuden bilera hartan: Banco Guipuzcoano, Lan Kide Aurrezkoa, Kutxa Probintziala, Kutxa Munizipala eta Bankoa. Lan Kide Aurrezkoa guztiz sartu zen. Batez ere berari zor zaio UZEI. Bilera hori egin bazen 1977ko ekainaren 20an edo 25ean, abuztuaren 1ean nik bulegoa neukan, [Donostiako] Avenidan beraiek zeukaten bulegoan. Hortik hasi nintzen harremanetan, ikusteko zer jenderekin egin zi-

tekeen lan. Handik pixka batera, Gabonetarako, Alde Zaharrean, gaur egun Bilintx dagoen tokian, bulego bat izan genuen: alde batean sukurtsala zegoen, eta beste aldean gure bulegoa. UZEI sei urte egon zen hor, harik eta oraingo egoitzara pasatu zen arte. Hilabete haietako lanak dira, besteak beste, Joan Mari Torrealdairen *Euskal idazleak*, gaur eta Joxe Azurmendiren *El hombre cooperativo*, biak ere Lan Kide Aurrezkiarentzat eginak.

Beste kutxek ere lagundu zuten?

Bai, baina nahiko modu sinbolikoan. Guipuzcoano ez dut uste sekula sartu zenik, baina beste hirurak bai. Eta [Gipuzkoako] Kutxak luzaro iraun du laguntzen. Ondoren pasatu behar izan genuen kooperatiben mundura, eta gero noski erakunde publikoetara, diputazioetara... Gipuzkoako eta Bizkaiko Aldundiek nahiko sendo erantzun zuten.

Beraz, proiektua zeneukaten eta finantzabideak handik eta hemendik lortu zenituzten. Eta jendea?

Jendearen erantzuna zabala izan zen. Harritzeko modukoa. Jakiteari buruz euskaraz idatz zezaketenak berehala etorri ziren proiektura. Unibertsitateetako fakultateetatik ere bai.

Zenbat jende mugitu zen?

Ez duzu sinetsiko. Oso denbora gutxian, bizpahiru urtetan, laurehun eta gehiago firma egon ziren gure lanetan. Hor kapital izugarria zegoen, baina bideratu nahi izan ez zena. Posible izan zitekeen benetako euskarazko kulturgintza espezializatuaren eskola bat sortzea, asko lagunduko zuena unibertsitateko euskalgintza prozesuan. Hori zen UZEIko oinarritzko ideietako bat. Baina gauzak gaiztotu zirenean, eztabaida bat egon zelako, bidea moztu zitzaion horri.

Hitz egin dezagun polemika hartaz. Koldo Mitxelena UZEIri buruzko oso artikulua kritikoa argitaratu zuen 1981ean, *Muga* aldizkarian: «Nuestra irresistible ascensión de la poesía a la ciencia». Abenduan argitaratu zuen eta, hurrengo hilabeteetan, polemika ikaragarria izan zen. Zer izan zen eztabaida haren funtsa?

Nik gaizki ulertu ez banuen, Mitxelenaren jarrera zen terminologiaren hau ez zuela UZEIk bideratu behar, baizik eta unibertsitateak, edo erakunde publikoek zuzenean egin behar zutela. Horregatik, asmo honetan guk sekula ez genuen eduki Mitxelenaren oniritzirik. Guk, alderantziz, erakundeztapen publikoa etor zedin arte denbora irabazi eta indarrak bildu nahi genituen, betiere euskalgintza-munduan zegoenetik hasita. Hor zegoen arazoa.

Arazo terminologikoaz ari naiz, baina baita horrek zekarren arazo politiko-instituzionalaz ere. Eztabaida-uholdearen ondoren, Joxe Azurmendiren ondorio politikoa zuzena izan zela uste dut⁹: «Jaurlaritzaren teilatuan dago pilota, ikus dezala zer egin behar duen». Nik orain, ñabardura bat emango nioke horri: hizkuntzaren zera hauetarako EAetik haragoko adostasun politiko-instituzionalak ere behar dira, Nafarroa hor baitago eta Iparraldea ere bai. Urruti ikusten zen horrelako baterakotasunik, administrazioak lurraldea banatuz egiten baitira.

Azken batean, garai hura bizi izan ez zuen irakurlearentzako oso simple esplikatuta, Koldo Mitxelenak argudiatzen zuen UZEI behar besteko oinarririk eta kalitaterik gabe ari zela terminologia zehazte lanean, ezta?

Mitxelenak hori kritikatzeko zuen, batzuetan arrazoiarekin, beste batzuetan beharbada arrazoirik gabe (Alfontso Irigoienek esan zuen horretaz zerbait). Mitxelena filologo bikainak hitz egin zuen, eta politikoak, ez beharbada terminologoak. Gure iritzien artean zegoen gure euskalgintzako berezilari adituek heldu behar ziotela norberaren eremuko terminogintzari, eta horretarako ahalik eta informazio lexikal onena eskuetan izan. Logika onean, hiztegi historiko orokorra presatatu behar zen lehenik, baina, orain dakigunez, *Orotariko Euskal Hiztegia* argitaratzeko ia 25 urte behar izan dira (1987-2005), lan erraldoia eginda gero. Horren eta atzerapen larriagoen beldur ginen gu, eta jendea lanera deitzeari ekin genion, eta lantegia eratu zen terminogintzarako. Gaur Eusko

Jaurlaritzak eskuetan duen *Euskalterm* orduko lanen eta geroko hobekuntzen emaitza da, aitortuta dagoen bezala.

Polemika hark eragin kaltegarririk izan zuen UZEIrentzako?

Bat, oso larria. Euskal eta euskarazko komunitate zientifikoari bere euskaltasun horretan gorputz bat emateko sortzen ari ginena egitea eragotzi zigun. Hau da, ondo neurtutako erabaki instituzionalek terminologiara bakarrik mugatu gintuzten. Oso garrantzizko egitekoa, baina bakarra. Eta beste alde hori, beste alde sozial hori, ez du landu. Pixkanaka, meritu handiarekin, euskal irakasleak saiatu dira zulo hori betetzen, unibertsitateak, bere ibileran, eskaini dizkien aukerez baliaturik.

Denboraren perspektibarekin, nola baloratzen duzu zuzendari izan zinen garai haietan UZEIk egin zuen lana?

Garaiz planteatu zen terminologiaren arazoa. Uste dut arazo honetan kasik hamarkada bat irabazi zela UZEI garai hartan sortu zelako. Jakina, UZEIk bakarrik egindako lanak ez dira horiek, gure lankideek eta horretan dabilen jendeak elkartuta egin dutena baizik. Egunero-egunero dozena bat lagun goizeko zortzietatik bazkalondoko hirurak arte lanean egotea eta horretantxe egotea, horrek produktibitate bat ekarri du.

Ikusi besterik ez dago zer liburu zerrenda atara zen. Ez da terminologia bakarrik. Artikulu eginak ere egiten ziren; terminoak, artikuluetan frogatuta. Lan handia egin zen lehen urte haietan. Gero lan hura hobetu egin da, eta beste ziurtasun batzuk ekarri ditu.

Zuzendaritza 1982an utzi zenuen, baina 1988ra arte iraun zenuen UZEIn lanean.

Bai, nik bost urte egin nituen zuzendari, eta beste bost urte gelditu nintzen lanean bertan, zuzendaritza utzita. Neure kabuz utzita.

“

Ondo neurtutako erabaki instituzionalek terminologiara bakarrik mugatu zuten UZEI

”

Polemika horren ondorio izan zen zuk zuzendaritza uztea?

Ez. Oro har, ez. Ez dut esaten polemika horrek pisuren bat edukiko ez zuenik. Izan ere, bestalde, sustatu ditudan ekimenetan beti berdintsu jokatu dut: asmoa zutik jarri, abiarazi, segurtasun egoera bat bermatu, eta indar berriei utzi segida ematen, eta neu ekimen berrietara pasatu. UZEIn ere hori egin nuen.

UZEIn zuk zuzenean egindako lanen artean dago *Mendez mende* proiektua, historiari buruzko testugintza lana.

Batxilergorako testu falta handia zegoen, eta erabaki genuen zerbait egin behar zela UZEIko Historia sailean. Historia orokorra, euskaraz, orduko programetara egokitua. Gertatzen da gero programa zaharkitua gelditu zela, eta liburu bera ere bai. Hori da nire porrot handienetako bat.

Zuk zuzenean idatzia da?

Ez. Institutuetan-eta lanean ari ziren katedratikoak eta irakasleak bildu genituen. Horiek egin zituzten lanak eta nik ere bai. Gero, goitik behera, haiek ekarritako materialak berregin eta osatu nituen, dokumentazio berria erantsi, irudiak bilatu... Uste dut lan ona egin zela. Baina handitxo gertatu zen. Batetik, neurri batean garaiz kanpo iritsi zen. Eta bestetik, probetxu ona ateratzeko, irakasleari eskola aurretik prestaketa-lana eskatzen zion liburuak. Ezin zen joan eskolara inprobisatuz. Liburu horretako lanaz baliaturik, Internet bidez eskaini liteke gaur hango langairik franko, balizkoak baitira orain ere, beste gisa batean banatuta.

Hizkuntzaren historia sozialari begira

UZEIren garaian UEUn ere ibili zinen, Historia sailean. Han zer lan egin zenuen?

Koordinazio lana, irakasle lankidetzeta, 1978 eta 1980 artean. Erabaki genuen UZEIko langileon orduetatik parte bat UEUrako emango genuela, helburu berberak genituelako.

Euskaltzaindiaren *Euskararen Liburu Zurian*¹⁰ ere parte hartu zenuen Jakin Taldekook, garai bertsuan. Zer lan egokitu zitzaizun zuri?

Bai, Jakinetik hiru lagunek parte hartu genuen: Manolo Pagola (zer da hizkuntza?), Paulo Agirrebaltzategi (zein leku izaten du hizkuntzak kulturetan?) eta hirurok (zein leku du politikak hizkuntzen bizitzan?). Liburuko lehen hiru kapituluak ziren horiek. Baiezkoa emateko baldintza bat jarri genuen: Koldo Mitxelena ikus zezala, behintzat, parte linguistikoa (Manolok batez ere Edward Sapir-en eskolatik idatzi zuena). Nik alde politikoari heldu behar izan nion, baina ez nintzen ez politologo eta ez filologo: zer egin? Historia politikoari heldu nion, eta atera berria zen bibliografia frantsesaz (Jean Louis Calvet, Michel de Certeau, eta abar), Errenazimentuko estatu-nazioen eta kolonialismoaren historia politiko-linguistikoaz (Amerika, Aljeria) baliatu nintzen nire mezua adierazteko. Idazlan hark eta orduan jakin eta eskuratutako informazioak eragin zuzena izan dute nire geroko ikerlan jarraituan.

Zuk zuzendutako beste proiektu bat *Euskal Herria* proiektua izan zen¹¹. *Mendez mende porrota izan zen bezala, Euskal Herria* arrakasta?

Lan Kide Aurrezkiaren 25 urteen karietara, Euskal Herriaz albistegi eguneratua biltzeko asmoz egin zen argitalpena, eta bi urteko lana eman zidan neuri, egitasmoa definitu, lankideak bildu (ehundik gora), nireak idatzi, lankideen idazlanei azken ukitua eman eta kaleratzeko. Lan Kide Aurrezkian erabakigarria izan zen Xabier Irastortza eta Luis Iriondoren gogo eta produkzio-zuzendaritza. Testu-sorkuntza eramatean, bi esku on izan nituen ondoan, Mila eta Pili Larrearenak. Banakuntza handia izan zuen, 12.000 alekoa. Orduan idatzitako batzuk lan bakarrak dira, gaur egun ere indarrean daudenak.

Denboran gero etorri ziren euskal instituzioekin elkarlanean egindako hainbat lan. Eusko Jaurlaritzak eskatuta, esate baterako,

Euskal Hitz erakusketa antolatu zenuen, Mari Karmen Garmendia Hizkuntz Politikarako arduradun zen garaian.

Hizkuntzaren alde sozio-historikoari begira egin dudan lanaren beste aurpegi bat da hori, dibulgazioarena.

II. Euskal Mundu Biltzarraren estreinaldikoan [Donostia, 1987] aurkeztu zen *Euskal Hitz*, Euskararen Erakusketa Orokorra. Berez, bi aldiz handiagoa pentsatu nuen, baina eman genuen horretara mugatu behar izan nuen edukia. Balio izan zuen, alde batetik, lehen informazioak emateko, eta bestetik, hizkuntzak duen ikonografia bat eskaintzeko. Bi urtez ibili zen Euskal Herri osoan, herriz herri. Nik joan behar izaten nuenean, estreinaldi bat egiten zenean-eta, niretzat gozamina zen esplikatzera zenbait gauza: hemen daukazue Axularren edizioa, hemen Leizarragaren edizio bat, begira Larramendiren gramatika... Euskarari aurpegi historikoa eman nahi izan genion.

“

Nahiko jarraian, *Euskara Denona* erakusketa gidatu zenuen, Nafarroako Gobernuak eskatuta. *Euskal Hitz*en ondorioa zen nolabait, ezta?

Oraindik euskararen historia soziala hastapenetan dago, eta denbora kostatuko zaigu egitea

”

Bai. Aurrena, Jaurlaritza eta Nafarroako hizkuntza politikaren arduradunek *Euskal Hitz* berri eraman zuten hara. Berehala ikusi zen bertakoaz berezikiago hitz egitea komeni zela. Horregatik, ondoren bi erakusketa egin genituen Nafarroaz: *Euskara Denona* (1989-1990) eta *Euskararen iraupena Nafarroako gazteleran* (1991), bakoitzak gero argitalpen bana izan zuen. Azpimarra daiteke, gainera, bi gobernuen arteko argitalpen partekatuak egin ahal izan zirela: Estebe Petrizan eta Jose Luis Mendozaren garaiak ziren haiek. Testu arriskatuak ziren argitalpen haietakoak.

Zergatik arriskatuak?

Seriotan egin gabe dagoen historia bat idaztea, oso zaila da. Oraindik euskararen historia soziala hastapenetan da-

go, eta denbora kostatuko zaigu egitea. Beraz, ezin duzu zuk *Euskal Hitz* egin? Hori ere gezurra da. Dakigunaren berri eman behar da. Jakin behar da noraino dakigun zerbait, eta nondik harago ez dakigun. Baina hori neurtzea ez da beti erraza.

***Bidegileak* bildumaren lehen arduradun izan zinen. Zure burutazioa izan zen?**

Ez dizut esango nire burutazioa izan zenik, Mari Karmen Garmendiak eta bere taldeak hartu zuten horretarako erabakia. Ez zen alferrik izan: dagoeneko, euskaltzale eragileen dozenaka biografia atera ditu bildumak. Une hartan denok lan berean genbiltzan, eta logika berean joan zen hori. *Euskal Hitz*en barruan, koadernotxo batzuk atera genituen lehenengo, bildumakoak izan gabe. *Bidegileak* horren segida bezala da.

Aldaketa garaia *Jakinen*

1989 *Jakinen* aldaketa urtea izan zen: taldekideen sekularizazioa eta Jakinkizunak enpresaren sorrera, dena batera etorri zen.

Bai. Jakina, ez dator dena batera kasualitatez. Gure pentsamendu sozial eta kulturalen, *Jakin* ez da izan sekula ordena erlijioso batentzat edo Elizarentzat egindako lana, baizik eta Euskal Herriarentzat egin nahi izan dugun lana, Euskal Herri hori maite eta berarekin arduratuak sentitu garelako. Hori garbi egon da. Hasieratik horrela izan da eta beti horrela izan da. Bai praktikan, bai norberaren kontzientzian. Horrek ez du esan nahi guztiok, azkenaldian ibili ginen bospasei lagunok, hori modu berean bizi izan dugunik. Hori ere ez. Hor egon garenok oso ezberdinak gara izaeraz, eta neurri handi batean baita kultur kezka ere, eta prestakuntzaz. Ez gara egon espazio sozial berdinetan, ezta alor kultural berdinetan ere. Joeraz eta hautapenez, bakoitzak bere bidea egin du, eta elkarren osagarri izan gara neurri handi batean. Gero, zorte handia izan dugu, elkarrekin lan

egiteko gaitasun hori izan dugu, zeren eta orokorrean taldeak desegin egiten dira, eta gurean gauzak aldatu egin dira, baina ez desegin.

Aldaketa 1989 eta 1990ean gertatu zen, erabaki pertsonalak direla medio. Joan Marik fraidetza utzi zuen, Joxek ere bai, eta nik geroxeago.

Zuk zer urtetan?

1990ean. Erabaki pertsonal horien ondorioz, *jakindarrok* eta frantziskotarrek beste formula juridiko baten barruan lan egitea erabaki genuen. Azken urteetan, lehenago Elizarenak ziren hainbat gauza elkarte laikoetara pasatu ziren. Gurean ere horrelako zerbait gertatu zen, baina ez gauza bera, zeren eta lehengoek jarraitu genuen, baina beste formula juridiko batekin eta lankidetzaz berri batzuk bilduz. Pauso naturala bezala izan zen, nolabait aldizkariari eta bertako eginkizunei beste testuinguru libreagoa emanda. Hortik sortu zen Jakinkizunak.

Inori ez zitzaion burutik pasatu, adibidez, azken 15 urteetan aldizkariaren zuzendari izandakoak, Joan Marik, zuzendaritza utzi behar zuenik, aldizkaria frantziskotarrena zelako.

Geroztik, beti Jakin Taldean jarraitu duzue.

Bai. Gertatzen da nire dedikazioa ez dela garai batekoa, hain zuzen formula hori horretarako ere bilatu zelako, askatasun malguagoan ibili ahal izateko.

Zer dela eta, zer gogoetaren ondorioz, erabaki zenuen fraidetza uztea?

Ez naiz izan bizi-ibileran zirt-zart egiten dutenetakoa. Edozein pertsonak bere bilakaera du barrutik. Ikusi nuenean Eliza ofizialak apaiz bati eskatzen zizkion gauzetarako ni ez nintzela jada pertsonarik egokiena, erabaki nuen, Elizarekiko eta nire buruarekiko jatortasunez, lotura-mota instituzional haietatik kanpo neure gisarago ibili behar nuela, gauzak zuzen egiteko.

Gero, praktikan, 1990etik hona, erlijiotasunaz, oro har, eta Elizaren historiaz askoz lan gehiago egin dut, aurreko 30 edo 40 urteetan baino. Hau da, arazo erlijiosoak eta ez-erlijiosoak biziki interesatzen zaizkit, baita Euskal Herrian azken mila urteetan, gutxienez, errealitate horrek izan duen pisu historikoagatik ere. Ez dut zuzeneko interes bera erlijiotasunak hartu ohi dituen diseinu instituzionalen defentsan, eta ez ditut maite zurruntasun erlijiosoak. Horren guztiaren historia bezala gaurkoa ere kezkatu eta bilatuz begiratu ditut, erlijiotasunak eta ateismoak izan dituzten historia eta unibertsaltasuna aintzakotzat hartuta. Gure iragana ulertu nahi duen orok begiratu beharko du lehentxeago eta geroago historia horren alde erlijiosoak ere.

Euskal Herriko historia erlijiosoaren gainean ikerketa lan egite hori kezka intelektualetik datorkizu, edo baita fedetik ere?

Nik dimentsio pertsonal erlijiosoak badut. Bilatzailea naiz. Uste dut mundu honetan bilatzailea izan behar duela gizakiak, misterioa gara eta misterioan bizi gara. Ez da dena raziionaltasunean bukatzen. Historiako eremu hori aukeratzean, neure bizitzako bizipenak daude aurrea: ikasketak, adiskideak, jakin-mina, eta abar. Baina iker eremu horren aukera egitera bizitzako ikerlan ekonomiak ere eramanez (besteak beste, Kandido Zubizarreta frantziskotar artxibozainaren laguntzak), eta gure herriarekiko begiramenak, noski. Ez naiz fedearen eta fedeak sustatzeko historialaria. Informatu egin dezaket, neurritxoren batean, betiere gizarte sekularizatu bateko aniztasun erlijiosoak onar dezakeen moduan. Hori nahiko nuke, behintzat. Horretarako idazketa pertsonalaren ondoan talde-lana sustatzen ahalegindu naiz. *Euskal Herriko Erlijioaren Historian* ikus daiteke hori [Arantzazu, 2003].

Ikastolen historia ikertzeko ere pauso batzuk emana zara.

Bai. Gauzak batez ere hasi egin ditut batzuetan, ondorengo pausoak errazteko. Kasu honetan ere bai. Ni deitu nindu-

tenean lan horretara, esan zidaten ikastolen historia egin behar zela. Erantzun nien ikastolen historia osorik ez zegoe-la egiterik. Lanak falta zirelako eta dokumentazioa behar bezala ez zegoelako. Lehenengo artxibo bat egin behar genuela, hori errazteko. Eta hor aritu nintzen urte pare bat edo. Egitasmoa egin zen lan horretarako, eta liburua Irargik argitara eman zuen: *Historia baten bila* [1991]. Gero Eba Gaztañazpi historialari oriotarrak jarraitu zuen lan horrekin. Altxor ederra bilduta dago lekuko en testigantzekin.

Era berean, Jesus Atxari (Nafarroan ikastolagintzan hala ko lana egin zuenari, alegia) eskatu genion bertako ikastolen artxiboa egiteko. Elkarrekin ibili ginen, baina lana berak egin zuen. Artxiboa berak prestatu zuen eta ikastola batzuen historiak ere idatzi zituen. Historia horiek ez dira historia helduak, ez dira historia bukatuak, baina galtzear zegoen informazio asko bilduta dago orain.

Eusenorren proiektua lantzen ere parte hartu zenuen, ezta?

Ez. Hor nire lekua oso apala izan zen. Horko langile fina eta behar besteko probetxua atera ez geniona Paulo Agirrebaltzategi da. Sekulako lana egin zuen, euskarazko entziklopedia handi bat izateko. Hori egiteko irizpide eta ezagumendu asko utzi zuen. Nire funtzioa, momentu batean, harremanena izan zen: proiektuaren berri eman erakunderen batean edo bestean, alderdi politikoei azaldu eta abar.

Zortzi liburukiko entziklopedia argitaratu zen azkenean. Baina proiektua hori baino handiagoa zen, ezta?

Ehuneko hamarrean edo ehuneko bostean gelditu zen proiektua. Ez zen hori. Beste gauza bat behar zen: euskal mundutik mundua pentsatu, euskaraz pentsatu eta Euskal Herriarentzat eman.

Zerk huts egin zuen?

Enpresen arteko interes txikiak eta politikarien ezina. Salbuespen bat egingo dut argia: momentu horretan, Mari

Karmen Garmendia eta Jose Antonio Ardantza proiektuaren alde egon ziren. Ulertu zuten eta aurrera eraman nahi izan zuten. Baina ziur aski alderdiak berak eta Jaurlaritzak, sortu zen iskanbilagatik, ez zuten indarririk izan. Gizartea lehiaketa bat da, eta lehiaketa horretan ez dira beti gauzak behar diren bezala ateratzen.

Kulturaren Aldeko Euskal Fundazioan

1994an Kulturaren Aldeko Euskal Fundazioan hasi zinen lanean, Juan Zelaiak babesten duen Fundazioan. Nolatan?

Zelaiak deituta, beste batzuek bezala bilera batzuetan parte hartu nuen, euskal kulturaren alde zer egin zitekeen begiratzeko. Dozena bat lagun biltzen ginen, kulturakoak. Tartean zegoen Juan Zelaia: diruduna da, ondasun batzuk baditu eta kezka batzuk baditu, eta pauso berri bat eman nahi zuen. Pauso berri bat, zertarako? Nire burutan, eta uste dut bere burutan ere bai, Euskal Herriko burgesia dirudun euskaltzalerik balego, burgesia hori ere gure eginkizunetara erakartzeko. Bere dirua jarriz eta bere baliabideak eskainiz, Fundazioa ideia horrekin sortu zen. Berak esan zidan ea prest egongo nintzatekeen horrelako gauza batean parte hartzeko.

Geroztik, Fundazioak bidea bere gisa aldakorrean egin du. Lehenengo fase batean, etortzen ziren iradokizun sozial eta kulturalak hartzen zituen, begiratzen zituen eta ahal zuen neurrian laguntzen. Gerora, Fundazioa askoz ere lan apalagoetara etorri da. Zuk badakizu orain Zelaia Euskal Herriko komunikabideetan sartuta dagoela.

Noticias taldean, bai.

Fundazioa orain bizirik dago, bere etorkizuna izango du, beharbada laster ekimen berri batzuk ere bai, baina oraingoz mugatuta dago. Duela hamarren bat urtetik hona, saiakera saria, Pamielarekin daramaguna, eta musika beka bat, Eresbilekin, sustatzen ditu.

Fundazioan aritze horrek babesa eman dizu zure ikerketa lanak egiteko?

Hau esan beharra dago. Alde horretatik sekulako zortea izan dut. Urteak ere baditut, hamar urte badira erretiroa har nezakeela, baina ez nago erretiroan. Fundazioak aukera eman dit nik nituen euskal kezkak aurrera eramateko, eta egiten ez ziren gauza batzuk egiteko denbora eman dit. Alde horretatik, Fundazioaren idazkaritza daramadan aldi berean, beste lanetan ere banabil.

Orain, adibidez, bi urte pasatxoan egon naiz Euskaltzaindiarentzat lan egiten, euskararen historia sozialerako talde bat sortzen, Fundaziotik utzita. Hau da, Fundazioak lagundu du nire lana Euskaltzaindian.

Euskal Herrian oso ugaria ez den mezenasgo moduko bat bizi duzu, beraz.

Bai, eta horren ondorio izan dira urte batzuetan egindako lanak. Adibidez, institutu erlijiosoei buruz Arantzazun egindako kongresua Fundaziotik egina da niri dagokidan neurrian. Hor argitara eman diren liburu marduletan Fundazioak esku zuzena izan du.

Fundazioa sortu zenean Euskal Herriko burgesiaren diruak kulturara bideratu nahi zenituztela esan duzu. Mezenas gehiago, alegia.

Gure Fundazioaren ametsetan zegoen, ez laguntzaile bat, mezenas bat, baizik eta dozenaka batzuk edukitzea. Amets hori ez da oraindik bete, egoera sozio-politikoak ere ez du lagundu eta. Etorbizunak erakutsiko du urak nondik doazen.

Azkenaldiko lanak

Euskaltzaindian Joanes Etxeberri proiektua zuzentzen aritu zara, Euskararen Historia Soziala lantzen, alegia. Zure ibilbide baten bidean dator lan hori, ezta?

Bai, bide hori *Euskararen Liburu Zuriarekin* hasten da ni-retzat. Historiografian, orokorrean, zu joaten zara historia-

ko eskuliburu bat hartzera, eta esplikatzen dizute herri baten ekonomia nolakoa izan den, artea nolakoa izan den, espiritualitatea nolakoa izan den, nola egituratu den bertako agintea... Inork ez du hitz egiten, historiografian, hizkuntzei eta hitzunei buruz; nola hizkuntza batzuk zabaldu diren munduan, zergatik beste batzuk hil.

Eragin sozialen kontzientzia *Liburu Zuriarako* egindako lanean piztu zitzaidan. Harrez gero, beti saiatu naiz, gutxi asko, lantxo batzuk egiten, baina beti norabide horretan. *Euskal Herria* liburua egin genuenean, hor kapitulu batzuk hizkuntzari buruzkoak badaude, neure artikulu luze bat ere bai, euskal idazleek hizkuntzari buruz zer pentsatzen zuten esplikatu. Horrela iristen naiz *Euskal Hitz* erakusketara ere. *Bidegileak* bildumak ere asmo bereko bidea egin du. Eta gero, edozein historia egin dudanean, gizarteko edozein gauza eskuartean ibili dudanean, beti galdetu diot nire buruari: eta hizkuntzarena zertan da?

Joanes Etxeberri proiektua da zure betiko kezka horri sistematikoki erantzuteko lehenengo saioa?

Nire asmoetan zegoen euskararen historia serio bat egitea, askoz landuagoa, eta denbora bat ematea horretan. Irtenbidea ez da izango nik egingo dudana, baizik eta Euskaltzaindiak egingo duena. Nire asmoen artean dago, gauzak ondo bideratzen baldin badira, nik dauzkadan informazioak nolabait Euskaltzaindiari pasatzea, eta iker eremu honek izan dezala gidaritzza on bat. Esku onetan dago orain egitasmoa.

Horretan zabilta aspaldian, ezta?

Bai. 2007ko apirilean onartu zuen Euskaltzaindiak berak eskatuta idatzi nuen egitasmoa; geroztik, lantaldea ere eratu da, lehenengo lan-saioak bidean dira, metodologia landu dute, bereziki Mikel Zalbide euskaltzain eta zuzendari berriak. Nik 2010eko martxoan utzi nuen zuzendaritza. Nire azken lana *Argibide bibliografikoak* liburua argitaratzea da, eta Euskaltzaindiaren liburu-sorta berri bati hasiera ema-

tea, betiere Euskararen Historia Sozialaz ariko dena. Oraingoz zintzilik dago «Eliza eta euskara» alorreko proiektu egingarri bat. Osasuna eta astirik banu, heldu beharko nioke horri, hurbilena dudan arloa baita.

Segura jaioterriari begira ere egin duzu ikerketa historikoa. Denbora-pasa edo historialariaren lan zorrotza?

Bietatik dago. Beti ere gauzatxo batzuk biltzen ibili nintzelako eta arrasto batzuk banituelako iritsi zen nire eskuetara gaia. Nire buruarekin ez nintzen batere fidatzen, eta esan nuen: noan lehenengo historialari benetakoekin, Gipuzkoa ezagutzen dutenekin, lan egitera. Koordinazio lana hartu nuen, aldi berean pare bat lan neuk eginik. Horrela, 32 lagunekin egin genuen lehenengo liburua: *Segura, historian zehar* [2003]. Horrekin batera, ipuin batzuk egin zizkigun Koldo Izagirrek, geuk eskatuta, *Marigorriren* herriko istorioekin. Hori dena euskaraz zegoen, euskaraz bakarrik. Horko lan asko jatorriz erdarazkoak dira. Gero, kanpokoentzat bereziki, bi liburu egin ditugu gaztelaniaz: monumentuei buruzkoa, lan-kidetzan egina, *Segura en su arte y monumentos* [2006], eta bertako historia orokorrari buruzkoa, nirea, *Segura, en su pasado y camino* [2006]. Egindakoetan maiteena sozio-biografikoa da: *Segurarren historia. Bizitzak eta aurpegiak* [2006]. Horrek herriko hainbat familiaren barne-bizitzara hurbiltzeko aukera eman zidan, pertsonak gertutik ezagutzeko parada.

Urteak dira erretiroa hartzeko adina duzula, baina ez zaude erretiratuta. Asmorik ez?

Ez. Zertarako? Ez dut behar. Nahi dudana egiten ari naiz, eta barrutik behar dudana egiten ari naiz. Fundazioan funtzioen bat badaukat oraindik, eta edukiko dut ziur aski. Beraz, hor nago.

Zein dira gaur eskuartean edo buruan daukazun lehentasunak, lanari dagokionez?

Aipatu dut Euskaltzaindiko liburu-sorta berria eta bertako lana. Gainerakoan, baliteke egindako idazlanak Interne-

tera eramateko egitasmoren bati heltzea, euskal erlijiotasunaren historia erlijio-anitz baten premia badago. Horretan nahi nuke zerbait sortu, etorkizun sekularizaturako balio lezakeen zerbait, alegia. Gero, ikerlan gehiegi dut erdibidean geldituta, begiraturen bat eman beharko zaie horiei ere.

Balantzea egiteko ordua iritsi zaigu. Zure belaunaldiak, euskal kulturaren arloan, zertan asmatu du eta zertan huts egin du?

Belaunaldi bezala, euskaltzale kezkatu izan garen neurrian, ez dugu noski lortu nahi genuen guztia. Ezta gutxiagorik ere. Baina lortu dugu geuk 1950etan lortuko genuela uste genuena baino askoz gehiago. 1950eko urte haietan, Zaitegi batek Ikastetxe Nagusia, Unibertsitatea, egin behar genuela esaten zue-nean, baietz esaten genion, horretara gindoazela, baina sinetsi ez genuen sinesten posible izango genuenik. Hala ere, sinesten genuena baino gehiago egin dugu. Ikastola sortu zuten gurasoek ez zuten pentsatzen haurtzaindegira joatean, seme-alaba haur haiek egunen batean goi-ikasketak euskaraz egin ahal izango zituztenik. Kazetariek, gehienez ere, astekari bat amesten zuten. Inork ez zuen pentsatzen egunkari bat izango genuenik, euskaraz, hamar mila edo hogeita mila ale salduko zituena. Oraindik ez zegoen inoren burutan. Bilatzen genuen, baina ez genuen aurreikusten errealitate bezala.

Belaunaldi honek lortu ditu hainbat garrantzizko gauza. Bat, hizkuntza nazionalaren batasunerako bide bat, corpusaren aldetik. Bi, lortu du, inon gutxitan bezala, gizarteak hori onartzea, denbora laburrean eta diziplina handiz. Horren adibidea da Euskaltzaindiak berak duen itzala. Horretan asmatu dugu, iritzi eta gustu pertsonalen gainetik, guttion funtsezko batasunari leku egiten. Euskara, bake-garaian lehenengoz, hizkuntza ofiziala da; euskara, eskoletan dago, hedabideetan, administrazioan, liburugintzak gora egin du, bertsolaritzaren loraldia bikaina izan da, euskal li-

“

Lortu dugu geuk 1950etan lortuko genuela uste genuena baino askoz gehiago

”

“

UZEIren asma-
zioari, euskararen
historia sozialaren
garrantziaren
predikuari eta
Euskal Herriko
historia erlijiosoan
egindako lanari
begiratzen diet
harrotasunez

”

teraturak sariak jasotzen ditu. Azken mende erdian sekula baino indartsuago eta argiagoa izan dugu ondare linguistikoaren kontzientzia. Hala ere, dena dago, alor bakoitza, osatzeko eta hobetzeko.

Gure belaunaldiaren utopia batzuk lortu ditugu neurri handi batean, geuk espero ez genuen neurrian. Hala ere, bistan da ez dugula oraindik lortu hizkuntzaren etorkizuna segurtatzea.

Zuk zeuk egindako eta gidatutako lanetatik zeri begiratzen diozu harrotasunez?

UZEIren asmazioari, euskararen historia sozialaren garrantziaren predikuari eta Euskal Herriko historia erlijiosoan egindako lanari. Dena ere oso apala, baina premiazkoa. Jada indarrean den belaunaldi gazteagoak du hiruretan ere ondoko hitza. Hasitakoek izango ahal dute segidarik!¶

-
1. Gilson, Etienne (1948): *La filosofía de san Buenaventura*. Buenos Aires: Desclée de Brouwer.
  2. *Euskera* VIII-IX, 1963-1964, 336-371.
  3. Azurmendi, Joxe (2007): «Hizkuntz ereduaren eztabaida», *Jakin* 158, 77-120.
  4. Iztueta, Paulo (1991): *Orixe eta bere garaia*. Donostia: Etor, 950-969.
  5. Intxausti, Joseba (1960): «Euskalerrit'ik Europa'ra», *Yakin-en geigarri* I/3-4, 1-2.
  6. Agirrebaltzategi, Paulo (2007): «*Jakin* aldizkaria. Debeku eta oztopo administratiboan historia: 1961-1977», *Jakin* 162, 71-93.
Zuzendaritza (1982): «Prentsa-legearekin borrokan», *Jakin* 21, 272-276.
  7. «El cristianismo, mensaje de salvación para los pueblos» (1974).
  8. Gaur egun, Euskadiko Kutxa.
  9. Azurmendi, Joxe (1982): «UZEI auzitan eta normalizazio bideak auzitan», *Jakin* 23, 77-120.
  10. Askoren artean (1978): *Euskararen Liburu Zuria*. Bilbo: Euskaltzaindia.
  11. Askoren artean (1984-1985): *Euskal Herria. I. Historia eta gizartea. II. Errealitate eta egitasmu*. Arrasate/Arantzazu: Lan Kide Aurrezkia/Jakin.

Joseba Intxaustiren argitalpenak

Joseba Intxaustiren argitalpen ugarien artean, berak idatzitako eta zuzendutako liburuen zerrenda dator behean. Liburu horiez gain, hainbat eta hainbat artikulu ere argitaratu ditu, besteak beste, honako aldizkari hauetan: *Gure Izarra*, *Jakin*, *Anaitasuna*, *Egan*, *Euskera*, *RIEV*, *Sancho el Sabio*, *Hermes*, *Hemen*, *Ikastaria* eta *Vasconia*. Liburu atal, hitzaurre eta epilogoen artean, hirurogeitik gora lan ere argitaratu ditu.

Liburu eta liburuxkak

Euskal Aditza: Gipuzko-bizkaierak. Paradigmas verbales y método racional para su estudio. Arantzazu: Jakin, 1960. 172 or.

Las 7 lecciones del «Euskal Aditza». [Arantzazu]: Impr. Icharopena, 1965. 28 or.

Iraultzaren hildotik. Arantzazu: Jakin, 1972. 198 or.

Mendez mende Histori agiritegia. Gidaliburua. Donostia: Elkar, 1987. 67 or. Irakasleentzako *Histori agiritegia*-ren gidaliburua.

Euskara Nafarroan. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza, 1989. 32 or.

El vascuence en Navarra/Euskara Nafarroan. Iruñea: Nafarroako Gobernua, 1989. 28 or.

Euskara, euskaldunon hizkuntza. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza, 1989. 212 or.

Euskara, Denona. Iruñea: Nafarroako Gobernua, 1989. Liburuxka grafikoa.

Euskal Herria, el país de la lengua vasca/Euskal Herria, le Pays de la langue basque/Euskal Herria, The Country of de Basque Language/Euskal Herria, das Land der baskischen Sprache. Gasteiz/Iruñea: Nafarroako Gobernua/Eusko Jaurlaritza, 1991. 32 or. Lau liburuxka ezberdin.

Historia baten bila. Euskal Eskolaren iraganaz (EHIHren Proiektua, 1990). Bergara: Irargi, 1991. 231 or. Ikastoletako

ahozko historia eta agiri idatzien bilketarako gidaliburua: lan-prozedurak eta plangintza orokorra.

Euskera, la lengua de los vascos. Donostia: Elkar, 1992. 232 or. *Euskara, euskaldunon hizkuntzaren gaztelaniazko edizio eguneratua*. Xabier Kintanaren itzulpena.

Euskara, la langue des Basques. Donostia: Elkar, 1992. 232 or. *Euskara, euskaldunon hizkuntzaren erdal edizio eguneratua*. Jean-Michel Robert-en frantses itzulpena.

Euskararen iraupena Nafarroako gazteleran/En torno a la Exposición «Pervivencia del Vascuence en el Castellano de Navarra». Iruña: Nafarroako Gobernua, 1993. 96 or.

Euskara Araban/El euskera en Alava. Gasteiz: Eusko Jaur-laritzak, 1994. 28 or. Osorik gaztelaniaz ere argitara eman zuten Jaur-laritzak berak, urte berean: *El euskera en Alava*.

Aportación de personal de Euskalerría al movimiento regular franciscano. Zarautz: [Frantziskotarren komentua], 1998. IV + 443 + 6 or. Egileak hiru dira: J. Intxausti, L. Agirrezabala, Manuel Beraza. Intxaustiren lankidetzak gidaritzarena izan zen. Argitalpen mugatua.

Euskal historialariak eta frantziskotarrak. Azterketa historiografikoa. Arantzazu: EFA, Frantziskotar Argialetxea, 1998. 275 or.

Gure herriko frantziskotarrak. Herrietako historia garaikidea. Arantzazu: Edizio Frantziskotarrak, 2002. 302 or.

Donostiako Egia Auzoa. Donostia: Kutxa Fundazioa, 2004. 180 or. Artikulu gisa argitara emana: *Boletín de Estudios Históricos de San Sebastián* 38, 2004, 343-514.

El claustro vasco (1875-2000). Ensayo sobre la historia contemporánea de los Institutos religiosos en Euskal Herria. Donostia: Kanpio-15, 2004. Argitaraldi ez salgarria. Bestalde, Lur Entziklopediak argitara emana.

Un Convento en la ciudad. Crónica del siglo XX. (Historia de los franciscanos en San Sebastián y Egia-Atotxa). Donostia: Kutxa Fundazioa, 2005. 474 or.

Segurarren historia. Bizitzak eta aurpegiak. Segura: Segurako Udala, 2006. 686 or.

Segura en su pasado y camino. Segura: Segurako Udala, 2006. 316 or.

Los alaveses en el Santuario de Arantzazu. Barrundia: Barrundiako Udala, 2007.

Elkarlaneko liburueta-ko zuzendaritzak

Jakin Sorta eta Jakin Liburu Sorta bildumen urte horietako liburuak. 1971/1974.

Euskal Herria. I. Historia eta gizartea. II. Errealitate eta egitasmu. Arrasate/Arantzazu: Lan Kide Aurrezkiak/Jakin, 1984-1985. Bi liburuki.

Gizadiaren Historia mendez mende. I. Aro Modernoa. II. Aro Garaikidea. Donostia: Elkar, 1985-1987. Bi liburuki.

Mendez mende Histori Agiritegia. I. Historiaurrea/Antzinatea. II. Erdi Aroa. III. Aro Modernoa. IV. Aro Garaikidea. Donostia: Elkar, 1987.

Euskal Herriko Lanbide-Heziketa/La Formación Profesional en Euskal Herria. 1943-1993. Eskualde bateko historiari: Zarauzko Langintza-Eskola. Desde una experiencia comarcal: la Escuela Profesional Obrera de Zarautz. Zarautz: EPO, 1995.

Arantzazu. Euskal Santutegi bat XX. mendean / Un Santuario vasco en el siglo XX. Arantzazu: Edizio Frantziskotarrak, 2001.

Segura historian zehar. Segura: Segurako Udala, 2003.

Arantzazu. Ikerketa eta Saiakerak XX. mendeko historiari / Investigaciones y Ensayos sobre su historia en el siglo XX. Arantzazu: Edizio Frantziskotarrak, 2003.

Euskal Herriko Erligiosoen Historia. Familia eta Institutu Erligiosoen Euskal Herriko Historiaren I. Kongresuko Aktak. Arantzazu: Edizio Frantziskotarrak, 2004. Bi liburuki.

Segura en su arte y monumentos. Segura: Segurako Udala, 2006.

ARTEA 103

Sarrera • Ugazaben saria • Ekitaldi-arte
Etorkizunaren iragana • Elkarrizketa isila
Gibel solasa

HAIZEA BARCENILLA

TEKNOZIENTZIA 109

Leioatik Donostiara • Nobelak
Publikazioak ikertzaile-kopurua baino azkarrago
Benoit Mandelbrot
Nola begiratzen diogu zientziari?
Publikoa eta pribatua • Sare elektriko intelijentea

INAKI IRAZABALBEITIA

LITERATURA 115

Literatur bideak I
Literatur bideak II
Literatur bideak III

GOIZALDE LANDABASO

SOZIOLINGUISTIKA 122

Hautua • Hizkuntza: ispilu eta erreproduktore
Gizarte arauak aldatzeko: hizkuntza plangintza
Ezkorra vs baikorra • Hautu batzuk

LIONEL JOLY

GLOKALIA 131

«Langileak oraindikan...
Frantzian udazkenean
«Labexomorro, labexomorro...»

JOSU LARRINAGA

Sarrera

Hamabi ordu autobusean iragan eta gero, azkenean iritsi naiz Murtziara. Ondoan nuen gizon heldua Benidormen jaitxi da, «Espainiako hiririk kosmopolitena», azaldu dit: dirudienez, 110 nazionalitate desberdineko biztanleak ditu. Horretaz gain, «munduan metro karratuko etxe orratz gehien dituen bigarren hiria da, Manhattan eta gero» eta «Europako skylinerik harrigarriena du», kontatu dit nire bidaideak harro. Ez nintzen sekula Benidormen egon; autobusa hara heldu denean hotzikarak sartu zaizkit, eta susmatzen barenen ere, gizonak eta nik oso balio desberdinak ditugula konfirmatu dut nire baitan.

Murtzia, aldiz, hiri arrunta dirudi: betiko inguruneko auzo aspergarriak, nolabaiteko xarma duen hiri-zentroa eta jende piloa taberna eta terrazetan. Murtziara etorri banaiz Manifesta ikustera izan da, eta ondorioz, ez dut hiria bisitatzeko horrenbeste denborarik izango; baina tira, hobe da beti erakusketa mordo ikusi eta gero, pote bat hartzeko, leku atsegin batean egotea.

Ugazaben saria

Mario Vargas Llosak irabazi du aurten Nobel literatur saria. Idazle ezaguna, lehen liburuetan esperimenezko formal erakargarria eta errebindikazio soziala elkartu, eta egun aldarrikapen horiekin kontraesanetan erortzen den iritzi politiko publikoa eta sormen urriagoa erakutsi duen idazlea. Eta noski, espainolez idazten duena.

«Munduko idazlerik hobereana» kontsideratzen da Nobel saria jasotzen duena; zelako harrotasuna izan behar den ho-

nako baieztapena plazaratzeko. Hasteko, Suediako akademiako kideak direnez saria ematen dutenak, askoz ere hurbilago dituzte Europako eta mendebaldeko pentsamendu modu eta literatur tradizioak. Haien literaturaren ulerpena euren kulturengandik aski definitua dago, eta formatu desberdinak onartzeko zailtasun nabariak dituzte. Ahotsaren bidez igorritako sorkuntza narratiboak, esaterako, ez du Nobelean lekurik. Beraz, munduaren ikuspegi oso estua dugu sari horren jarraitzaileok, eta okerrera, horren kontzientzia pitin bat ere ez.

Izan ere, mendebaldeko ikuspegi hertsia duela ezin da uka. Saria jaso duten idazleen artean, ingelesa, frantsesa, alemana eta espainola erabiltzen dutenak ehuneko hirurogei dira. Atzetik datozen hizkuntza «txikiei» dagokienean, portugesa, daniera, suediera, norvegiera, greziera, japoniera eta errusiera dira nagusi. Mendebaldeko herrialde garatuetakoak edota gehiengo hizkuntzak hitz egiten dituztenak azkarragoak, sortzaileagoak eta berritzaileagoak ote gara orduan, literatura arloan behintzat.

Eurozentrismoari itzulpenaren arazoa gehitzen zaio. Suediako akademiako kideek ingelesa, frantsesa edo alemana hitz egiten dituztenez (hitz egitekotan), hizkuntza horietako idazleen lanak jatorrizko bertsioan irakurriko dira. Hizkuntza txikien proposamenak beti itzultzaile baten esku aurkeztu beharko dira, ordea; eta anitzetan, gainera, bi itzulpenen bidez, euskaratik espainolera eta horretatik suediera edo ingelesera, esaterako.

Itzulpenaren gaia ez da nolana hikoia, itzulpen bat egiten den bakoitzean interpretazio bat egiten baita ere. Beti daude esaldi berbera esateko modu ezberdinak, eta modu desberdin bakoitzak konnotazio bat du, esanahia aldatzen duen ñabardura zolia. Ezinezkoa da itzultzailearen subjektibotasuna, hots, bere testua ulertzeko modua, ekiditea. *Traduttore traditore* dio esaerak: itzulpenak jatorrizko esanahi anitzei traizioa dakar bere baitan.

Mundua handia da, eta komunikabide berrien bidez gero eta handiago eta aldi berean hurbilago dugula uste dugu.

Baina egia al da hori? Azkenean, hizkuntz nagusiak inposatzen dira komunikazio modu nabarmen bezala, eta talde txikiok, gutxiengo hizkuntzok, traidorez traidore joan behar dugu ustezko merkatu demokratiko eta irekira iristeko.

Ekitaldi-arte

Cartagenan gaude, Europa osoko artearen profesional eta kazetariz betetako bost autobus, Manifestak hiri honetan dituen egoitzak ikusteko prest, bienalaren sukarrak hartuta. MURAMean da aurkezpen ofiziala. Aurrez Manifestako zuzendari internazionalak egiten du hitz, horrelako ebentotan ohizkoak diren zorionak luzatuz eta abar. Ingelesez zuzentzen zaigu. Ondoren Cartagenako alkateak hartzen du hitza. Bere lehen esaldia, gogoratzeko modukoa: Vargas Llosak bart Nobela irabazi duenez, espainolaren gailentze eta garrantzia erakutsiz, bera hizkuntza horretan arituko da. Ole.

Ondoren, burgoikeriaz bere gobernuak hiriaren arrastu arkeologikoei onura ekonomikoa ateratzen zein ondo jakin duen azaltzen digu; nola ulertu duten ondareak, eraikuntza eta garapena geldiarazten badu ere, bere abantailak ere izan ditzakeela, gu bezalako (arte profesional eta prentsari buruz ari da) pertsonak erakarriz. Eta berdin jokatu nahi izan dutela arte garaikidearekin.

Itzultzaileak, lemari jarraituz, traidorearena jokatu du, oraingo honetan hizlariaren onerako, eta Vargas Llosa zoriondu ostean eskerrak ematera dedikatu da, politika kulturalen egia erakutsi diguten hitzak kanpokoei ezkutatzuz.

Etorkizunaren iragana

Herbehereei so gaude. Orain arte, Herbehereek izan dute Europako politika kultural interesgarriena eskaintzen zuen antolakuntza. Gobernuak dirua Fonds BKVB (Ikus-arteentzako, arkitekturarentzako eta diseinurako fondoak akroni-

moa) izeneko fundazioari ematen zion, hori zelarik gero profesional eta instituzioen artean banatzen zuena. Fundazioaren buruak ez dira politikariak, baizik eta arte munduko agenteak, esparru horren beharrak eta banakotasunak sakonki ezagutu eta aztertu ditzaketenak, eta politikariek haiengan delegatzen dute mundu kulturalaren antolaketa. Eta horrek oinarritzko desberdintasun bat markatzen du, esaterako, Euskal Herriko edo estatu espainoleko sistemarekiko.

Horrela, Herbehereetan beste lekuetan izaten ez diren erraztasunak eskaintzen zaizkie artean dabiltzanei: esaterako, bizitza profesionaleko momentu desberdinetan, eta ikasketak bukatu bezain laster, eskatu ahal dituzten soldata antzeko diru-laguntzak, hainbat urteetan luzatzen direnak. Izan ere, Grezian filosofoek denbora pentsatzen pasatzen zuten modu berean, Herbehereetan kreatibitateak bere jana behar duela ulertzen da, eta hori ikasketek, ikerketek, gogoetarako eta esperimentaziorako unek osatzen dute, denbora asko eta diru gutxi suposatzen duten prozesuek, alegia. Ondorioz, ikus daitezkeen helburuetara iristeko, ikusten ez diren pausoak sustatzen ditu hango politika kulturalak.

Euskal Herrian politikariek barre algarak botako lituzkete horrelako ideien aurrean. Guggenheimek ondo erakutsi die arteak, izan ere, giza garapena, kulturarekiko sentsibilizazioa, pentsamendu kritikoa eta kuriositatea baztertuz, dirua eman dezakeela. Horregatik, inoiz iritsi ez diren denboren malenkoniak begiratzen diegu Herbehereei.

Baina bertako egoera ere bukatzeaz dagoela dirudi, Europako lurralde anitzetan gertatzen ari den modu berean, krisia lagun, Herbehereetan eskuineko talde erradikala sartu baita boterean. Zabaltzen ari da gure mundu globalizatuan kapitalismoari eusteko grina, behar dena sakrifikatuz. Eta Herbehereetan sakrifizio hori kulturak jasango du. Ehuneko berrogeita hamarrean murriztuko da arte eta arkitekturrari zuzentzen zaion dirua, eta ondorioz, laguntzak ere moztu egingo dira. Aurrekaritzat hartzen genuen eredia iragan bihurtzeaz dugu, eta Herbehereetako kultura mun-

duak ez ezik, beste guztiok ere kolpe latza jasoko dugu. Mister Moneyk irabazi digu txanda.

Elkarrizketa isila

Laurent Grassok film bat sortu du Manifestarako: Cartagenako kostaldean barreiatzen diren bunkerrak, gotorlekuak, itsaspekoen gordelekuak irudikatu ditu, hiriaren hogeita hiru mendebalde bakoitiaren defentsarako posizio militarra erakutsiz. Filmak ez du hitzik, momentu batzuetan igotzen den makinaren antzeko zarata bat besterik ez, eta bestela, naturaren isiltasun zalapartatsua. Orokorrean, mendiak, lurmuturrak eta abandonatu itxurako eraikinak erakusten dira, eta zenbaitetan miliziaren fragatak eta bestelako ontziak, jostailuak balira lez ur lasaiaren gainean. Akzio nabarmenik ez dagoen arren, horrek izutzen du hain zuzen: konspirazio bortitza eta mingarriaren memoria eta aukera ezkutua, aldi berean.

Manifestaren gai orokorra Afrikako Iparraldearekin elkarrizketa da. Nire ustez, Grassok beste inork baino hobeto erakutsi du zein naturakoa den elkarrizketa hori. Lotsagarria da, estatu honek eta Europako besteek bultzatzen dituzten immigrazio legeak kontuan hartuz, non eta Espainian horrelako gaia proposatzea, leku desberdinetakook pozik, alai eta bizikidetzan egunak pasatuko bagenu bezala. Gure elkarrizketa modurik historikoena miliziaren bidezkoa izan da, bai gure ingurukoekin, bai gure artean, eta aldatzeko grinaren inpresioa ez du erakusten ez sistemak, ez gizarteak. Ez dakit Grassok lan hau gauzatzerakoan horren kritika zuzena ote zuen buruan, baina baietz pentsatu eta kape-la kentzen dut. Autopsien pabilioi zaharrean erakusten da filma gainera, eta ezin kasualitatea izan. Irudietan ez dauden hildakoek lekuaren memorian dira.

Beste artista eta komisario gehienek Afrikako Iparraldearekiko elkarrizketa hori ekidin dute gai bezala, eta ulertzeko da, aurpegi alai faltsu bat erakusteko, hobe delako bertan behera uztea saiakera. Gainera, zer dakite Hungaria, Is-

rael, Suedia, Ingalaterra, AEB edo Kanadako artistek Murtziako zonaldeko historia eta egungo egoerari buruz? Badi-ra noski denboralditxo bat bertan pasatu dutenak, eta horren inguruan lan egitera ausartu direnak, zenbait, Grasso moduan, bikainki; baina ulertzekoa da ere testuinguru horretan arrotz sentitzea, eta azken finean, haien testuinguruetan duten lanekin aurrera jarraitu nahi izatea.

Bitxia da, izan ere, arte munduaren joera. Erakusketen bidez globalizazio kapitalistari kritika egiten diogun bitartean, Cartagenan ukrainar baten ondoan ikusten dut herbehere-tar batek Melillari buruz egindako lana. Konturatzen al gara gu geu geure inkoherentziaz? Baina ba al dugu, erregimen mundialaren aurrean, horren kontra egiteko beste tresnarik, gure pentsamendu kritikoa sortzeko grina eta gure ekintza kulturala ez bada?

Gibel solasa

Manifesta gozatu eta sufritu ostean, beste hamabi ordu ditut autobusean etxean sofan botako naizen arte. Berriz ere Benidormen gelditzen gara, eta bidaiari adinduz betetzen zaigu busa. Oporretatik datoz Euskal Herrira bueltan, uda osoa bertan igaro eta gero. Skylinea begiratzen dut, zementuzko gorakada ingurune natural eder batean. Agian Benidorm aurkeztu beharko litzateke hurrengo Manifestaren egoitza izateko. Azken finean, hemen bai badakitela zer den kosmopolita izatea. ¶

Leioatik Donostiara

Aurreko zenbakiko artikulua bukatu nuen berri pozgarri hau ematen: Leioako Zientzia eta Teknologia Fakultateko matematikako karrerako lehen urtean epea bukatu aurretik matrikula-kupoa beteta zutela. Bada, Donostiako Kimika Fakultateko ere berri onak datoz, %50etik gora emendatu delako lehen urteko ikasle-kopurua.

Zientzia puruak berriz ere modan al daude? Egia esan, atzen urteotan gatzetxoan artean zientzia erakargarria egiteko gero eta ekimen gehiago egiten ari dira eta, akaso, fruitua ematen hasi dira. Hala bedi!

Nobelak

Urtero legez urriaren hasierarekin bat Nobel sariak iragarri dira. Zientziaren alorrekoen artean badira hainbat kontu aipagarri. Kasualitate hutsa izango da. Izan ere, irudipena izan nuen iragarpena entzun nuenean, oro har, sariak ematearen arrazoiak kaleko jendeak ulertzeko modukoak izan direla. Robert S. Edwardsi emaniko medikuntzakoa argi eta garbi horietako bat izan da, hain zuzen ere, 'probeta-umeak' sortzeko teknikaren aita izan baita. Ez du horrek esplikazio gehiagorik behar. Gizakion ugalketa-prozesuetan bi iraultza handi egon ziren joan den mendearen bigarren erdialdean: bata, berau; bestea, pilula antikonzeptiboa. Bi aurkikuntza horiek errotik aldatu dute umeak mundura ekartzeari buruzko gure jarrera, pertzepzioa eta ahala. *In-vitro* ernalkuntzak posible egin du milaka bikotek ume biologikoa izatea. Pilulak emakumearen sexu-jarduna libreagoa egin du eta umeak egitearekin zuen lokarria eten egin du.

Fisikaren alorrean Andre Geim eta Konstantin Novoselov errusiarrak saritu dituzte grafenoa aurkitzeagatik (ikus <http://eu.wikipedia.org/wiki/Grafeno>). Material horrek, karbono atomo bakarreko geruza batez osatuta dagoenak, ezaugarri fisiko deigarriak ditu eroankortasun elektrikoaren edo erresilientziaren ikuspegitik. Entenditzeko erraza. Sari horrek, halaber, beste ezaugarri deigarria du Nobelen historiari erreparatuta: sarituen gaztetasuna. Geimek 51 urte ditu eta Novoselovek 37 baino ez.

Kimikazkoa Richard F. Heck, Ei-ichi Negishi eta Akira Suzuki ikerlariak jaso dute, paladioak katalizatutako aklopa-mendu gurutzatuko erreakzioak garatzeagatik (ikus http://fr.wikipedia.org/wiki/Réaction_de_couplage). Besteak beste, botiken garapenerako asko usatzen badira ere horrelako erreakzioak, gaia ulergaitz samarra da kaleko pertsonentzat.

Publikazioak ikertzaile-kopurua baino azkarrago

Pertsona, talde, fakultate, unibertsitate edo herri baten maila zientifikoa neurtzeko baliatzen den neurrietako bat da ikertzaileek ospeko aldizkarietan publikatzen duten artikuluen kopurua. Esan izan da gurean gutxi publikatzen dela; euskal ikertzaileen produkzio idatzia urria dela eta ez dela herrialde garatuagoekin konparatzekoa. Egia da hori oro har, nahiz eta alorrik egon salbuespena dena.

Dena dela, Eustatek berriki argitaratu dituen datu batzuk bestelako ikuspegia demaiote auziari. Izan ere, 2002-2008 bitartean EAEko ekoizpen zientifikoa ikertzaile-kopurua baino gehiago hazi da. Ikertzaile-kopurua %20 pasatxo hazi da eta publikazioak %70. Produktibitate-igoera benetan deigarria izan da. Arrazoiak? Daturik gabe eta senari men eginez, esango nuke ikertzaile partikularren produktibitate-igoeraz aparte, zenbait alorretan publikazioek garai batean ez zuten garrantzia hartu dutela: ingeniartzetan eta zentro teknologikoetan bereziki. Kontuan hartuta horiek EAEko zientzia eta teknologia sarean duten pisua, tiradizo ederra eman dezakete.

Benoit Mandelbrot

Benoit Mandelbrot, XX. mendeko matematikaren izen handietako bat, urriaren 14an zendu zen, Cambridgen, 85 urte zituela. Oihartzun handirik ez du izan gure inguruko komunikabideetan, bidenabar. Matematika ez da berri, agi denez. Mandelbrotek *fraktal* hitza asmatu zuen 1975. urtean, egitura geometriko batzuk izendatzeko. Eta, harrez gero, esparru anitzetan aplikatu dira bere aurkikuntzak, fisikatik hasi eta finantzetaraino.

Mandelbroten obrarik bada euskaraz argitaraturik. Elhuyarrek *Objektu fraktalak* izenekoak publikatu zuen 1992an. Bertan teoria fraktalaren oinarriak argi eta ulertzeko moduan azaltzen dira. Jada deskatalogatuta dago, baina Koldo Mitxelena Kulturuneko liburutegian eskura dezakezu liburuan interesik bazenu.

Nola begiratzen diogu zientziari?

Gizarteak zientziari buruz duen pertzepzioa neurtu egiten duten hainbat agentek. Eurobarometroak European (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_en.htm), Fecytek Espainian (<http://icono.fecyt.es/contenido.asp?dir=05%29Publi/AA%29Percepcion>) eta Elhuyar Fundazioak Euskal Herrian (<http://laborategia.elhuyar.org/ikerketak.asp?lang=EU>).

Ba *Scientific American* eta *Nature* aldizkariak (bi-biok talde berekoak dira) zientziaren pertzepzio soziala aztertu dute aurten inkesta bat eginez. Badu azterketa horrek aurrekoarekiko desberdintasun nabaria. Aldizkariak beren irakurleen artean eginikoa da, alegia, zientziarekiko zaletasuna eta begirunea dutenen artean. Hortaz sesgo nabarmena du, bereziki zientziarekiko jarrera positiboagoak espero daitezkeelako aldizkariaren irakurleen artean sozietate osoan baino. Hala ere, emaitzaz interesgarriak dira hainbat ikuspegietatik. Hori dela eta, emaitzetako batzuk zuen esku jartzea delibe-

ratu dut. 21.000 lagunek erantzun dute, neronek tartean, eta horietako %19 doktore tituluaren jabe ginen.

Inkestan ohikoa izaten den galdera egin zen, hots, zein giza taldetan konfiatzen duten. Emaitza ez da harritzekoa: zientzialariengan dute konfiantzarik gehiena, eta gutxiena erlijio-agintariengan. Agintari publikoak gutxien baloratu-tako bigarrenak izan dira, iritzi publiko orokorrarekin bat eginez. Horrek zer pentsatua eman beharko liguke gure sistema politikoaren osasunari buruz.

Zientzialariei eta politikari buruz ere galdetu zaie. Aldagarritasun handia egon da erantzunetan. Esaterako, alemaniarrek ontzat jotzen dute eta erantzuleen %8k bakarrik esaten duen zientzialariak politikatik kanpo egon behar dutela, baina txinatarren %45ek zientzialariak politikatik kanpo nahi dituzte. Garbi dago gai horretan osagai kulturalak pisu nabarmena duela.

Krisi garaian non egin behar dira funts-mozketak? Galdera hori ere paratu zen eta hiru aukera jarri zitzaizkien: gizarte-zerbitzutan, defentsan edo hezkuntzan. Espero izatekoa zen gehiago zabal batek, %75ek, funtsak defentsa alorrari kentzearen alde egitea, baina deigarria da faktore kulturalak duen eragina. Europa eta Kanadan, erantzuleen %80 inguruk egin dufentsa zigortzearen hautua. AEBetan eta Txinan, berriz, %67k eta %61ek egin dute aukera hori. Frantzia erdibidean gelditu da: %73. Potentzia mundial izatearen edo izan nahi izatearen sindromea esan dakiok horri.

Zein zientzia-jardunez ageri da kezka? Kezken eta beldurren zerrenda ez dabil gizartean dabilenetik oso urrun. Erantzuleen %47k dio energia nuklearra bazter batera utzi behako litzatekeela; %26k uste du gobernuek ekimenak hartu beharko lituzketela jendea nanoteknologiaren arrisku ezezagunez babesteko; %23k ez du onartzen tximinoekin eginiko ikerketa; %22k uste du GMOek (*genetically modified organism*) onartu ezinezko ingurugiro-arriskuak dituztela eta soil-soilik %8k sukatzten du enbrioia ikerketan erabiltzea.

Arriskuez eta kezkez diferentzia nabarmena dago Europa eta AEBen artean. European %66 dira energia nuklearra arrisku bezala ikusten dutenak. AEBetan, ordea, %18 baino ez dira iritzi hori dutenak. Nanoteknologiaren alorrean antzeko erantzunak ematen dira AEBetan eta European. GMOen kasuan dager berriro ere desparekotasuna: AEBetan %13k arrisku moduan ikusten ditu eta European %27k.

Ez naiz gehiago zabalduko. Emandakoarekin nahikoa deritzot irakurleak zertzelada inportanteenak izan ditzan, zifrekin zorabiarazi barik.

Publikoa eta pribatua

Urriaren hirugarren astean EHUK eta UPNAk bikaintasun labela lortu dute Madrilgo Hezkuntza Ministerioak eginitako deialdi batean. Pozteko berria da eta ez bakarrik unibertsitate horiek lortuko duten diru-laguntza potoloagatik.

Nik bi aspektu azpimarratuko nituzke gertaera horren inguruan. Lehenik, elkarlana saritu da. EHU ez da bakarrik joan lehiaketara, *Donostia International Physics Center* eta *Tecnalia* izan ditu bidailagun. UPNAk beste hiru unibertsitateekin batera landu du bere proiektua: Zaragozako, Errioxakoa eta Lleidakoa. Sobra ere, saregintza saritu du epaimahaiak beste hainbat asperturekin batera.

Bigarrenik, publikoa pribatuari gainditu zaio. Mondragon Unibertsitatea eta Deustuko Unibertsitatea final-aurrekoe-tara iritsi dira, baina saririk ez dute lortu. Inportantea deritzot horri, gure sozietatean unibertsitate pribatuek (izan) dutelako kalitate-ospea publikoaren kaltean, eta familiek dirutza gastatzen dute bere seme-alaben unibertsitate pribatuen matrikulak ordaintzen. Ea sari horrek balio duen uste oker hori baztertzeko.

Ez dezala inork pentsa aurreiritzirik dudarik unibertsitate bi horien kontra. Guztiz bestela! Deustuko Unibertsitateak euskal herritarrei aukera eman zien bertan unibertsitate-ikasketak egiteko. Halaber, euskal filologia sortu eta bultzatu iza-

na bere positiboen zorroan ere sartu beharra dago. Mondragonek eredu propioa garatu du enpresatik gertu, goi-mailako irakaskuntzan beharrezko ere badena.

Urak bere onera etortzeko eta unibertsitate bakoitzari zor zaiona aitortzeko baliagarria izan daitekeelako azpimarratu egin dut.

Sare elektriko inteligentea

Auto elektrikoaren aldarria egin zenean joan den neguan Donostian, Iberdrolako nagusiak adierazi zuenez sare elektrikoaren hornitzea nahikoa izan zitekeen Estatuan 6.000.000 auto elektriko hornitzeko, energia elektriko gehiago sortu behar izan gabe.

Beste aldetik, AEBetako Obama presidentek ere egin du sare inteligentearen aldarria. Segurtasun-adituen artean kezka sortarazi du horrek. Zer esan nahi da sare inteligenteaz dihardugunean? Finean, energia elektrikoko sarea informazioaren eta komunikazioaren teknologiaz hornitzea esan nahi da. Horren bidez, eskaria eta eskaintza orekatu ahal izango lirake, energia alternatiboen iturri lokalak integratu eta kontsumitzaile bakoitzaren elektrizitate-fluxua optimizatu. Hortaz, sare elektrikoaren eraginkortasuna, eskuragarritasuna eta fidagarritasuna izugarri emendatuko luke.

Hainbat adituen iritzian, hori orain egitea kaikukeria izan-go litzateke. Zergatik? Zibersegurtasuna da muina, hain justu? Sare inteligenteak esan nahi du sare elektriko osoa elkar konektatuta dagoela. Beraz, pirata informatikoen erasoan menpe jartzen da sare elektrikoaren. Erasoan balizko ondorioak aurreikusteko ez da oso azitia izan behar: sare bera hondatzen sareko zona batzuk indarririk gabe utzi arte. Aditu horien ustez, sare inteligentean inbertitzen hasi baino lehen inteligenteagoa dateke sarearen segurtasunean hastea inbertitzen.

Proposamenak zentzuzkoa dirudi, sare elektriko segururik gabe gure zibilizazioarenak egingo baitzukeen ia!¶

Literatur bideak I

Aspaldi honetan alfer nabil literaturarekin. Tira, ez literaturarekin, literatura-euskarri tradizionalarekin: liburuarekin. Eleberri, olerki eta ipuinekin. Ezin dut orrialde batzuetatik gora irakurri. Asperduratik gorako zerbait da. Ezin kontzentratu lerroetan murgildu eta burua joan egiten zait. Nire aldarrearekin du zerikusia. Konpulsio sasoiaren ostean etorri ohi zait, asetasuna erabatekoa da eta atsedean sasoi hartu behar izaten dut. Ondo jabetuta aspaldi aurkitu nuen ordezkoa: komikiak. Orain (uler ezazu, irakurle, *orain* esaten dudanean azken boladari ari natzaiola) badirudi «eleberri grafikoa» izendapena modan jarri dela. Cool-agoa ei da eleberri grafikoa irakurtzen ari zarela esatea, zelanbaiteko maila-edo ematen dizulako. Prestigioak gora. Frogatua dut. Ez, antza, nik soilik. Izan ere, komikietako azaletan, maiz, adierazi egiten dute. «Urteko eleberri grafikorik onena». Horrek esan nahi du baduela liburu horrek zerbait gehiago. Mailaketan gora egiteko sariren bat irabazi behar da. Eta adierazi, jakina. Handienetan handiena Anguleman sariren bat irabaztea. Marketinarekin du zerikusia, baina egiten jarraitzen dute, ergo, funtzionatzen du. Caché-ak zerrura bidea hartzen du. Mundutxo honetan dabilizan askok ez dute maite izendapen berri hori. Eufemismo hutsa dela diote zenbaitek, gehiago saltzeko trikimailua besteek. Bada komiki eta eleberri grafikoaren arteko bereizketa egiten duenik. Nik uste dut hasi eta amaitzen den istorio bat dela, eta cooltasun gutxiago badu ere, komikia esaten diot. Edozelan ere, badirudi eguzki berritan dagoela literatura mota hau. Frantziar estatua da Europan ekoizle nagusia eta 2008an %10 egin zuen gora ekoizpenak. Eta tiradak, eta of course,

salmentek ere bai. Euskal Herrian badugu honetara emana argialetxe bat, Astiberri. 2001ean sortu zen. Katalogoa gero eta zabalagoa da eta sasoi berri hauetan pozteko arrazoiak egon badaudela diote handik. Gaitzerdi.

Askoren aburuz gorakada 1980an hasi zen Art Spiegel-en *Maus* lana kaleratzearekin. Arrakasta txiri-txiri ailegatu zaio. Gora bideak 90eko hamarkadan jarraitu zuen, batez ere 1992an Spiegel-en lanak Pulitzer saria irabazterakoan. Ez dakit zehaztasun erabatekoarekin ezar litekeen, baina lan horren garrantzia ukazezina da. Matazatu nintzen kontuan. Bide batez pentsatzen nuen aurkituko nuela kritikaren bat, argibideren bat nire hurrengo irakurketa ezarriko zidana. Sarean sartzerakoan, baina, badakizu hastapeneko asmoetatik oso urrun amai dezakezula. Tira, zenbait sailkapen azaltzen da. Irmotasun ikaragarriarekin ezartzen dute eleberri grafikoaren rankinga. Biribiltasuna, sarri, beldurgarria egiten zait; osterantzeko bideen ukazioagatik seguruen. Edo, behar bada, erabateko segurtasunak ahulezia gehiegi ezkututzen duela pentsatzen dudalako. Aurkitu nuen lehenengo rankingarekin ez nintzen oso ados geratu. Art Spiegel-en *Maus*, Marjane Satrapi-ren *Persepolis*, Chris Ware-ren *Acme novelty library*, Shigeru Mizuki-ren *NonNonBa* eta Antonio Altarriba eta Kim-en *El arte de volar*. Burura berehala pare bat izen etorri zitzaizkidan: Joe Sacco (*Palestina* itzela iruditu zitzaidan), eta Jiro Taniguchi (*Haruka Na Machi He/Barrio lejano*; *Chichi no koyomi/El almanaque de mi padre*). Euren berririk ez.

Beste sailkapen batean Daniel Clowes-en *David Boring*, Allan Moore eta David Lloyd-en *V for vendetta*, Dylan Horrocks-en *Hicksville*, Osamu Tezuka-ren *Adolf* edota Charles Burns-en *Black hole*. Harrigarriki, hirurehun bat erantzun jaso zituen artikuluak. Jendea ez zegoen ados emandako sailkapen horrekin. By the way, ni ere ez. Baztertutako izen asko ematen zuten, *Persepolis* edota Neil Gaiman-en batzuk. *Time* aldizkaria ere jokoan sartu eta bere sailkapena eman zuen. Allan Moore eta Dave Gibbons-en *Watchmen*, Art

Spiegelen *Maus*, Neil Gaimanen *Sandman*, Tintinen bat (*The adventures of Tintin: The black island*), Allan Moore-ren *Miracleman*, Alison Bechdel-en *Fun home*, eta Daniel Clowesen *Ghost world*. Zerrenda luzeagoa da, baina txundigarria egin zait gehientsuenak amerikar egileak, zehatzago esanda, anglosaxoiak izatea.

Zerrendak milaka eta milaka daude. Kalitatearen eta gustuen arabera izaten dira batzuk. Nik ez dut podiumik egin-go, horretarako olinpiadak daude. Hautaketak baztertzaileak izan ohi dira. Gustatu zitzaidan Marjane Satrapiren *Persepolis*. Gustatu zitzaidan Iranen irudi ezberdina eman zidalako eta jaso nuelako. Frederik Peeters-en *Pilules bleues/Píldoras azules*, samurra zelako. Baita Jessica Abel-en *La perdida*, bizia eta erreala egin zitzaidalako. Liluratuta geratu nintzen Joe Sacco eta Jiro Taniguchirekin, eta baita Edmond Baudoinen *Larleri/Arleri* laneko binetek erakusten zuten kolore poesiarekin. Baina hainbeste dira aipa nitzakeenak...

Kritiketarik eta saretik at aurkitu dut nire literatur ezinegona baretuko duenik. Marc-Antoine Mathieu-ren *Dieu en personne/Dios en persona*. Zerbait azalekoa, esan nion eza-gun bati. Abiapuntua interesgarria. Jainkoa in person Lurrera dator eta errolda ilara luze batean erroldatzeko zain dago. Bere txanda heltzen denean erroldatzaileak galdegiten dio izenaz. Berak «Jainkoa» erantzuten du. Abizena, jarraitzen du galdetzaileak. Eta Jainkoak, «Jainkoa» esaten dio. Hara, erantzuten du erroldatzaile azkarrak, Jainko Jainkoa zara? Noski, hortik gora denetarik gertatuko da.

Aukera baduzu eskura ezazu. Ez zaizu damutuko.

Literatur bideak II

Liburuetatik at literatura bideak aurkitzea ez da beti erraza. Baina onar dezagun: libururik eskuratu barik literatura asko eskura liteke. Esan nahi dut liburuaren mugarrietatik kanpo gero eta gehiago direla zantzuak. Pause. (Tira, beharbada beti izan dira.) Play. Ez naiz ari bizitzak eta oro har

egunerokotasunak uzten dizkigun eleberri edo ipuin edo olerki zati horietaz. Metroan entzun dezakezun solasaldi interesgarriaz edota konta diezazuketen istorio mamitsu bezain errealaz. Ez. Bota diezaiogun begirada egunkariei. Ez dakit noiz hasi zen, baina seguruen urte asko eta gehiago ditu. Izan ere, idazle handiek sartu irtenak hedabideetan egin izan dituzte sarri. Txikiek ere bai, noski. Gure kultura orrialdeetan idazleen izen-abizenak eta batzuetan irudi infografikoa ikustea ohikoa egiten zitzaigun. Baina apurka-apurka beste orrialdeetara pasatu dira. Iritzi-emaile, erreportari eta kazetari ere badira asko. Pause. (Horrek seguruen idazlearen ofizioaz azterketa sakon zein azalekoa egiteko balio du.) Play. Baina nik literatura aurkitzeko egin dut.

Esan genezake gure herriko egunkari gehienek badutela idazle bat zutabegile edo kolaboratzaile edo iritzi emaile. Ausartuko naiz esatera: prestigioa ere ematen du idazle batek hedabideetan. Kontua da idazlearen esanek asko dutela literaturatik. Pause. (Idazten duen oro idazle al da?) Play. Idatziko dute; ekonomiaz, politikaz, kulturaz, telebistaz edo kirolez. Egingo dute iritzi zutabea edota kronika arrosa. Baina idazlea beti idazle. *Berrian* egunero Anjel Lertxundik txoko finkoa du. Bertan irakur zenezake, esaterako: *Zikin jaio ginen; duintasunez hil gaitzela*. Egia da, kontestutik kanpo ez du zentzu askorik. Egunkariko orrialde bikoitietan bera, eta bakoitietan beste bikote bat. Xabier Gantzarain eta Itxaro Borda. Egunerokoari bakoitzaren ikuskera ematen diote. Egunkari horrek idazle gehiago ditu, besteak beste: Irati Elorrieta, Uxue Apaolaza (*Komeni da itzultzeko etxe bat baino gehiago izatea, bakoitza ahul, bat erorita, arrosa moztuak, itzultzekorik gabe noraezean ez geratzeko*), Garazi Goia (*Inporta zaizkigun horiekin benetako sentimenduak nahi dugun guztietan ez partekatzeak arduratzen gaitu batzuetan*), Irati Jimenez (*Jainkoak entzun nahi ditut nik ere. Isildu. Beharbada horrela aurkitzen dira gure sasoiaren, gure hizkuntzaren neurriko hitzak*). Gotzon Barandiaran (*Sortu dezagun etsairik edo lagunik egingo dugun kontuan hartu*

barik, ez dezagun hobetsi herrikideen miresmena, ez unean uneko agintarien babesa), Urtzi Urrutikoetxea, Iban Zaldua (*Zeren eta, azken finean, autofikzioak, artefaktu bezala funtziona dezan, idazlearen irudi publikoaren proiektio bat eskatzen dik, intentsiboagoa edo estentsiboagoa*), Juan Luis Zabalza, Jon Benito... eta soka amaibakoari akabukoa emango diogu. Asko dira, bai.

Gara egunkariak ere ez dio literaturari muzin egiten. Joxemari Iturralde, Eider Rodriguez, Sonia Gonzalez... hemen ere badira idazleak. Vocento taldeko egunkarietan ere bai; Arantxa Urretabizkaia, Jasone Osoro... Noticias taldeak ere badu mordoxka bat: Ana Urkiza, Juanjo Olasagarre, Juanra Madariaga (*Nola bizi daiteke horrela, dena galdu duzunean, bihar zer egingo duzun ez dakizunean?*), Irati Jimenez, Unai Elorriaga, Xabier Mendiguren Elizegi, Karmele Jaio (*Zure hiriaz hitz egiteko eskatu dizutenean orain dela hogeita hamar urte esandako topiko berak errepikatu dituzu. Baina atzo eta gaurko hiria berdinak al dira?*), Rikardo Arregi, Katixa Agirre, Jon Bilbao. *El País*en bertoko orrialdeetan: Pedro Ugarte, Luisa Etxenike, Iban Zaldua...

Paperezko egunkarietatik birtualetara jauzi egiten duzunean beste unibertso izugarri bat zabaltzen da. Izan ere, egunkarietako literaturaren bila laster blogetara igaro naiz. Anjel Lertxundik berak badu bat. Volgako Batelariena ezaguna da. Kevin Herediarena. Argitaletxeek ere hartu dituzte txoko birtualak eta gero eta eskaintza zabalagoa da egiten dutena. Liburu kritikak, irakurketa zatiak, eta osotasun osoan irakurtzeko modua ematen dute. Pause. (Bai, arrazoi duzu, liburuetatik iheska nenbilen eta hau tranpatxo da.) Play. *Strip-hitz* blogean irakurri dudan azken post-a urriaren bigarrenekoa da. *Aupi* eta *Letratlantica* aurkitu ditut gero. Noraezera emana daude blogetako asko, azken naufragoek abandonaturik, mamu-blog bihurtu dira. Beste bat: *Ez dakit zelan iritsi naizen hona*; nik ere ez dakit zerk ekarri nauen hona. *Bizitza triste eta ederra. Metropolitan. Hitz egiteko modu bat*. Katixa Agirrerena. *Xabi's place. Fastfatum. Neorra-*

bioso. Melancoholismo. Munduari so. Las afinidades electivas. Nadie es inocente. En busca de otras itacas. Por las montañas de Holanda. Mangas verdes. Te prometo anarquía. La petite Claudine. Microrélicas. El sentido de la vida. Calambres exquisitos. Esta no es mi vida. La nave de los locos. Liburuen esporak. 27 zapata. Artesanías literarias. Ametsen atzetik nabil hegan. Orduren bat gehitu nahi nioke egunari, eta asteari beste egun bat eman. Baina ezin. Ezinean eta ezintasunean ezindua.

Literatur bideak III

Literatura jasotzeko beste modu bat da ikuskizunarena. Badira asko, mota ezberdinekoak, gustu guztietarakoak esango nuke. Horien artean *Ahotsetan* ikusi dut. Harkaitz Cano eta Xabi San Sebastian musikari eta kantariaren azken eskaintza. Izenak berak gakoren bat uzten du. Bai, ahotsekin egingo duzu topo. Hasteko Cano jaunaren ahotsa, eta jarraitzeko, San Sebastian jaunaren ahotsa. Baina bada hirugarren ahots nagusi bat: gitarrarena. Hirurek osterantzeko ahotsen bilaketan ikuskizun samurra eskaintzen dute. Ederra. Goazen, bada, literatur-showaren barruak dastatzera. Literaturak zipriztindutako musika ekitaldia. Musikak zipriztindutako literatura ekitaldia. Pisurik ez daukan liburu. Mp3-an sartzen ez den kanta sorta. Hogeita hamar bat lagun. Metropolian. Gehiago gara baina Jainkoaren nonahikotasunik bakoak. Kultur ekitaldi eskaintza lar gure Hiri erraldoi honetan. Egun batzuetan zaila izan ohi da dagoenaren artean bat aukeratzea. 75 bat minututan edozein liburuk eskain diezazukeen dena jaso dugu. Zuzenean eta aurrez aurre. Hologramarik ez ikuskizunean. Haragizkoak dira pertsonaiak, kontalariak esan genezake. Istorio mamitsuak. Julio Cortázar eta Joseba Sarrionandiaren ahotsak entzun ditugu. Billie Holiday kantatu digu, eta Mikel Laboaren izpiritua hegaka ibili da. Ahotsak garrantzitsuak dira. Ahotsa da literatura. Isiltasuna eta lerro-arte gauza bera al da?

Etxera bidea. Ez dut libururik behar horrelakoak egonda. Sakela beterik noa etxera.

Haragizkoak ikusi dut. Edorta Jimenezek eta Rafa Ruedak, beste batzuen artean, asmatutako ikuskizuna. Ahotsak berriro. Ikuskizuna entzuten ari naizelarik pentsatzen ari naiz entzule garaian nagoela, kontatzen didatena kontatuta jaso eta jaso. Agian batzuetan entzun egin behar izaten dut, beste barik. Ikusleen azterketa bizkorra. Emakumeak gehientzuenak. Isiltasun sakratuan entzun dugu haragizkoaren hariak ekarri diguna.

Poeta biren erreztaldia entzuten egon naiz. Ahots ezberdin bi baina zelanbaiteko sintoniadunak. Agertoki minimalista. Mikrofono sakeladunak. Berrehun bat pertsona. Piano jotzaile batekin daude. Musikak ezartzen ditu kapituluak, eten egiten du kontakizuna, beste era batera jarraitzeko. Jendeak, ordea, txalo txikirik ez amaiera arte. Hunkigarria. Errezitatzen ondo dakien olerkari batek gozamina ekar diezazuke. Uler ezazu, orgasmoetatik urrun, beste musika klabe batzuetan, Fa klabean. Ulertzen didazu, ezta? Ahotsak berriro. Atsedean dramatikoak, antzezpen antzekoak. Akabukoan idazleen liburuak erosteko parada eta baita liburu pertsonalizatuarekin aldegitoko aukera. Emanaldira etortitako zenbaitek erosi du libururik. Eta baita idazlearen eskaintza eskatu ere. Aspaldiko partez liburu bat ukitu dut. Atalen izenburuak banan-banan irakurri ditut. Pare bat poema irakurri ostean erostea erabaki dut. Mitomanian jausi ere egin naiz. Ez dakit zergatik, ez bainaiz batere zalea, baina paper-lehortearen ostekoa oroitzeko bide bat izan liteke. Poeta biengana joan naiz eta eskaintza bana eskatu diet. Bestearen liburuan, baina. Hasieran idazleak harritura geratu dira, baina liburu biak eskuratu ditudala ikusterakoan ados gelditu dira. Lehenengoak argi idatzi du bestearenean. «*Egin ditzagun zubiak hiruron artean*». Eta sinatu du. Bigarrenak bere telefonoa idatzi dit. Eta ondoren, bere izena jarri du. Baina hori beste poema bat da.¶

Hautua

Autore anitzek azpimarratu duen moduan, hizkuntza plangintzaren oinarrian hautua dago. Hautatzeko aukera edo beharrak egon behar du hizkuntza plangintza bat abiatzeko. Aukeratzekorik ez badago, ez dago plangintza egite-rik, arazoa ez da planteatu ere egiten.

Argitaratu berri den *Soziolinguistika eskuliburuaren* araber, hizkuntza plangintza hizkuntzen erabileran edo egituran eragiteko esku-hartze kontzientea da. Aukera bat baino gehiago dugunean, hautu bat egin behar dugu. Gizarte batean hizkuntza bat baino gehiago, edo hizkuntz aldaera bat baino gehiago dagoenean, hautu bat egin behar da; hautua maila politikoan egiten da, eta ondoren hautatu dena, alegia, etorkizunerako erabaki dena, praktikara eramanez behar da. Horretarako plangintza bat abian jartzen da, gure kasuan hizkuntza plangintza bat.

Batzuetan agintzen dutenak egoerarekin ados daude eta beraz plangintzarik ez da egiten; zer hautatzerik badagoela ikusten ez denean ere (hautatzeko posibilitatearen kontzientziarik ez dagoenean) ez da plangintzarik egiten. Noski, kontzientzia subjektiboa da; adibidez, alienazioaren fenomenoak ikertuz eta definituz alienazioa estrukturatzen eta sortzen da. Kontziente ez dena kontzientziara pasaratzen denean gorpuzten da, beste maila bateko izatea lortzen du.

Gure harrira itzulita (hizkuntza plangintzara, alegia) munduan gizarte homogeneorik ez dagoela azpimarratu behar da. Gizarteak osatzen duten gizabanakoen artean ezberdintasunak egoten dira, beti. Norberak bere burua definitzeko ezberdindu behar du bere burua besteengandik, eta horretarako ezberdintasunak azalarazi edo sortu behar ditu.

Izan nahi badugu jakin behar dugu zer garen, gure burua definitu behar dugu. Horretarako zehaztu behar dugu zer garen eta zer ez garen, konparazioak eginez. Badira beste modu batzuk meditazioarekin lotura dutenak, baina kasu honetan gure «nia» kokatu nahi dugu gizartean eta konparaketa ezinbestekoa dirudi horretarako.

Generoa dela, gizarte eskalaren kokapena dela, erlijioa dela, lanbidea dela, korporazioa dela, iritzi politikoak edo ideologikoak direla eta, gizarte (ia) guztietan ezberdintasunak daude gizabanakoen artean. Ezberdintasun horiek hizkuntzan ere agertzen dira, eta bi modutan gutxienez. Hizkuntza giza fenomeno izanik, gizartearen ispilu da; beraz, gizabanakoen edo taldeen artean ezberdintasunik bada gizartean, hizkuntzan ere ispliatzen da ezberdintasun hori. Adibidez, hizkuntza (edo bere aldaera) ezberdinak erabiltzen dira askotan generoaren arabera, gizataldearen kokapen sozialaren arabera... Baina hizkuntza, ispilua izan ez ezik, gizarteko fenomeno ere bada: sortu egiten du eta erreproduzitu egiten du. Adibidez, generoen arteko ezberdintasuna edo klaseen arteko ezberdintasuna sortzen du eta menpekotasunak eta indarkeria sinbolikoak erreproduzitzen ditu.

Hizkuntza: ispilu eta erreproduktore

Adibidez, hizkuntza klaseen arteko ezberdintasunen ispilua bada, hizkuntzak klaseen arteko ezberdintasuna erreproduzitzen du ere. Kasu horretan, esatea egitea da, eta nola esaten den ere egitea da, sortzen du; eta egite horietan hizkuntza jarrerek zerikusi handia dute. Kriptikoezia ez izateko, adibide bat ematea komeniko da. Bere tokiko aldaera bakarrik ezagutzen duen baserritarrak medikuarengana jotzen duenean, aldaera hori erabili beharko du medikuarekin, beste aukerarik ez du. Medikuak, aldiz, letraduna izanik, bere tokiko aldaera ezagutu ez ezik aldaera formal/estandarizatua ere ezagutuko du. Medikuak kontsultan hautu bat egin beharko du, kontzientea den edo ez den hautua,

baina hautatu behintzat hautatu beharko du; bere helburuen arabera jokatu beharko du, edo besterik gabe, inertziaz jokatuko du eta gizartearen hizkuntza arauak ezartzen dituzten obligazioak jarraituko ditu.

Bi pertsona horiek, bistan da, gaitasun linguistiko ezberdinak dituzte, ezberdintasun horiek gizarte egoeraren ispilu dira: maila sozialean ezberdin kokatuta daude bi pertsona horiek, eta hizkuntz gaitasunean eta hizkuntz erabileran ispatatzen da ezberdintasun hori.

Medikuaren hautua tokiko aldaeraren eta aldaera estandarizatuaren artean izango da, eta bere helburu diskurtsiboaren arabera medikuak hautu bat edo beste bat egingo du: baserritarrarekiko elkartasuna azpimarratu nahi badu (biak gertukoak, toki berekoak eta beraz talde berekoak direla ulertaraziz), tokiko aldaera erabiliko du medikuak; bere buruari garrantzia eta sinesgarritasuna eman nahi badio, baserritarren eta bere artean aldea areagotu nahi izango du, horretarako hizkuntza estandarizatu erabiliko du. Estandarra erabiliz zuzenean adierazten du baserritarra baino gehiago dela, ikasketak batzuk egin dituela eta ezagutza batzuk dituela baserritarrak ez dituen, eta ez bakarrik hizkuntzan (estandarra), baizik eta baita prestakuntzan ere (medikuntzan).

Hautuak lotura du noski jarrerekin eta irudikapenekin. Estandarra goi mailarekin lotzen bada, irudikapenengatik da: telebistako hizkuntza (saio batzuk, adibidez eguneko berriak), ikasketen eta unibertsitateko hizkuntza, goi mailako irudikapen baikorrak bereganatzen dituztelako. Baina hizkuntzen arteko, edo hizkuntzaren aldaeren arteko hautuak beraien testuinguru diskurtsiboan ere kokatu behar dira. Adibidez, gure kasuan, gertutasuna azpimarratzeko tokiko aldaera erabiltzen duen medikuak agian estandarra erabiliko du berri txarra ematean, seriotasuna azpimarratzeko, esango duenaren garrantzia azpimarratzeko... Edo, alderantziz, beti estandarra erabiltzen duen medikuak notizia txarra emateko garaian —pazientearekiko elkartasuna adierazteko eta berri txarraren desdramatizazioa lortzeko— tokiko

aldaera erabiliko du. Bistan da hizkuntza erabilera eta hau-tua, bere testuinguru sozialean, bere une historikoan, bere kokapen diskurtsiboan eta igorlearen eta hartzailearen hel-buruen eta espero dutenaren arabera ere.

Laburbilduz, gizarte bakoitzean arau batzuk daude, hiz-kuntza gizartearen arau horien ispilu da: goi-enpresaburuek ez dute langile xumeen moduan hitz egiten, baina medi-kuak berak ere ezberdin hitz egingo du ikerketa bat kongre-su batean aurkezterakoan edo bere lau urteko umearekin hitz egiteko. Gainera, ispilatu ez ezik, hizkuntzak ezberdin-tasunak eta indarkeria sinbolikoa erreproduzitzen ditu: ba-serritarrak kontsideratzen badu mediku batek pertsona kul-tua izanik estandarra erabili behar duela, medikuak sinesga-rritasuna galtzen du tokiko aldaera erabiltzen badu; modu horretan alienatuak, kasu honetan baserritarra, bere men-pekotasuna eta jasaten duen indarkeria sinbolikoa errepro-duzitzen ditu. Noski, apunte horiek guztiak lan inguruari eta klaseen arteko borrokari aplikatu ahal zaizkie. Alegia, soziolinguistika gizartekoa izanik, soziologian agertzen di-ren paradigmak berari ere aplikatzen zaizkie; eta, alderan-tziz, soziolinguistikak argitzen dituen fenomenoak soziolo-giaren beste arloei ere aplikatu ahal zaizkie.

Gizartearen analisisian hasten garenean, konplexutasunean murgiltzen gara. Ez da zaila, baina baldintzen eta arrazoen aniztasuna eta lehia kontuan hartu behar da. Jarrerak eta arauak lehian sartzen dira haien artean, eta arau egokia zein den jakiteko bere testuinguruan jarri behar da. Adibidez, momentu edo egoera batean araua dena, beste egoera batean alda daiteke eta desegokia izan. Gainera, jarrera ezkutu ba-tzuk ere badira. Adibidez, gure baserritarra ehizara joateko bere inguruko auzokoekin biltzen denean, batek —nahiz eta medikua izan— estandarra erabiltzen badu betiko tokiko aldaera erabili beharrean, lekuz kanpo geratuko da. Bitxi-keria bat izango da besteentzat edo bestela bere buruari tokiz kanpoko garrantzia eman nahi diola irudituko zaie beste la-gunei. Gauzek beren tokia izan behar dute: kafe bat kikara

batean kafe bat da, baina nire praktetan badago, ez da gehi-
go kafe bat, orban bat baizik. Hizkuntzekin berdin gerta-
tzen da: aldaera bat behar ez den tokian erabiltzeak arazoa
sortzen du.

Hori bai, hizkuntza behin eta berriz erabiltzen bada ohi-
koa ez den toki batean eta gizartea fenomeno berria onar-
tzera iristen bada, arau berri bihurtzen da. Hizkuntza plan-
gintzek hizkuntzaren estatusa aldatzea lortu nahi dutenean,
berez, gizarte arau horiek aldatu nahi dituzte, eta horretara-
ko ezinbestekoa da jarreretan eragitea. Euskara baserrita-
rren, umeen eta txakurren hizkuntzat hartzen bada gi-
zarte batean eta hizkuntza hori erabilera formaletara heda-
tu nahi bada, hizkuntzari lotuta dauden jarrera eta irudika-
pen horiek aldatu behar dira.

Gizarte arauak aldatzeko: hizkuntza plangintza

Jarrerak aldatzeko modu ezberdinak daude, pasiboak eta
aktiboak. Iragarri mezu baten bitartez irudikapenak alda-
tzen saiatzea, pentsatuz irudikapen aldaketa horren bitartez
praktikak ere aldatuko direla, modu pasiboa da adibidez.
Aktiboa litzateke zuzenean erabileretan eragitea. Adibidez,
modu pasiboa honelako kartelak jartzea litzateke: «Euskara
ez da bakarrik baserritarren hizkuntza, medikuarekin ere
euskara erabili!». Aktiboa litzateke kongresu batean fisika
nuklearraz euskaraz hitz egiten hastea entzuleek euskaraz
gai horretaz ezin dela eztabaidatu pentsatzen dutenean, edo
medikuak tokiko aldaera erabiltzea zuzenean betiko gizarte
arauak apurtzen saiatzeko.

Kasu batean jarrera saiatzen gara aldatzen praktikan
eragiteko, eta bestean praktikak aldatuz jarrerak aldatzen
saiatzen dira: fisika nuklearraz hitz egiteak frogatzen du gai
horretaz euskaraz hitz egiterik badagoela eta entzulearen
kosmobisioa horren arabera moldatu beharko litzatekeela
teorikoki. Azken modu hori soziologia marxistaren oina-
rrizko paradigma da: praktikak irudikapenak aldatzen ditu.

Gure harrira itzulita, hizkuntza plangintzaren esparruan, publizitate kanpainen kasuan bezala errepikapenaren bitartez ondorioak sor daitezke, eta ondorio baikorrak sor ditza-kete mota horretako kanpaina pasiboek. Hala ere, ondorioak normalean txikiak izaten dira praktiketan; gainera, kanpaina horiek disonantzia kognitiboak sortzeko edo areagotzeko arriskua dute, gizartearen eta norbanakoaren frustrazioa eta egonezina hizkuntzen inguruan areagotuz, euskararen kaltetan.

Bestalde, euskararen aldeko kanpainak burutzen dituzten erakundeek ez dituzte enpresa handiek dituzten ezagutzak, baliabideak eta aukerak, ez kanpaina prestatzeko ez kanpainen zabalpena egiteko.

Coca-Colak iragarki kanpaina bat egin aurretik sekulako dirutza inbertituko du helburuak zehazteko, helburuen arabera zer egin behar den erabakitzeko, gizarteari helarazi nahi dion mezua definitzeko eta produktua zerekin lotu nahi duen argitzeko. Eta hala ere, beti ez dute haien helburua lortzen eta kanpainak kontrako efektuak sortzen dituzte batzuetan. Euskararen kasuan, euskararen aldeko erakundeek ez dituzte Coca-Colak dituen baliabideak ez kanpaina prestatzeko garaian, ezta gizarteari mezua helarazteko garaian ere. Enpresa handien iragarkiak, udako kantak bezala, errepikapenaren bitartez onarrarazten dizkigute, nahi dituzten ondorioak sortuz (erosketa ekintza bat normalean, edo aukeraren aurrean seinalatutako marka hautapena). Errepikapenaren maiztasuna, noski, kontuan hartu behar da kanpainaren prestakuntzan. Udako kantaren kasuan errepikapena da gauzarik funtsezkoena: jendeak kanta entzuten du ateratzen denean, lagunekin biltzen denean... Pertsona batek momentu baikor horiek bizi dituenean musika bera behin eta berriz entzuten badu, momentu baikorrek lortzen du musika hori. Errepikapena eta gizarteratzeko prozesua funtsezkoak dira beraz kasu horretan.

Errepikapena mugatua denean, beste tresna batzuk erabili behar dira, eta denbora aurrezteko marka baikorrak di-

tuzten tresnak erabili beharko dira. Ez guretzat (kanpaina prestatzen duenarentzat) marka/kutsu baikorra duten gauzak, baizik eta jomuga dugun giza taldeak konpartitzen dituenak. Adibidez, gure produktuari, kasu honetan hizkuntzari, marka baikorrak ezarri nahi badizkiogu, marka baikorrak dituzten baliabideak erabili beharko ditugu: gure helburua gazteen jarreretan eragitea denean, kolore biziak erabiltzea, udako kanta bat erabiltzea... (nahiz eta kanpaina prestatzen duenari kanta horiek batere gustatu ez).

Ezkorra vs baikorra

Noski, bakoitzak jakin beharko du zerekin lotu nahi duen bere produktua. Normalean, aukerak bi izaten dira: baikorrak eta ezkorrak. Neutraltasunak ez du gehiegi saltzen (ez bada politikan, non zentroa denek aldarrikatzen duten). Ezkertasunari dagokionez, beldurra sortzea eta bultzatzea aukera bat da: «Urtero x pertsona hiltzen dira harrapatuta etxeko sutean. Azterketa independenteek frogatu dutenez, y alarma edukita ez behar horien %80 saihestuko litzateke. Ez utzi zure umeak arriskupean, izan arduratsu eta erosi y alarma». Gauza bera hizkuntzari aplikaturik horrelako zerbait litzateke: «Euskararik ez baduzu erabiltzen hil egingo da! Izan arduratsu, erabili euskara».

Emozio baikorrak ere erabil daitezke; lehen aipatu dugun bezala, produktua emozio baikorrekin lotzen da kasu honetan, eta horregatik erabiltzen da edo erosten da: Coca-Colaren iragarkiak, alde horretatik, oso esanguratsuak dira. Hizkuntzen erabilera emozioekin lotu nahi duten euskararen aldeko kanpaina batzuek modu berean funtzionatzen dute, baina batzuetan erabiltzen dituzten tonuak eta melodramatismoak helburuak kaltetzen dituzte.

Auzi horri ez zaio garrantzirik kendu behar; gure barneko mundua dago jokoan, inkontzientearekin eta emozioekin jokatzeko dutenez iragarki horiek neurri handi batean gure barneko mundua eta bizitza osatzen dute. Burua gauza ezkorrez

betetzen badut, hortik noski gauza ezkorrek aterako dira eta emozio ezkorretan murgilduko naiz; eta, alderantziz, gauza baikorrez betetzen badut, aukera handiagoa dut emozio baikorren munduan bizitzeko. Hala ere, ez da automatikoa eta kasu patologikoak ere kontuan hartu behar dira.

Dena den, funtzionamendu horiek aintzat hartu behar dira, eta ondorio baikorrak lortu nahi direnean hoberena bitarteko baikorrak erabiltzea da. Soziolinguista askok frogatu duenez, hizkuntzaren kasuan ez dirudi beldurra bultzatuz ezer lortzen denik, alderantziz. Eraitza baikorrenak lortzeko, badirudi hizkuntza emozio baikorrekin lotu behar dela, hizkuntza erabiltzen denean poztasuna sentitzeko eta ondo sentitzeko. Kanpaina horietan, beraz, mezu baikorrak eman behar dira eta egiturak ere baikorra izan behar du; adibidez, agintea erabiltzea ez dirudi gauza egokiena, hala ere euskararen erabilera bultzatzeko asko erabiltzen da. Gainera, disonantzia kognitiboak sortzen dituzten korapilo emozionalak ahalik eta gehien saihestu behar dira, ahal delarik kanpaina horiek euskara erabiliz korapiloak askatzeko balio behar dute.

Etikaren aldetik ere mota baikor edo ezkorreko iragarkiak erabiltzea hautu garrantzitsua da. Hautatu behar da: jendea beldurraren beldurrez bizitzea nahi dugu edo mundu baikor batean, zeinean ondo sentitzen den, bizitzea nahi dugu. Euskara erabiltzean zer sentitu nahi dugu: gauza baikorrak, emozio atseginak, edo, alderantziz, lotu nahi dugu emozio ezkorrekin, beldurrarekin, itxikeriarekin («euskara erabiltzen dut beharrezkoa delako, bestela galduko da eta ez dut nahi galtzea, gainera nire eskubidea da eta tipo horrek ez badaki ez da nire arazoa, berea baizik, eta kito»).

Noski, bi ikuspuntuak legitimoak dira. Gauzak modu baikorrean bizi nahi izateak ez du kendu behar eskubideen urratzeak eta injustiziak sortzen duen amorrazioa; dena den, jarrerak eta erabilerak aldatzeko kanpainak prestatzen direnean, kontuan hartzeko moduko puntuak dira hemen aipatu direnak.

Hautu batzuk

Berez, orain artekoa ez da artikulu honetan aipatu nahi zena, *egunen gurpilean* azken berri soziolinguistikoak aipatu nahi genituen, asko plangintzarekin zerikusia zutenak. Plangintzari buruzko bost lerrotako sarreratxo luze joan zaigu eta azkenean berri horiek labur-labur aipatu beharko dira.

Nafarroako Gobernuak bere hautapena garbi daukela dirudi: edozeri bai... euskara ez bada. «Muchas lenguas una voz. Muchas lenguas una sociedad» kanpainaren bitartez, arabierari, errumanierari, errusierari eta beste hizkuntza askori lekua egin diote; hori bai, jardunaldietan edo kanpainan euskararik bat ere ez da egon. Mota horretako kanpainak bat aztertzea oso interesgarria litzateke, bereziki diskurtso analisiaren tresnak erabiliz. Horrela ikusiko genuke buruan sarrarazi nahi diguten musika txikia zein den.

Eusko Jaurlaritzan ere haien hautuak egiten dituzte; Iparraldeko ikastolei emango zaien diru-kopurua erabat murriztu da. Hori bai, Iparraldeko gobernuek, noski, aspalditik zuten hautua egina: frantsesez eta kito!

Nota baikor batekin bukatzeko, Espainiako egunkari nazionalista batek galdeketa bat egin zuen bere webgunean, Iparraldeko ikastolei 400.000€ ematea jendeari egoki iruditzen zaion jakiteko. Berez, mota horretako galdeketeekin haxe nahi da: musika txikia buruetan sartzea. Egunkariak espero zuen kontrako jarrera nabarmena agertuko zela, eta horrela berak ere kontrako jarrera horiek bultzatuko lituzke (ikus artikulu honen hasieran irudikapenen erreproduzioaz aipatzen dena). Zoritxarrez, euskaldun batzuek galdeketa ikusi zuten eta euskaldunen artean bozkatzeko mezua zabaldu zen. Azkenean galdeketa erantzun zioten %96 Iparraldeko ikastolei dirua ematearen alde agertu zen. Dena ez dago idatzita, eta manipulazioak ez ditu beti bere helburuak lortzen. Eutsiz, kontzientzia bultzatuz, ekinez beste mundu bat posible da, eraiki dezagun!¶

«Langileak oraindikan...

... *hiltzen dira lanean*» kantatzen zuen orain urte batzuk Ruper Ordorikak, Robert Wyatt artista britainiarraren *The Age of Self* kanta itzuliz. Bizi omen gara Norberaren Aroan baina oraindik gertaera eta bizipen kolektiboak badaude, esaten zuen Wyattek, arrazoi askorengatik musikari bakan bezain bikaina baina ziur aski gizon bakartia, edo bakartua (beno, badakigu sekulako amodio istorioa bizi duela bere emazte Alfreda Benge margolariarekin, eta lagun fidelak dituzte musikarien artean). Esperientzia kolektiboaren bila, Balearretako hippy bizipenak eta gero, langileria eta alderdi komunistak topatu zituen Wyattek. Urte batzuk beranduago, Norberaren Aroan areago sartuta gaudenean, gero eta errazago ematen du langileok lanean hilko garela, erretreta hartu ahal izateko iraun beharko dugun urteak ikusita. Edo lanean ematen ditugun orduak ikusita. Boltanski eta Chiapello soziologo frantziarrek orain dela urte batzuk azpimarratu zuten moduan, kapitalismoak jakin izan du alienazioaren kontra hirurogeiko hamarkadatik aurrera zabaldutako kritika produktibitateko akuilu bilakatzen, norbera bere lanean *errealizatu* behar dela eta kontu horiek, zeini esker gero eta jende gehiagok —batez ere lana ezagutzan eta berban oinarri dugunok— inoiz baino ordu gehiago ematen dugun lanean, eta lanarekin pentsatuz, edo dena dela.

Eta halarik ere, gero eta beranduago jubilatutako behar, gero eta ongizate gutxiago; azken urte latz hauetan, krisiaren babesean, neoliberalismoak —bere argudioak agortu direla inoiz baino ageriago denean— azken bueltak eman nahi dizkio torlojuari: merkatuek agindu eta gobernuek bete, politika ofizialaren eta bizitza normalaren artean eraiki den

kristalezko horma gero eta sendoago dagoela dirudi, eta jende xeheak —akituta, bizimodua ateratzeko lanari eutsi behar diola, gero eta ordu gehiago eginez, bai lanean, edo bai lanera heltzeko eta etxera bueltatzeko tartean— ez du topatzen ez gunerik, ez denborarik, protesta antolatzeke, edo protesta eramangarriak antolatzeke, hobeki esanda.

Zeren eta protesta erritualak antolatzea, hori bai dugula barneratua eta kodifikatua, halako erasoaren aurrean, zalan-tzarik ez, greba orokorra egin behar da, lehenbailehen, hobe. Halako dinamika zabaldu zen udaberrian Hego Euskal Herrian, Estatu espainiarrean gobernu sozialistak, merkatuek aginduta, ongizate egoera murrizari labana sartu zionean. Sindikatu espainolstek, urteotako endekatze burokratikoaren ondorioz, erantzuteko inolako ahalmenik ez dutela ikusita (erantzuna uda osterako laga zuten), sindikatu abertzaleek greba orokorra konbokatu zuten ekain bukaerarako. Komunikabideei begira antolatzen dira grebak aspaldian gurean, eta nork bere komunikabideak irakurtzen dituenek, greba eguna 5, 6 edo agian 7 kalifikazioaz gainditu zen. Uda ostean beste sindikatuak ere greba eguna komunikabideei begira antolatu zutenean, 5 edo 6 edo agian 6,5 kalifikazioa aterata gainditu zuten apurua. Eta denak pozik. Edo horrela esan behar eta komunikabide lagunek errepikatu.

Frantzian udazkenean

Frantzian udazkenean zabaldu den dinamikak zapuztu du apurtxo bat egoera idiliko hori. Hortxe, baita Ipar Euskal Herrian ere —non LAB antolatua den eta ELAk bere fundazioaren ordezkartza mantentzen duen—, sindikatuak greba eta protesta estrategia bat antolatu dute, ez egun bateko errituala, baizik eta asteetan eta agian hilabeteetan zehar mantentzeko moduko estrategia helburu batzuk markatuta. Erregaien horniketa moztean erakutsi duten trebezia bada liluragarria, alde batetik gaur egungo hipermugikortasunaren gizartea geldiaraztea zer erraza den erakusten duelako

(orain urte batzuk Hego Euskal Herriko garraiolariak erakutsi zuten bezala), eta, bestalde, erregai fosilak ezin eskuragarriak edo oso garestiak izango diren gizarte eredura abiatzen garen heinean, horrela eszenatoki berri horiek ikusi ahal ditugulako. Lerrook idazterakoan ez dago batere argi helburu estrategikoak eskuratuko ote dituzten; epe ertainera ziur asko lortuko dute gobernu aldaketa, baina kristalezko horma ez da hain erraz jausiko eta oso litekeena da merkatuek ere hor euren agintea ezartzea.

Baina langileek estrategia dute, eragin dute erritualetik haratago eta demostratu dute oraindik agente kolektibo gisa sindikatuek botere esparru batzuk astindu ahal dituztela. Eta horregatik, inbidia sortarazi dute Hego Euskal Herriko jende langile askoren artean. Greba berezituak eginez «*gu bagoaz*» aldarrikatzen duten lider sindikal abertzaleek «*bai, baina nora goaz?*» galderari erantzun beharko diote hurrengo urteotan. Egia da lan esparru berezitua eraiki ezean oso eremu murriztua dutela sindikatu abertzaleek estrategia propioa garatzeko, eta egia da ere estatu mailako estrategia eraikitzerik ziurrenik ez dagoela. Baina subiranotasun aldarrikapenak lantegiz lantegiko konbenio eztabaiden artean ez badago ezer, ze nolako geroa dute sindikatuek agente kolektibo gisa? Udagoien honetako egun batez Txiki Muñoz, ELAko idazkari orokorra ikusi genuen telebistan (berari zor diogu kristalezko hormaren inguruko hausnarketa): garrantzi handia eman zion zerga sistemari, justizia sozialerako tresna ikaragarria izan daitekeela eta oso era erregresiboan dagoela gurean antolatua. Bo, hor dute sindikatu abertzaleek esparru berezitu bat: ez al dago ahalmenik estrategia bat antolatzeke zerga sistema sikiera erkidego autonomikoan norabidez aldatzeko? Zergatik ez?

Lagun batek dio frantziarrek nolabait euren erantzukizun historikoaren kontzientzia dutela, 68ko maiatzean azkenek eta zenbait iraultzetan aurretik munduaren martxa aldatu dutela eta orain ere perspektiba horretatik eusten diotela borrokari. Alain Touraine soziologo frantziarraren iritziz, mo-

dernotasunetik zertxobait betiko geratu bada, subjektuaren ideia, alde batetik, eta giza eskubideen aldarrikapena, bestetik, geratuko dira. Egia da kontzeptuak sortu eta birsortzen, eraiki eta deseraikitzen nabarmendu direla forma hexagonala duten lurralde horietan. 68koa lan alienazioaren kontrako borroka izan zen ikasleek abiatuta, baina molde zaharreko langileek, sindikatuen nolabaiteko oportunistoari esker, atera zuten mozkinik handiena egun horietatik. Orain orduko lorpenak kolokan daudela, euren protestetan ikasleen laguntza topatu dute. Jende askok galdetzen du mukizu horiek hor zer egiten duten, erretreten atzerapenaz kezkatuko ote dira? Baina subjektu kolektiboa izatearen kontzientzia beti da harro egoteko motiboa, burua oraindik Norberaren Aroan zeharo barneratua ez duen jendearentzat.

«*Labexomorro, labexomorro...*

... ezin dala ibili, faltan dauela, ez dekolako erretoko mirenjonik». Horrela itzuli du berriki Ordorikak (berriro ere gure lerrootan) kanta herritar mexikarra. Hau idazterakoan ez dakigu oraindik zer gertatuko den Kalifornian *mirenjonea* legezatzeko azaro hasieran egin(go) den erreferendumarekin, baina oso seguru ematen du baiezkoa aise aterako dela aurrera. Ondorioak ez dira nolanhikoak izango eta leku askotan izango dute eragin.

Hona hemen, bizitza modernoaren alienazioaren kontra 60ko hamarkadan zabaldutako uholde horren ondorioetako bat; gero kontrakultura deitu zitzaion horri, Theodore Roszak historialari iparamerikarrak bataiatua eta jadanik Kalifornian erbesteratua zen Herbert Marcuse filosofo frankfurtarraren eraginari asko zor dion pentsaera sistema. Ordura arte esan daiteke kultura bakoitzak bazuela bere substantzia psikoaktibo berezia, erritualetan edota parrandetan edo bietan batera *dimentsioz aldatzearren* (orain hogeitaz urte talde rockero eibartar batek esaten zuen moduan) erabiltzen zena, eta alkohola zela substantzia horien artean globalizatu

bakarra, hain zuzen ere Mendebaldean «onartutako droga bakarra» zelako (kaketzen artean erabilitako terminologia 80ko hamarkadan Euskal Herrian gazte erakunde abertzale batek asmatu zuen). Kontrakultura horrek munduko beste edozein herritan eta baita urte horietan laborategi nahikotxotan asmatutako edota sintetizatutako substantzien erabilera askatzailea sustatu zuen, jende askorentzako esperientzia zoragarriak eta arazo larriak ez beti proportzio berean suposatu zituen dinamikari ekinez.

Ondorioen artean, mirenjonea substantzia globala bilakatu da, normalean helburu ludikoetara bideratua, norbere ezagutzarako aproposa batzuentzat eta, espero ez zen ondorio moduan, gure bizimodu modernoan asko zabaldu diren zenbait gaixotasunen eta horien tratamendu mediko gogorren aringarria. Kalamu landare ezagunaren ale emeen lorea da gure mirenjone hau eta, beraz, kultiboa ezaguna da munduko leku askotan, hala nola Euskal Herrian.

Mundu zabalean bezala, ohiko landarea bilakatu da Euskal Herriko landa eremuetan kalamua. Lehen ez bezala, THC substantzia psikoaktiboa duen hindi bariatatea erabiltzen da gaur egun, oro har etxeko eta lagunen kontsumorako, helbide komertzialekin gero eta maizago eta gaixoen erakundeek sustatzen duten erabilpen terapeutikorako kasu bakanetan. Arazoa da azken erabilpen horiek bakarrik dutela nolabaiteko onarpen legala, beti ere prekarioa; beste kasu guztietan, ilegala da mirenjonea landatzea, eta, kopurua handia bada, arazo penal handiak ekarri ahal ditu. Kontsumoa, berriz, oso normalizatua dago gure herri eta hirietako zenbait espaziotan, baina beti ere ilegaltasun horren barruan. Kasu gutxitan ikusten da hain argi aldaketa kulturala aldaketa legalaren aurretik nola joan daitekeen.

Horregatik Kaliforniako erreferenduma oso erabakigarria izan daiteke. Bertan, gurean bezala, erabilpen terapeutikoa normalizatua dago orain urte batzuetatik hona eta aldaketa kulturala aspaldi gertatu zen, inon baino lehenago ziur aski; baina aldi berean narkotrafikoaren kontrako gerra historiko

batean aspaldian engaiatua dagoen estatu batean gertatzen da, fundamentalismo erlijioso eta hipokrisia oso garatua duen gizarte batean, Estatu Batuetan, alegia. Eta ondo-ondoan, Mexiko, narkotrafikoarekin erabateko gerra daukan estatua, horren ondorioz porrot-estatu izateko arrisku bizian dagoen herrialdea, non gaur egun narkotrafikoa fenomeno sozial, kultural eta ekonomiko oso konplexua izatera heldu den, nahiz eta bere sustriak bertako labexomorroek ibili ahal izateko erabat normalizat daukaten mirenjonearen kultibo kulturalki erabat onartuan dautzan.¶